वर्ष ३२ अङ्ग ७९ आषाढ, २०७१ स्टिपियर सिम्पा पत्रिका

महालेखापरीक्षकको कार्यालय बबरमहल, काठमाडौं नेपाल

संरक्षक

महालेखापरीक्षक श्री भानुप्रसाद आचार्य

सम्पादक-मण्डल

संयोजक	श्री विमला सुवेदी
सदस्य	श्री शुकदेव खत्री
सदस्य	श्री मोहदत्त तिमिल्सिना
सदस्य	श्री विष्णुप्रसाद रिजाल
कार्यकारी सम्पादक	श्री भवनाथ दाहाल
सह-सम्पादक	श्री कल्पना अर्याल
सह–सम्पादक	श्री विधान अर्याल

कम्प्युटर संयोजन/सेटिङ्ग

श्री सुशिल काफ्ले

<u>बितरण व्यवस्था</u>

श्री उर्मिला उप्रेती, श्री बद्रीनाथ अधिकारी

<u>ठेगाना</u>ः

सम्पादक मण्डल लेखापरीक्षण पत्रिका महालेखापरीक्षकको कार्यालय बबरमहल, काठमाडौं, नेपाल । <u>Address</u> : Editorial Board Nepalese Journal of Government Auditing Office of the Auditor General Babarmahal, Kathmandu, Nepal

शुल्कः १ प्रतिको रु. ४०।-

राष्ट्रपति भवन, शीतलनिवास काठमाण्डौ, नेपाल ।

पत्र संख्याः-चलानी नं..-

शुभकामना सन्देश

सम्माननीय राष्ट्रपति डा. रामवरण यादवले महालेखापरीक्षकको कार्यालयले आफ्नो ५६औं वार्षिकोत्सव मनाउन लागेकोमा खुशी व्यक्त गर्नुभएको छ ।

सार्वजनिक वित्तीय प्रशासनमा मुलुकको सार्वजनिक स्रोतको प्राप्ति र उपयोगको सम्बन्धमा नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेतको आधारमा ४४ वर्षदेखि निरन्तर रुपमा गरेको लेखापरीक्षणले सुशासन र लोकतन्त्रको प्रवर्द्धनमा सघाउ पुऱ्याएको धारणा सम्माननीय राष्ट्रपतिले व्यक्त गर्नुभएको छ ।

सम्माननीय राष्ट्रपतिले आर्थिक अनुशासनको माध्यमबाट मुलुकमा सुशासन कायम गर्न महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्ने महालेखापरीक्षक र महालेखा परीक्षकको कार्यालयका सबै अधिकृत तथा कर्मचारीहरुलाई धन्यवाद दिनुभएको छ ।

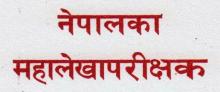
सम्माननीय राष्ट्रपतिले सार्वजनिक स्रोतको समुचित वितरण र उपयोगमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले पुऱ्याउने योगदानमा थप वृद्धि गर्न सबै सरोकारवालाबाट निरन्तर सहयोग प्राप्त हुने आशा व्यक्त गर्दै प्राप्त सीमित स्रोतका बाबजुद पनि संविधानले तोकेको काम आगामी दिनमा अझ प्रभावकारी रुपमा सम्पादन गर्न सफल होस् भन्ने शुभकामना व्यक्त गर्नुभएको छ ।

आज्ञाले

शारदाप्रसाद त्रिताल सचिव

मिति २०७१ असार ११ गते, बुधबार

बबरमहल, काठमाडौँ नेपाल

मन्तव्य

महालेखापरीक्षकको कार्यालयको ४६ औँ वार्षिकोत्सवको पूर्वसन्ध्यामा अर्धवार्षिक रुपमा प्रकाशन हुँदै आइरहेको "लेखापरीक्षण पत्रिका" को ७९ औं अङ्क प्रकाशित हुन लागेकोमा खुशी लागेको छ ।

पत्रिकामा प्रकाशित रचनाहरुले लेखा, लेखापरीक्षणमा संलग्न हुने तथा अनुसन्धानकर्तालगायत सम्पूर्ण पाठकवर्गलाई समेत सहयोग पुग्ने अपेक्षा राखेको छु।

मितिः २०७१ असार ११ गते, बुधबार

(भानुप्रसाद आचार्य) महालेखापरीक्षक

🗖 फोन नम्बर ४२६२९५८ 🛄 फ्याक्स नम्बर ४२६८३०९ 🛄 पोष्ट बक्स नम्बर १३३२८

क. सं.	शीर्षक	लेखक	पृष्ठ
\$	सार्वजनिक खरिद तथा लेखापरीक्षण	रमा दुलाल	१
२	सबल लेखापरीक्षण अभ्यासको लागि आवश्यक पूर्वाधार	राममाया कुँवर	९
R	लेखापरीक्षण चुनौती र सुधार	जीवन सुवेदी	શ્ પ
४	लेखापरीक्षणमा नागरिक समाजको संलग्नता	त्रिलोचन आचार्य	२३
બ	आइक्याट - इसाइ कार्यान्वयन गर्ने औजार वैकुण्ठ अधिकारी		२२
ષ્	राजस्व लेखा प्रणाली : केही विश्लेषण	घनश्याम पराजुली	४१
७	सामुहिक उत्तरदायित्व र सहभागितामूलक लेखापरीक्षण	ताराकुमार सुवेदी	ىرى
د	लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ को व्यवस्था र सुधारको क्षेत्रहरू	भूमिराज आचार्य	६५
९	दाहोरो कर मुक्ति सम्भ्भौता र नेपालपमा यसको अभ्यास	टिकानाथ अर्याल	ও१
१०	Consideration of Fraud in Auditing	Iswar Raj Shrestha	८१
११	Public Participation in Audit	Ishwor Prasad Neupane	९१
१२	Fundamental Principles of financial Auditing	Bindu Bishta	९५
१३	The Performance Audit	Thabaraj Adhikari	
१४	IT Audit	Ram Chandra Poudel	१२१
શ્ પ	Compliance Audit	Durga Prasad Panthi	१३१
१६	First Time Adoption if IFRS and Nepal's Initiative	Achyut Pant	१४५
१७	Inaccuracy and Fault: The Auditor on the Alert	Janak Raj Gautam	१५१
१८	कार्यालय गतिविधि		१५७
१९	महालेखापरीक्षकको पहिलो वार्षिक प्रतिवेदनको स्वरुप		

विषय सूची

सम्पादकीय

सार्वजनिक कोषको पारदर्शी एवं र जवाफदेहितामा स्वतन्त्र परीक्षण गर्ने गरी २०१६ साल आषाढ १४ मा स्थापना भएको महालेखापरीक्षकको कार्यालयले २०१८ श्रावण ४ मा लेखापरीक्षण ऐनको तर्जुमा गरिए अनुसार गरिएको लेखापरीक्षणको पहिलो वार्षिक प्रतिवेदन २०२० साल असोज ३१ मा पेश गरेको थियो । दोश्रो प्रतिवेदन २०२१ सालमा पेश भएको थियो । कार्यालय संरचनाको शुरुवाती अवस्था, कर्मचारी व्यवस्थापन तथा क्षमताको विकास सार्वजनिक लेखापरीक्षणको प्रारम्भिक अवस्थामा नै प्रतिवेदनमा खुलेर उल्लेख भएका विभिन्न प्रशासनिक गतिरोधका बिचहरूमा रहेर गरिएको लेखापरीक्षण प्रतिवेदन विस्तृत छानविन र अध्ययन गरी समग्र रुपमा पेश गरेको देखिन्छ । सार्वजनिक लेखापरीक्षणको नितान्त नौलो अनुभवको अवस्थामा रहेको महालेखापरीक्षकको २०२० सालमा शुरु भएको वार्षिक प्रतिवेदनको यात्रा आधा शताब्दी भएको छ । प्रचलित असल अभ्यासहरू यस अवधिमा विकसित नयाँ प्रविधिको प्रयोग, विगतका अनुभवका आधारमा २०७० को अन्तमा एकाउन्नौ वार्षिक प्रतिवेदन पेश गरी आधा शताब्दीदेखिको अविचलित निरन्तरता कायम रहेको छ ।

प्रथम वार्षिक प्रतिवेदनमा उल्लेख भएका विषयहरू सार्वजनिक लेखा समिति वा सम्बन्धित कार्यालयको पहलमा समाधान भए । तर पहिलो प्रतिवेदनमा उठाइएका कतिपय विषयहरू हालसम्म पनि निरन्तर रुपमा दोहोरिरहेका देखिन्छन् ।

महालेखापरीक्षकको पहिलो प्रतिवेदनको शुरुमा नै लेखापरीक्षण सम्बन्धि सामान्य समालोचना शीर्षकमा २२ बुंदा भएको डेढ पृष्ठको सारांश राखिएको पाइन्छ, एकाउन्नौ प्रतिवेदनमा कार्यकारी सारांश राखिए जस्तै । उक्त समालोचनामा 'बजेटमा बढी अनुमान' शीर्षकमा 'अनुमानित बजेट र खुद खर्चमा धेरै अन्तर परेकोले खर्चको धेरैजसो रकम राम्रो छानविन नभई बढी मात्रामा समावेश भएको देखिएबाट आर्थिक नियन्त्रण दृढ नभएको, विकासबाट साधारणमा र साधारणबाट विकासमा रकमान्तर गरी खर्च गरेको, बरबुभारथ नगरेको, रीत नपुऱ्याइ ठेक्का बन्दोबस्त गरेको, लाखौं रुपैयाँ ठेकेदारको पेट बाँकी राखिएकोजस्ता व्यहोराहरू उल्लेख भएका थिए ।

महालेखापरीक्षकको एकाउन्नौ प्रतिवेदनको कार्यकारी सारांश र मन्त्रालयगत खण्डहरूमा उस्तै व्यहोराको 'बजेटभन्दा बढी खर्च गरेको, भैपरी आउने शीर्षकमा एकमुष्ठ रकमको व्यवस्था गरी पटके निर्णयबाट थप बजेट उपलव्ध गराउने गरेको, तोकिएको सिमाभन्दा बढी र वर्षान्तमा रकमान्तर गरेको, बरबुक्तारथ नगरेको खुद बजेट ऋणात्मक हुने गरी रकमान्तर गरेको, बरबुक्तारथ नगरेको, कानुनको रीत नपुऱ्याई ठेक्का व्यवस्थापन गरेकाजस्ता व्यहोराहरू उल्लेख भएका छन् ।' कार्यकारी सारांश बाहेकका मन्त्रालय खण्डमा पनि खर्चका यस्ता व्यहोरा बग्रेल्ती परेका छन् ।

वर्ष - ३२ द. नं. जि. का. काठमाडौं १४४।०३९।४० अङ्क ७९, आषाढ, २०७१

पहिलो प्रतिवेदनका सारांशमात्र होइन तत्कालदेखि रहेका कार्यालयहरूका प्रतिवेदनका व्यहोरा पनि ४१ औं प्रतिवेदनमा समान रुपले दोहोरिएका छन् । श्री कलैया इलाका अदालतले लगत नियम बमोजिम नजिकको अड्डाबाट प्रमाणित गराइ नराखेको व्यहोरा ४१ औं प्रतिवेदनमा राजस्वको आर्थिक विवरणमा राजस्व लगत बाकी देखाएता पनि लगत चाही पेश नगरेको अवस्था छ । श्री भवन विभागले कालीबहादुर गणको व्यारेक बनाउने क्रममा पेश भएको वासिल बाकीको विवरणको पानाको पुछारमा मसी नमिल्ने गरी रु.७०० को कलममा ३ तीन थप गरी कैफियत गरेको पहिलो प्रतिवेदनमा रहेको छ, ४१ औं प्रतिवेदनमा ४ वटा डिभिजन कार्यालयहरूले भवन निर्माण कार्यको खर्च लेख्दा रु.९४ लाख बढी खर्च लेखेको प्रतिवेदन गरिएको छ । श्री सिंहदरवार बिजुली अड्डाले निर्माण कार्यबाट दैनिक भत्ता खर्च लेखेको आधारभूत प्रमाण पेश नभएको उल्लेख छ । सोही काम सम्हालेको शहरी विकास मन्त्रालयमा भने ४१ औ प्रतिवेदनमा कन्टिन्जेन्सिबाट गरिएको खर्चको उस्तै व्यहोरा समावेश छ । श्री रोयल आर्मी हेड क्वार्टरमा धेरैजसो सवारीहरू जिम्सी कितावमा आम्दानी नबाधी चलन गरी राखेको व्यहोरा पहिलो प्रतिवेदनमा छ, ४१ औं प्रतिवेदनमा सोही खालको व्यहोरा वीरेन्द्र सैनिक अस्पतालमा परेको छ ।

महालेखापरीक्षकले संविधान एवं लेखापरीक्षण ऐनमा उल्लेख भएका दिएको कानुनी आधार अन्तर्गत लेखापरीक्षण गर्दछ । ती बाहेक विभिन्न ऐनहरूले पनि महालेखापरीक्षकलाई लेखापरीक्षण गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । प्रचलित कानुनको अलावा अन्तराष्ट्रिय लेखापरीक्षणसम्बन्धी मानहरू तथा अन्तराष्ट्रिय असल अभ्यासका आधारमा लेखापरीक्षण गरिन्छ । श्रोत, साधन, क्षमता, व्यवसायिकताको दृष्टिले पहिलो प्रतिवेदनको अवधिभन्दा ५१ औं प्रतिवेदनको अवधिमा निकै परिवर्तन आइसकेको छ । यस अवधिमा आधा शताव्दीको अनुभवले पनि पर्याप्त निखार ल्याएको छ । लेखापरीक्षण गर्ने निकायहरूमा पनि यही क्रमको विकास र अनुभव प्राप्त भएकै हुन्छ । तर आधा शताव्दी पछाडी पनि सार्वजनिक आर्थिक प्रशासनका क्षेत्रमा लेखापरीक्षकले औंल्याएका बेरुजु निरन्तर रुपमा दोहोरिनु स्वस्थ आर्थिक प्रशासनका लागि उपयुक्त होइन । यसले आर्थिक सुशासन कायम गर्न अभ्त धेरै काम बाँकी रहेको सन्देश प्रवाह गर्दछ । महालेखापरीक्षकले औंल्याएका व्यहोराहरू तत्काल कार्यान्वयन हुने हो भने मुलुकले असल शासन प्राप्त गर्न सक्दछ भन्ने आधार पनि यो हो ।

धन्यवाद !

लेखापरीक्षण पत्रिका

नेपाली खण्ड

सार्वजनिक खरिद तथा लेखापरीक्षण

💉 रमा दुलाल *

पृष्ठभूमिः

नेपालमा खरिद कानुनको शुरुवात सरकारी रुपैयाँ खर्चसम्बन्धी कार्यविधि नियम २०१६ को कार्यान्वयनबाट भएको मान्न सकिन्छ । आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमहरू, २०२६ ले उक्त नियमलाई प्रतिस्थापना गरेको र सो समयमा खरिद कार्य केन्द्रीय निकायमा हुने गरेको भए तापनि प्रशासन सुधार आयोग, २०३२ को सिफारिस बमोजिम, २०३८ सालमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरूको स्थापनाले आर्थिक प्रशासन लगायत खरिद कार्यको बिकेन्द्रीकरण गरेको देखिन्छ । २०४४ सालमा दातृ निकायको खरिद मार्गदर्शन (Procurement Guide Line) सँगै आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ अन्तर्गत आर्थिक प्रशासनसम्बन्धी नियमावली, २०४६ लाई कार्यान्वयनमा ल्याइएको थियो । सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ खरिद कार्यलाई व्यवस्थित गर्न जारी भए को छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ लाई समयानुकुल बनाउन २०६८ सालमा तेश्रो पटक संशोधन गरिएको छ ।

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ ले खरिद योजना देखि खरिद बिधी, बोलपत्र तथा परामर्श सेवासम्बन्धी व्यवस्था, पूनरावलोकन, विवाद समाधान, आचारणसम्बन्धी तथा खरिद कार्यको अनुगमन गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । खरिदका प्रत्येक चरणका कार्यहरू कानुन सम्मत र पारदर्शी ढङ्गले गरिनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । उल्लिखित पृष्ठाभूमिमा प्रस्तुत लेखमा सार्वजनिक खरिद सम्बन्धमा लेखापरीक्षणको क्रममा विचार गरिनुपर्ने पक्षलाई संक्षिप्त रुपमा उल्लेख गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

परिचयः

वस्तु तथा सेवाको आपूर्ति गरी नागरिकलाई सेवा पुऱ्याउनु सरकारी निकायको प्रमुख कार्य हो । खरिदको निम्ति उपलब्ध श्रोतको अधिकतम सदुपयोग गरी आवश्यक वस्तु तथा सेवा उपयुक्त परिमाण र मूल्य तथा गुणस्तरमा प्राप्त गर्नु गराउनु खरिद कार्यको प्रमुख उद्देश्य हो । सार्वजनिक खरिद प्रक्रियामा प्रतिस्पर्धा, स्वच्छता, इमान्दारिता, जवाफदेहिता र विश्वसनीयता प्रबर्द्धन गर्न खरिदका विधिहरू सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ मा व्यवस्था गरिएको छ । सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ ले "खरिद" लाई सार्वजनिक निकायले कुनै मालसामान परामर्श सेवा वा अन्य सेवा प्राप्त गर्ने वा कुनै निर्माण कार्य गर्ने वा गराउने कार्यलाई जनाउने भनी परिभाषित गरेको छ ।

^{*} नायव महालेखापरीक्षक, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

खरिद कानुनको आधारः

हाल विश्वमा खरिद सम्बन्धमा एशिया प्यासिफिक आर्थिक सहयोग सङ्गठन (APEC), विश्व व्यापार सङ्गठनको सरकारी खरिदसम्बन्धी सम्भौता (GPA), संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय व्यापारसम्बन्धी कानुन (UNCITRAL), विश्व बैंकको खरिद मार्गदर्शन (WBPG), उत्तर अमेरिका संयुक्त व्यापार सङ्गठन (NAFTA), यूरोपियन कमिशनको नियमावली (EURULES) लगायतका नमूना (Model) व्यवस्थाहरू प्रचलनमा छन् । यीमध्ये नेपालको सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ ले संयुक्त राष्ट्रसङ्घीय व्यापारसम्बन्धी कानुन (UNCI TRAL Model Law on Procurement) मा आधारित रही फिडिक (International Federation of Consulting Engineers) FIDIC तथा विश्व बैंकको खरिद मार्गदर्शन (WBPG) लगायतका अन्य खरिद व्यवस्थाहरूका राम्रा गुणहरूलाई समेत समेटेको देखिन्छ ।

खरिद योजना के हो ?

सामान्यतः खरिद गर्नु अघि खरिद कार्यहरूको सम्बन्धमा गरिने पूर्व अनुमान लगायत श्रृङ्गलाहरूको निर्धारण खरिद योजना भित्र पर्दछ । कुनै पनि खरिद गर्ने निकायले आफ्नो निकाय अन्तर्गत गरिने सम्पूर्ण खरिदसम्बन्धी क्रियाकलापहरूलाई सूचीकृत गरी सो क्रियाकलाप अन्तर्गत चरणवद्ध रुपमा लाग्ने समयलाई ध्यानमा राखी कार्यचरण र आवश्यकता अनुरुप खरिद कार्यहरूका लागि तयार गरिने योजनालाई खरिद योजना भनिन्छ । यस्तो योजना निर्माण कार्य मालसामान, तथा अन्य सेवा र परामर्श सेवाको लागि छुट्टाछुट्टै र एकमुष्ट रुपमा तयार पारिन्छ ।

खरिद योजनाका प्रकारः

सार्वजनिक निकायले तोकिएको सीमा भन्दा बढी रकमको खरिद गर्दा खरिदको गुरुयोजना (Master Procurement Plan) र वार्षिक खरिद योजना बनाउनु पर्दछ । यस्को लागि एउटा खरिद इकाईको स्थापना गर्नुपर्ने वा जिम्मेवार तोकिनु पर्दछ । सार्वजनिक खारिद नियमावली, २०६४ को नियम ७ र ८ मा खरिद योजनासम्बन्धी व्यवस्था गरेको छ । सो व्यवस्था अनुसार खरिद योजना २ प्रकारको हुन्छ ।

खरिद गुरुयोजना (Master Procurement Plan) :- सो नियमावलीले सार्वजनिक निकायले एक वर्ष भन्दा वढी अवधिसम्म सञ्चालन हुने योजना वा आयोजनाको लागि खरिद गर्दा वा वार्षिक दश करोड भन्दा वढी रकमको खरिद गर्दा खरिदको गुरु योजना बनाउनु पर्ने भनि उल्लेख गरेको छ । सो व्यवस्था अनुसार खरिद गुरुयोजना सङ्गठनको कार्य र कार्यक्रम, उपलब्ध जनशक्ति तथा क्षमतालाई दृष्टिगत गरी परामर्श सेवा, मालसामान, निर्माण तथा अन्य सेवाको लागि तयार गरिन्छ । यस्तो योजना निम्न अवस्थामा योजना वा आयोजना वा खरिदको अवधि भरको लागि बनाउनु पर्छ ।

- खरिदको प्रकार, परिमाण र मोटामोटी अनुमानित मूल्य,
- खरिद विधि
- अधिकतम प्रतिस्पर्धाको लागि खरिदलाई टुक्राइने वा प्याकेज वनाइने भए सोसम्बन्धी व्यवस्था,
- समग्र खरिद कारवाही पूरा गर्नको लागि गरिने सम्भौताहरूको मोटामोटी सङ्ख्या र त्यस्तो खरिद कारवाहीलाई प्रभावीत पार्न सक्ने मुख्य मुख्य काम,
- खरिदको लागि पूर्व योग्यताको कारवाही गर्नुपर्ने भएमा सोसम्बन्धी कुरा,
- खरिद कारवाहीको मोटामोटी समय तालिका
- सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले खरिद गुरु योजनामा समावेश गर्नुपर्ने भनि निर्धारण गरेका कुरा,
- यस्तो खरिद गुरुयोजना सम्वन्धित सचिवबाट स्वीकृत भएको हुनु पर्ने र प्रत्येक आर्थिक वर्षमा अद्यावधिक गर्नु पर्दछ ।

खरिद गुरु योजनामा उल्लेखित आयोजना, कार्यक्रम शुरु देखि अन्तसम्म निश्चित चरणमा गरिने परामर्श सेवा, वस्तु, निर्माण कार्य तथा अन्य सेवाको लागि सम्पूर्ण खरिद कियाकलापहरू यकिन गरी खरिद चरण, आवश्यकता र समयावधिलाई ख्यालमा राखी तयार गर्न् पर्दछ ।

वार्षिक खरिद योजना (Annual Procurement Plan) :- सार्वजनिक निकायले वार्षिक दश लाख रुपैयाँ भन्दा बढी रकमको खरिद गर्नुपर्ने भएमा आगामी आर्थिक वर्षमा अनुमानित वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट तयार गर्नु पर्दछ । खरिद चक्रका प्रत्येक चरणको लागि आवश्यक समय सीमा तोकिनु पर्दछ । वार्षिक खरिद योजना खरिदको गुरुयोजनाको आधारमा तयार गर्नुपर्दछ । आगामी चालु आर्थिक वर्ष भरी गरिने प्रत्येक खरिदमा तोकिएका कुराहरू उल्लेख गरेको हुनु पर्दछ ।

खरिद योजना कहिले बनाउनु पर्छ ?

आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को नियम २३(२) मा वार्षिक कार्यक्रम र खर्च गर्ने अख्तियारी मन्त्रालयले आर्थिक वर्ष शुरु भएको १४ दिन भित्र सम्बन्धित कार्यालयमा पठाउनु पर्ने व्यवस्था छ । सार्वजनिक खरिद कानुनले वार्षिक बजेटको बाँडफाँडको आधारमा वार्षिक खरिद योजना बनाउनु पर्ने अवस्था र मान्यता राखेको देखिन्छ । खर्च गर्ने अख्तियारी र बजेट बाँडफाँड आर्थिक वर्षको मध्य र कतिपय अवस्थामा आर्थिक वर्षको अन्ततिर पनि हुने गरेको छ । थप बजेट जुनसुकै समयमा पनि आउने गरेको छ । यस्तो अवस्थामा खरिद योजना बनाउन कठिन हुन्छ । थप र पटके बजेटको लागि शुरुमा सम्भव नभएपनि बजेट प्राप्त भएको समयमा नै यस्तो कार्यको लागि खरिद योजना तयार गरी त्यसलाई वार्षिक खरिद योजनामा समायोजन गर्न सकिन्छ । पहिला बजेटको व्यवस्था भई काम शुरु भइसकेको भए सोही कामको लागि थप बजेट आएको भए छुट्टै खरिद योजना बनाउनु पर्देन ।

लेखापरीक्षण पत्रिका

सार्वजनिक खरिद तथा लेखापरीक्षण

सार्वजनिक खरिदका गुणहरूः-

असल सार्वजनिक खरिदमा निम्न विशेषताहरू हुनुपर्दछ :-

- लगानीको उचित प्रतिफल (Value for money) प्राप्त गर्नु,
- प्रतिस्पर्धा अभिवृद्धि (Enhance Competition) गर्नु,
- पारदर्शिता र खुलापन (Transparency/Openness) कायम गर्नु,
- जवाफदेहिता (Accountability) स्थापित गर्नु,
- भ्रष्टाचारका अवसरहरू (Reduction of Corruption) कम गर्नु,
- सम्भाव्य बोलपत्र दाताहरूको (Accessibility of Possible bidders) पहुँच कायम गराउनु
- स्वदेशी अर्थतन्त्रलाई प्रबर्द्धन गर्नु (Promote Domestic Economy),
- नमुना खरिदकर्ताको रुपमा तथा रोजगारदाता (Model Buyer and Employer) को रुपमा रहनु ।

नेपालमा लागू भई कार्यान्वयनमा रहेका सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ तथा सार्वजनिक खरिद नियमावली २०६४ को पालनाले सार्वजनिक खरिद प्रणालीमा निम्नानुसारको अवस्था श्रृजनाका साथै विश्वसनीयता कायम गराउन मद्दत पुग्ने देखिन्छ ।

- पारदर्शिता, वस्तुनिष्ठ, र विश्वसनीय प्रतिस्पर्धा, स्वच्छता, इमान्दारिता, उत्तरदायी र जवाफदेही तथा, मितव्ययी, कार्यदक्ष, प्रभावकारी, सहभागितामूलक, समतामूलक, समन्यायिक, प्रभावग्राही तथा कानुनी आधार हुन्छ भन्ने,
- स्पेशिफिकेसन विभेदकारी नहुने, व्यवसायिक अवसरहरूको व्यापक प्रचार र प्रचार हुन्छ भन्ने,
- खुल्ला बोलपत्र आव्हान गर्नु सामान्य नियमको रुपमा रहने र सार्वजनिक रुपमा बोलपत्र खोलिन्छ भन्ने,
- छनौट गर्ने आधार तथा योग्यता पूर्व घोषित हुन्छ भन्ने,
- ठेक्का प्रदान गरिएको सूचना प्रकाशित हुन्छ भन्ने,
- असफल बोलपत्र दाताहरूलाई असफलताको कारणबारे सूचित गर्ने प्राबधान र उजुरी गर्न सकिने व्यवस्था छ भन्ने,
- प्रभावकारी संयन्त्रबाट विवाद समाधान हुन्छ भन्ने,

यतिका विशेषता बोकेको ऐन तथा नियमावली भए तापनि महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सार्वजनिक निकायको लेखापरीक्षण गर्दा प्रत्येक वर्ष जसो खरिदमा भएका त्रुटीहरू औंल्याउँदै आएको देखिन्छ । यसका केही उदाहरण निम्न छन्:-

• खरिदको गुरुयोजना एवं वार्षिक खरिद योजना बनाउने नगरेको,

- बिक्री भएका बोलपत्र सबै दाखिला हुने नगरेको ,
- मिलोमतोमा बोलपत्र दाखिला गर्ने उपर कारवाही गर्ने नगरेको,
- दर्ता भएका बोलपत्रमध्ये प्राय सारभूत नभएको र गुणस्तर जाँचमा प्रभावकारी नभएको भनी प्रतिस्पर्धाबाट अलग गरी आफ्नो अनुकुलको बोलपत्र स्वीकृत गर्ने गरेको,
- सोभै खरिद गरेको दररेट भन्दा महँगो दरमा लागत अनुमान गर्ने गरेको,
- ठेक्का व्यवस्थापन समयमा हुने नगरेको कारण समय र लागत बृद्धि हुने गरेको,
- खरिद प्रतिस्पर्धात्मक हुन नसकेको टुका लागत अनुमान तयार गरी खरिद कार्य गराएको,
- सार्वजनिक मर्मत, सम्भार वा सुधार कार्य लागत अनुमान तयार नगरी गर्ने गरेको,
- पुष्ट्याईं बेगर कार्य तालिकामा असर पर्ने गरी ठेक्का सम्भौताको म्याद थप्ने गरेको,
- बजार मूल्यभन्दा बढी मूल्यमा खरिद गर्ने गरेको,
- आपूर्तिकर्ताले मिलोमतो गरी उच्च दरमा दरभाउपत्र पेश गर्ने गरेको,
- जरुरीको कारण देखाई अमानतबाट खरिद कार्य गर्ने गरेको,
- अधिकारिक स्वीकृति बेगर अमानतबाट खरिद गरेको,
- भण्डारमा पर्याप्त परिमाण मौज्दात हुँदा हुँदै पनि आवश्यकता भन्दा बढी प्रोप्राइटरी पार्ट्स्, टुल्स खरिद गर्ने गरेको,

सार्वजनिक खरिद गर्दा विचार पुऱ्याउनु पर्ने कुराहरूः

सार्वजनिक खरिदको उद्देश्य हासिल गर्न खरिद कार्य योजना अनुसार हुनु पर्दछ । सार्वजनिक खरिद गर्ने गलत निर्णयले निकायको आर्थिक स्थितिमा प्रतिकूल असर पर्ने भएकोले सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी निर्णय गर्दा निकाय सजग रहनु आवश्यक छ ।

सार्वजनिक खरिद चरणहरूमा मितव्ययिता, कार्य दक्षता तथा कानुनी रित पूरा गरेको छ छैन भनेर निम्न क्**राहरूमा लेखापरीक्षकले परीक्षण गर्दा विचार** पुऱ्याउन् पर्दछ ।

- खरिद नीतिको मूल्याङ्गन र सङ्गठनमा विद्यमान प्रणालीको लाभ लागतको विश्लेषण गरिनु पर्दछ ।
- निश्चित आपूर्तिकर्तालाई मात्र फाइदा पुग्ने गरी स्पेशिफिकेसन तयार गर्नु हुँदैन ।
- प्रोप्राइटरी सामानको रुपमा सीमित आपूर्ति कर्ताबाट सोभौ खरिद गर्ने प्रक्रिया कानुन अनुरुप मात्र हुनु पर्दछ ।
- प्रतिस्पर्धालाई सीमित बनाउन विभिन्न प्याकेजमा काम विभाजन गरी खरिद टुका पार्नु हुँदैन ।

- तोकिएको स्पेशिफिकेसन पूरा नभएमा वस्तु खरिद गर्नु हुँदैन ।
- प्राविधिकबाट गुणस्तर परीक्षण एवं प्रमाणित नगराई खरिद गर्नु हुँदैन ।
- मालसामान वार्षिक आवश्यकताको मूल्याङ्कन बेगर खरिद गर्नु हुँदैन ।
- प्रतिस्पर्धात्मक खरिदलाई छल्ने उद्देश्यले पटक पटक खरिद गर्नु हुँदैन ।
- स्थानीय स्तरमा कम मूल्यमा पाइने गुणस्तरीय वस्तु विदेशबाट आयात गर्नु हुँदैन ।
- सरकारी निकायले खरिद गरेको सामानमा विशेष पहिचान सङ्केत राख्नु पर्दछ ।
- विभिन्न बोलपत्र दाताबाट मालसामान खरिद गर्दा गुणस्तर र स्पेशिफिकेसनलाई ध्यान नदिई मितव्ययिता पक्षमा मात्र ध्यान दिनु हुँदैन ।

खरिद कानुन कार्यान्वयनमा समस्या र समाधानका उपायहरू :

- सार्वजनिक निकायहरूमा खरिद एकाईको गठन गर्ने काम चुनौतीपूर्ण बन्न गएको छ । लेखा शाखा र जिन्सी शाखामा काम गर्ने कर्मचारीहरू मात्र खरिद इकाईमा नराखी कानुन विज्ञ र बजार व्यवस्थापन पनि बुभोको व्यक्ति भै दिँदा खरिद व्यवस्थापन प्रभावकारी बन्न सक्छ ।
- खरिद कार्य पूर्ण मितव्ययि र पारदर्शी हुनको लागि सरोकारवालाहरू सबैको मनस्थितिमा परिवर्तन हुनु अनिवार्य छ । सकरात्मक सोचको विकास नभएसम्म मनस्थितिमा परिवर्तन आउन सक्दैन ।
- अहिलेको खरिद कानुनले जतिसुकै स्वस्थ प्रतिस्पर्धात्मक खरिद प्रक्रियाको विधि औंल्याए तापनि स्वस्थ प्रतिस्पर्धा हुन सकेको छैन । यसको लागि स्वस्थ एवं प्रतिस्पर्धात्मक बजारको विकास हुन आवश्यक छ ।
- आर्थिक वर्षको शुरुमा बजेट बाँडफाँड एवं खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त हुने अवस्थामा कार्यक्रम, बजेट तथा निकासा प्रक्रियाको माध्यमबाट खरिद योजनाको कार्यान्वयन मितव्ययी र पारदर्शी ढङ्गले गर्न निर्देशन दिन सकिन्छ । तर केही वर्ष यता देशमा राजनैतिक उताव-चढावले जुनसुकै अवस्थामा पनि बजेट आउने गरेकोले खरिद योजना पालना गर्न समस्या रहेको अवस्था छ ।
- बोलपत्रदाताहरूको सोच र व्यवहारमा परिवर्तन हुन आवश्यक छ।
- खरिद कार्यमा विद्युतीय माध्यम अनिवार्य प्रयोग गर्ने व्यवस्थाको पालना हुनु पर्दछ ।
- बजारमा स्वच्छ एवं व्यवसायिक व्यवहारको विकास हुनु पर्दछ ।
- खरिद कार्यको अनुगमन सयन्त्र केन्द्र तथा जिल्लास्तरमा पनि हुनु पर्दछ ।

खरिद कानुन र सुशासनः

डानियल कौफमेन (Daniel Kaufmann) ले विश्व बैंक संस्था (World Bank Institute) को अनुरोधमा तयार गरेको सुशासन (Good Government) को सूचकाङ्कहरूमा निम्न सूचक राखिएको छ ।

- आवाज र उत्तरदायित्व (Voice and Accountability),
- सरकारको प्रभावकारिता (Government Effectiveness)
- राजनितिक स्थिरता र हिंसा रहित अवस्था (Political stability and Absence of Violence)
- कानुनी शासन (Rule of Law)
- भ्रष्टाचार नियन्त्रण (Control of Corruption)
- नियामक गुण (Regulations Quality)

यस मध्ये खरिद कानुनमा पारदर्शिता, प्रतिस्पर्धा, जवाफदेहिता, स्वच्छता, इमान्तारिता, क्षमता, अभिबृद्धि र सार्वजनिक खर्चको अधिकतम प्रतिफल जस्ता आधारहरूको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने प्रणालीको व्यवस्था भएकोले सार्वजनिक खरिद कार्यमा कानुनको पालना र उचित व्यवहारले सुशासनको प्रत्याभूति दिलाउन सकिने व्यवस्था रहेको छ । अतः यसमा सम्बद्ध सबै पक्षले ध्यान दिनु जरुरी देखियो ।

निष्कर्ष

सार्वजनिक खरिद एक नियमित प्रक्रिया हो । सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया तोकिएका ऐन नियम बमोजिम गरी सार्वजनिक श्रोत र साधनको उचित, न्यायिक र विवेकीय ढङ्गले प्रयोग हुनु पर्दछ । साथै वस्तु वा सेवाको सार्वजनिक खरिद लगायत सार्वजनिक निर्माण कार्यहरू दातृपक्षसँगको सम्भौताको शर्त र निर्देशिका, आर्थिक कार्यविधि ऐन, सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावली लगायत सान्दर्भिक कानुन बमोजिम दक्षतापूर्वक, मितव्ययी तथा प्रभावकारी रुपमा सम्पन्न गर्नु पर्दछ । लेखापरीक्षणले वस्तु, सेवा तथा सार्वजनिक खरिद प्रक्रिया अन्तर्गत आवश्यकताको पहिचान, आपूर्तिकर्ताको छनौट, खरिद आदेश, भण्डारण, उपयोगको परीक्षणबाट सार्वजनिक खरिद पद्धतीको लेखापरीक्षण गर्दछ भने अर्को तिर सञ्चालित तथा सम्पन्न आयोजनाहरूको घभ्क (Economy, Efficiency, and Effectiveness) को आधारमा गरिएको लेखापरीक्षणले सरोकारवालालाई उचित सेवा प्रदान गर्न समयमै मद्दत गर्दछ । खरिद गर्दा विभिन्न कानुनको पालना गर्नु खरिद गर्ने निकायको उत्तरदायित्व हो । निकायले प्रत्येक कार्यको सम्पादन स्वीकृत प्रणाली, कार्यविधि, तथा नर्म्स, कार्यविधि, नियमावली, सार्वजनिक खरिद ऐन तथा नियमावलीको अधीनमा रही खर्चको अधिकतम प्रतिफल हासिल गर्ने गरी जनतालाई सुशासनको प्रत्याभूति दिनु नै सार्वजनिक खरिद विधि र लेखापरीक्षणको मूल उद्देश्य हो ।

लेखापरीक्षण पत्रिका

सन्दर्भ सामाग्री

- आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४
- सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३
- सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४
- सार्वजनिक खरिद लेखापरीक्षण मार्गदशन २०६४
- आर्थिक प्रशासन कृष्ण प्रसाद तिमिल्सिना
- महालेखापरीक्षकको कार्यालयको वार्षिक प्रतिवेदनहरू

सवल लेखापरीक्षण अभ्यासको लागि आवश्यक पूर्वाधार

💉 राममाया कुँवर †

पृष्ठभूमि

लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा गुणस्तर तथा विश्वासनीयता कायम गर्न सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनले आफ्ना सदस्य राष्ट्रहरूको गुणस्तर आश्वस्तता क्रियाकलापहरूको महत्वलाई बढावा दिईरहेको छ । मुलुकको समग्र आय व्ययको यथार्थ अवस्था, कोषको उचित र प्रभावकारी उपयोग, वित्तीय जवाफदेहिता र स्वस्थ आर्थिक तथा स्रोत साधनको व्यवस्थापनको लागि निष्पक्ष, स्वतन्त्र र पेशगत विवेकको प्रयोग गरी लेखापरीक्षण गर्ने, लेखापरीक्षणवाट देखिएका व्यहोरा एवं सुधारका लागि सुफाव सहितको वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी सो सूचना जनतासमक्ष उपलब्ध गराउने जिम्मेवारी महालेखापरीक्षकको हो । स्वीकृत मानदण्ड, अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासको अवलम्वनवाट प्राप्त लेखापरीक्षण नतिजा, विकास साफोदार, जनसाधारण, सरोकारवाला लगायतका लक्षित वर्गले चासो राख्ने हुंदा गुणस्तरीय, विश्वासनिय र प्रभावकारी लेखापरीक्षण सेवा प्रवाह गर्नु आजको माग हो ।

कार्यालयको दुरदृष्टि, गन्तव्य र मूल्यमान्यता

गुणस्तरीय एवं प्रभावकारी लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्न कार्यालयले दोस्रो रणनैतिक योजना (२०१३–२०१४) तयार गरी लागू गरेको छ । जसमा कार्यालयको दुरदृष्टि, गन्तव्य र मूल्यमान्यता एवं लक्ष्यहरू देहाय बमोजिम निर्धारण गरिएको छ ।

दुरदृष्टि – सुशासन प्रवद्धनको लागि स्वतन्त्र, सक्षम र प्रभावकारी लेखापरीक्षण संस्था हुने

गन्तव्य – सार्वजनिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि राष्ट्रलाई गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने

मूल्यमान्यता – स्वतन्त्रता, निष्ठा, व्यावसायिकता र जनआकांक्षा अनुरुप सेवा प्रदान गर्ने ।

कार्यालयको दूरदृष्टि र गन्तव्य हासिल गर्न उपर्युक्त मूल्य मान्यताको अनुसरण गर्दै ३ वर्षभित्र हासिल गरिने लक्ष्यहरू निर्धारण गरिएको छ । जसमध्ये स्वतन्त्रता सवलीकरण गर्ने लेखापरीक्षण गुणस्तर साथै थप सुधार गर्ने, लेखापरीक्षणको लागि पेशागत क्षमता अभिवृद्धि गर्ने, सङ्गठनात्मक दक्षता अभिबृद्धि गर्ने, लेखापरीक्षणको प्रभाव र सञ्चार प्रणालीमा सुधार ल्याउने रहेका छन् ।

[†] नायव महालेखापरीक्षक, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

कानुनी व्यवस्था

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२३ मा महालेखापरीक्षकले सवै सरकारी कार्यालय र कानुनद्धारा तोकिएका अन्य संस्थाको निर्धारित तरिका बमोजिम नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारीता र औचित्यको समेत विचार गरी लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ ले महालेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्ने तरिका, क्षेत्र,परीक्षण गर्ने कुराहररु र नेपाल सरकारको पूर्ण एवं अधिकांश स्वामित्व भएका सङ्गठित संस्थाको लेखापरीक्षणको सम्बन्धमा गरिनुपर्ने कामहरूको उल्लेख गरेको छ ।

उद्देश्य

सार्वजनिक स्रोतको प्राप्ति र उपयोगका सम्बन्धमा लेखापरीक्षणको माध्यमवाट प्रतिवेदन गरी व्यवस्थापिका मार्फत नेपाली जनतालाई सुसूचित गर्नु लेखापरीक्षणको प्रमुख उद्देश्य हो । यसका अतिरिक्त संचित कोष लगायत विनियोजन लेखा तोकिएको ढाँचामा राखेको, विनियोजन ऐन बमोजिम स्वीकृत सीमाभित्र रही तोकेको कार्य र प्रयोजनमा खर्च गरेको, राजस्व लगायत समस्त आम्दानी असुली तथा तहसिल गरको, सरकारी ऋण जमानत र निक्षेपको यथार्थ लेखा राखेको, सरकारी सम्पत्तिको अभिलेख, उपयोग संरक्षणको प्रर्याप्त व्यवस्था राखेको, आन्तरिक नियन्त्रणको प्रर्याप्त व्यवस्था गरेको, आन्तरिक लेखापरीक्षण समयमा गराई लेखा अद्यावधिक गरेको, आर्थिक कारोवार गर्दा आन्दानी खर्च पुष्ट्याई गर्ने प्रमाण यथेष्ट राखेको, प्रचलित ऐन कानुनको परिपालना पूर्णरुपमा गरेको व्यहोरा सुनिश्चित गर्नु पनि लेखापरीक्षणको उद्देश्य रहेको छ ।

क्षेत्र

नेपालको अन्तरिम संविधानमा व्यवस्था भए बमोजिम संवैधानिक अङ्ग, मन्त्रालय, विभाग तथा कार्यालय, सङ्गठित संस्था, समिति, बोर्ड, कोष, प्राधिकरण, जिल्ला विकास समिति, विश्वविद्यालय तथा कानुनले लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने गरी तोकेको आधारमा आ.व. २०६९।७० मा ४ हजार ८९ निकायको र पेश भएसम्म बक्यौता समेतको आर्थिक कारोवारको लेखापरीक्षण गर्ने गरिएको छ । साथै कार्यमूलक लेखापरीक्षण र सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण पनि सम्पन्न गरिएको छ ।

लेखापरीक्षणको पूर्वाधार

कार्यालयको दुरदृष्टि, गन्तव्य र मूल्यमान्यता, वढ्दो कार्य क्षेत्रका सर्न्दभमामहालेखापरीक्षकको कार्यालयले आफ्ना काम कारवाहीलाई व्यवस्थित, मर्यादित तथा कानुनसम्मत तरिकाले सम्पादन गर्नको लागि इन्टोसाइको मानदण्डहरू र त्यस अनुरुप तयार गरिएको लेखापरीक्षण मानदण्ड र मार्गदर्शनहरूको प्रयोग गरी लेखापरीक्षण कार्य गर्दैआएको छ । यसै सन्दर्भमा नेपालको सर्वोच्च लेखापरीक्षणसंस्थाले इसाइ कार्यान्वयनमा सहजता ल्याउन र व्यवहारिक प्रयोजन, महत्व र क्षेत्रलाई मध्यनजर राखी यसलाई निम्नानुसार तहमा विभाजन गरिएको छ : प्रथम तह - लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्त : इसाइ नम्बर १ दोस्रो तह - लेखापरीक्षणको लागि आधारहरू : इसाइ नम्बर १०, २०, ३० र ४० तेस्रो तह - लेखापरीक्षणको मूलभूत मान्यता : इसाइ नम्बर १००, २००, ३०० र ४०० चौथो तह - साधारण लेखापरीक्षण मार्गदर्शन इसाइ नम्बर १००० - ४९९९ सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूले आफ्नो मूल्यमान्यता कायम राख्दै संवैधानिक जिम्मेवारी पूरा गर्नुपर्ने भनि विगत केही समययता सर्वसाधारण जनताको अपेक्षामा बृद्धि हुदै गएको छ । विश्वव्यापीरुपमा यस सर्न्दभमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले अधिकतम कार्यकुशलता एवं प्रभावकारी तवरले सरोकारवालाको आकांक्षा समेत पूरा हुने गरी लेखापरीक्षण नतिजा उपलब्ध गराउन सक्नुपर्दछ । मुलुकको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थालाई लेखापरीक्षण कार्य प्रभावकारी तरिकाले सम्पन्न गरी आफ्ना सरोकरवाला समक्ष महत्व दर्शाउन (Gererate Value for Stakeholders) निम्नानुसार ४ पूर्वाधारहरूको आवश्यकता पर्दछ ।

स्वतन्त्रता र कानुनी आधार

मेक्सिको घोषणापत्र (हाल इसाइ १० र सोसम्बन्धी व्यवहारिक उदाहरण इसाइ ११) ले लेखापरीक्षण संस्थाहरूको भूमिका र जिम्मेवारीको खाजी गर्दछ। लेखापरीक्षण संस्थाहरूको क्षमता अभिबृद्धि गरेपछि मात्र सार्वजनिक प्रशासनमा कार्यदक्षता, जवाफदेहिता, प्रभावकारिता र पारदर्शिताको प्रवर्द्धन हुने सर्वव्यापी मान्यता छ। यसैले लेखापरीक्षण संस्थाहरूको स्वतन्त्रतासम्बन्धी लिमा र मेक्सिको घोषणापत्र अनुसारका व्यवस्थाहरू अङ्गीकार गर्न प्रयासरत रहनुपर्दछ।

उत्तरदायी र पारदर्शी संयन्त्रहरू

पारदर्शिता र जिम्मेवारीको सिद्धान्त (इसाइ २० र उदाहरण इसाइ २१) लेखापरीक्षण संस्थाहरूले आफ्ना कार्यहरू पारदर्शी एवं उत्तरदायी तवरले सम्पादन गर्ने पारदर्शिता र प्रभावकारिताको लागि लेखापरीक्षणमा समसामयिक सुधार गरी नवीनतम अवधारणा, मान्यता अन्तर्राष्ट्रिय असल अभ्यासलाई नेपालको वर्तमान अवस्था र आवश्यकतासँग तादाम्यता मिलाउँदै संवैधानिक जिम्मेवारी निर्वाह गर्दै आएको छ ।

आचारसंहिता

लेखापरीक्षण कार्यसम्पादनमा उच्चस्तरीय विश्वासनियता कायम गराउन प्रयास गर्नुपर्दछ । सार्वजनिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि मुलुकलाई गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने र सार्वजनिक सम्पत्तिको मितव्ययी, दक्ष एवं प्रभावकारी ढंगवाट उपयोग गरिएको वारेमा सरोकारवालाहरूलाई आश्वस्त तुल्याउने प्रयास गर्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा लेखापरीक्षण गर्दा अपनाउनुपर्ने सर्तकता, विधिको पालना, लेखापरीक्षण गर्ने संस्थासँगको सम्बन्ध, लेखापरीक्षकको स्वतन्त्रता, निष्पक्षता, इमान्दारिता, गोपनियता, स्वार्थ वाभिन्ने व्यवहार आदि विषय समेटिएको हन्छ ।

लेखापरीक्षण पत्रिका

गुणस्तर नियन्त्रण

लेखापरीक्षण गुणस्तर व्यवस्थापनमा विषेश ध्यान दिई प्राथमिकताका विषय पहिचान गरी कार्य वातावरणको व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयले अधिकतम रुपमा कुशलता एवं लागत प्रभावी तवरले सरोकारवालाहरूका आकांक्षा पूरा गर्न सँगतिपूर्ण रुपले उच्च गुणस्तरको लेखापरीक्षण नतिजा एवं सेवा प्रदान गर्नेतर्फ काम गर्नुपर्दछ । यसका लागि इमान्दारिता, जवाफदेहिता एवं सक्षमताको उच्चस्तर कायम राख्दै कार्यालयको सम्पूर्ण परिवेशमा गुणस्तरलाई अर्न्तनिहित गर्न सक्नुपर्दछ । यी सवै विषयले महालेखापरीक्षकको कार्यालयलाई मजवुत गुणस्तर आश्वस्तता प्रणाली कार्यान्वयनलाई आधार प्रदान गर्दछ । अन्य इसाइ कार्यान्वयन पूर्व दोस्रो तहको इसाइ कार्यान्वयन गरी लेखापरीक्षण संस्थाभित्र निम्नानुसार क्षमता विकास गरिनुपर्दछ ।

- संस्थागत क्षमता विकास,
- सङ्गठनात्मक संयन्त्रको क्षमता विकास र
- कर्मचारीको व्यावसायिकता विकास ।

संस्थागत क्षमता विकास अर्न्तगत आवश्यकता अनुसार कार्य स्वतन्त्रता र कानुनी व्यवस्था, लेखापरीक्षण अख्तियारी र कार्यवातावरण पर्दछ । सङ्गठनात्मक संयन्त्रको क्षमता विकासले आन्तरिक संयन्त्रको विकास, संस्थाको कार्य प्रकृयालाई समेट्दछ भने कर्मचारीको व्यावसायिकता विकास अर्न्तगत व्यवसायिकताको प्रयोग गरी कार्य सम्पादनमा कुशलता प्रर्दशन गर्ने विषय समावेश भएको हुन्छ । लेखापरीक्षण कार्य सम्पादन गर्न आवश्यक तत्वहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ .

स्वतन्त्रत र कानुनी आधार – यस अर्न्तगत इसाइ १० अनुसार लेखापरीक्षण संस्थाको संस्थागत स्वतन्त्रता र क्षमता विकाससँग सम्वन्धित विषयहरू समावेश रहेको हुन्छ ।

नेतृत्व र आन्तरिक शासन – यसमा संस्था र कर्मचारी दुवैको नेतृत्व तथा क्षमता विकाससँग सम्वन्धित रहेको छ । यस अर्न्तगत आचारसंहिता, व्यवस्थापन (Management Arrangements), स्रोत साधन, सञ्चालन योजना तर्जुमा, आन्तरिक नियन्त्रणहरू र गुणस्तर आश्वस्तता जस्ता विषयहरू यसमा समावेश भएको हुन्छ ।

संस्थाको प्रक्रियागत मान्यता – लेखापरीक्षण प्रकृयासँग सम्बन्ध राख्दछ । लेखापरीक्षण योजनापूर्व र योजना तर्जुमा, लेखापरीक्षण कार्य सम्पन्न र प्रतिवेदन तथा अनुगमन मूल्याङ्कन जस्ता विषय समावेश भएको हुन्छ ।

बाह्य सरोकारवाला सम्बन्ध – लेखापरीक्षण संस्थाले आफूले गरेका कामको प्रतिवेदन जनमैत्री तथा पठनयोग्य वनाउने अभ्यास, प्रतिवेदनमा सञ्चार हुने व्यहोरा प्रष्ट, सत्य, सुधारयोग्य तथा पठनीय हुनु जरुरी छ ।

नेपालमा सबल लेखापरीक्षणका लागि भएका प्रयासहरू

लेखापरीक्षण कार्यलाई व्यवस्थित गर्न तथा लेखापरीक्षण व्यवस्थापनलाई विश्वासनीय र गुणस्तरीय बनाउन विभिन्न मानदण्ड, मार्गदर्शन र आचारसंहिता तयार गरी लागू गरिएको छ । लेखापरीक्षण नीति, मानदण्ड तथा सञ्चालन मार्गदशन जारी गरिएको छ । लेखापरीक्षण नीति मानदण्डले मुख्यतया लेखापरीक्षणका आधारभूत तत्वहरू जस्तै स्वतन्त्रता, वस्तुपरकता, सक्षमता, इमान्दारिता सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ भने लेखापरीक्षण प्रकृयाका सम्बन्धमा योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, प्रतिवेदन र अनुगमन व्यवस्थालाई समावेश गरेको छ ।

उक्त व्यवस्था कार्यान्वयनका सर्न्दभमा विभिन्न क्षेत्रगत लेखापरीक्षण मार्गदर्शन जारी भएका छन् । त्यस्तै लेखापरीक्षणमा संलग्न रहने कर्मचारीहरूका लागि इसाइसँग मेलखाने गरी आचारसंहिता परिमार्जन गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यसका साथै वित्तिय लेखापरीक्षण मानदण्ड र कार्यमूलक लेखापरीक्षण मानदण्ड तर्जुमा भइरहेको छ । त्यसैगरी लेखापरीक्षण कार्यमा गुणस्तरीयता कायम गर्न एक उच्चस्तरीय लेखापरीक्षण समिति गठन गरी गुणस्तर आश्वास्तता पुनरावलोकन कार्य गर्ने गरिएको छ । कर्मचारीहरूलाई आवश्यकता अनुसार तालिम दिने, क्षमता विकास गराउने जस्ता कार्यहरू भैरहेका छन् ।

चुनौतीहरू

विश्वभरका सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूमा इसाइ समानरुपमा लागू गर्नको लागि उत्तिकै क्षमता र श्रोतसाधन सम्पन्न भएका संस्था नहुने भएको हुँदा इन्टोसाइको लागि यो चुनौतीको विषय बनेको छ । यस वाहेक नेपालमा इसाइ लागू गर्ने सम्बन्धमा मुख्यतया निम्न चुनौतीहरू सामना गर्नुपर्ने देखिन्छ :

- मेक्सिको घोषणपत्रमा व्यवस्था भए अनुसार लेखापरीक्षण सम्बन्धमा वजेट तथा कर्मचारी सेवामा लिन,
- इसाइ कार्यान्वयन गर्न आवश्यक क्षेत्र पहिचान गरी आवश्यकता अनुसार कार्यान्वयन गर्न,
- लेखापरीक्षण कार्यमा खटिने कर्मचारीहरूलाई तालिम दिलाई इसाइ कार्यान्वयनमा सक्षम तुल्याउन,
- लेखापरीक्षणको ब्उउचयबअजभक परिवर्तन गर्न, इसाइ अनुसार लेखापरीक्षण म्यानुयल र मानदण्ड परिवर्तन गर्न,
- इसाइ सहजकर्ताहरूको क्षमता विकास गरी इसाइ कार्यान्वयन कार्यमा प्रभावकारीता हासिल गर्न,
- सरोकारवालाहरूसँग लेखापरीक्षण नतिजावारे प्रभावकारी सञ्चार गर्न,
- लेखापरीक्षण नतिजामा गुणस्तरीयता कायम गर्न आदि ।

सुभावहरू

इसाइ कार्यान्वयन सम्बन्धमा देहायको व्यवस्था गर्नु जरुरी छ।

- लेखापरीक्षण मानदण्ड, निर्देशिका र म्यानुअल अद्यावधिक गर्ने,
- इसाइ कार्यान्वयनसम्बन्धी रणनीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याउने तयारी गर्ने,
- चेतना विकास गर्न सहयोग गर्ने,
- कार्यान्वयन समिति गठन गरी आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गर्ने,
- इसाइ कार्यान्वयनकोलागि कर्मचारीहरूको क्षमता विकास गराउने,
- इसाइ कार्यान्वयन मूल्याङ्कन सूचक तयार पार्ने,
- कार्यालयको संस्थागत क्षमता विकास गराउने,
- अन्य सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाबाट इसाइ कार्यान्वयनको अवस्था तथा प्रभाववारे समकक्षी मूल्याङ्कन गराइ पृष्ठपोषण लिने ।

निष्कर्ष

समयमा नै गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्न वर्तमानमा अवलम्वन गरिएका लेखापरीक्षण पद्धति र कार्यविधिले प्रकृयालाई सहज बनाउँछ । नेपालले लेखापरीक्षण गुणस्तर अभिबृद्धि गर्न आधारभूत स्वतन्त्रता, लेखापरीक्षणसम्बन्धी असल विधि एवं प्रकृया निर्धारण, विषेशज्ञ सेवा लिन सक्ने व्यवस्था, महालेखापरीक्षकको अधिकार, सार्वजनिक निर्माण तथा परियोजननाको लेखापरीक्षण, सूचना प्रविधि र कार्यमूलक लेखापरीक्षणसम्बन्धी दिग्दर्शन, लेखापरीक्षण प्रतिवेदन तथा गुणस्तर आश्वस्तता जस्ता व्यवस्था कार्यान्वयन गरिसकेको छ । रणनीतिक योजना (२०१३ - २०१४) मा लेखापरीक्षण कार्य अन्तर्राष्ट्रिय लेखापरीक्षण मानदण्ड वनाउने प्रतिवद्धता जाहेर गरेको छ ।

आगामी दिनमा इसाइको कार्यान्वयनबाट महालेखापरीक्षकको कार्यालयको कार्यसम्पादनस्तरमा अभ वढी गुणस्तरीयता हासिल हुन सक्ने र सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई लेखापरीक्षणको निश्चित स्तर कायम रहेको आश्वस्तता प्रदान गर्न मद्दत पुग्ने आशा गर्न सकिन्छ । आफ्ना कियाकलापहरू सक्षम, निष्पक्ष, उत्पादनशील, मितव्ययी, छरितो, जनमुखी र उत्तरदायी, पारदर्शी र परिणाममुखी बनाई स्रोत साधनको व्यवस्थापनवाट मुलुकको विकासमा परेको प्रभाव मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन गर्नु चुनौतीको विषय हो । आर्थिक कारोवारको बढ्दो आकार, कार्य जटिलता, प्रविधिमा आएको परिवर्तन अनुरुप लेखापरीक्षण प्रयोग गरिने पद्धति सुधार एवं कार्य क्षेत्रमा विस्तार गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

सन्दर्भ सामाग्री

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
- लेखापरीक्षण ऐन, २०४८
- सरकारी लेखापरीक्षण सञ्चालन मार्गदर्शन,२ ०६३
- गुणस्तर आश्वस्तता निर्देशिका, २०६८
- महालेखापरीक्षकको कार्यालयको रणनीतिक योजना २०१०-२०१२ र २०१३-२०१४
- महालेखापरीक्षकबाट विभिन्न समयमा प्रकाशित लेखापरीक्षण पत्रिकाहरू

लेखापरीक्षण चुनौती र सुधार

💉 जीवन सुवेदी [‡]

हामी हिंडेको बाटो

"सार्वजनिक स्रोतको प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि मुलुकलाई गुणस्तरीय लेखापरीक्षण सेवा प्रदान गर्ने" हाम्रो गन्तव्य हो । गन्तव्यको शाब्दिक अर्थ केलाउँदा - गइने ठाउँ, जाने वा पुग्ने स्थान, जान योग्य, जान उचित, जानुपर्ने आदि बुभिन्छ । जानुपर्ने ठाउँमा पुगेपछि हामीले के गर्ने ? वा हामी किन त्यस ठाउँमा जाने भन्दा "सुशासन प्रवर्द्धनका लागि स्वतन्त्र, सक्षम र प्रभावकारी लेखापरीक्षण संस्थाको रुपमा स्थापित हुने" कार्यका लागि जाने भन्ने स्पष्ट हुन्छ । यो हाम्रो दूरदृष्टि हो । वास्तवमा यो गन्तव्य र दूरदृष्टिमात्र नभएर हाम्रो धर्म, कर्म र कर्तव्य पनि हो । उल्लिखित तीन क्षेत्रको दायित्व पूरा गर्न केही पूर्वशर्त पालना गर्नु जरुरी छ । यसलाई हामीले मूल्य मान्यता भनेका छौँ । यसभित्र स्वतन्त्रता, इमान्दारिता, विश्वसनीयता व्यावसायिकता र सार्वजनिक हितमा सेवा प्रदानजस्ता विषय समेटिएका छन् । गन्तव्य, दूरदृष्टि र मूल्य मान्यताको मूल मर्मलाई शिरोधार्य गरी महालेखापरीक्षकको कार्यालय देशको सार्वजनिक लेखापरीक्षणमा जुटेको छ ।

कानुनको समुचित प्रयोग गरी राज्य सञ्चालन गर्नु सरकारको दायित्व रहने र सुशासनको अनुभूति गर्न पाउनु नागरिकको हक हुने कुरासँग लेखापरीक्षण गर्नु गराउनुपर्ने आवश्यकताको उत्तर जोडिन पुग्दछ । सरकारले आङ्चना जिम्मेवारीसँग जोडिएका शान्ति सुरक्षा, नागरिक सेवा, विकास निर्माण आदि विषय इमान्दारीपूर्वक पूरा गरेको जनाइरहने र नागरिकले सरकारले भनेजस्तो प्रतिफल देख्न, भोग्न र अनुभूति गर्न पाएको/नपाएको अवस्था रहने हुन्छ । यस्तो अवस्थामा स्वतन्त्र मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्न स्वतन्त्र संस्थाको रूपमा विश्वका प्रायः सबै मुलुकमा सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थासहितको शासन व्यवस्था रहेको देखिन्छ । नेपालमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले २०१६ सालदेखि नै संवैधानिक व्यवस्थाअनुरूप सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको जिम्मेवारी पुरा गर्दैआएको छ ।

गर्दै आएको काम

महालेखापरीक्षकको कार्यालयले गर्दै आएका कार्यहरू देहायअनुसार छन्:

लेखापरीक्षण :

- कानुनले तोकेका सबै सरकारी निकाय, सङ्गठित संस्था, समिति, कोषको लेखापरीक्षण गर्दैआएको छ ।
- कानुनबमोजिम लेखापरीक्षणको लागि पेश भएका श्रेस्ता लेखापरीक्षण नगरेको अवस्था छैन ।

[‡] नायव महालेखापरीक्षक, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

लेखापरीक्षण चुनौती र सुधार

- लेखापरीक्षणको लागि पेश गर्नुपर्ने श्रेस्ता पेश नगरेको अवस्थामा बक्यौताको विवरण सार्वजनिक गरेको छ ।
- कानुनी व्यवस्थाको अभावको कारण सरकारी खर्चको लेखापरीक्षण गर्न नपाएको व्यहोरा सार्वजनिक गर्दैआएको छ । जस्तै गाउँ विकास समितिलाई दिएको अनुदान, सामुदायिक विद्यालयलाई दिएको अनुदान ।

सम्परीक्षण:

आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ को दफा १९ मा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण हुँदा औंल्याइएका बेरुजुका सम्बन्धमा सो बेरुजुको सूचना पाएको पैँतीस दिनभित्र सम्बन्धित कार्यालयले तोकिए बमोजिम फछ्यौंट गरी सम्परीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था छ। महालेखापरीक्षकको कार्यालयले कानुन बमोजिम पेश भएका श्रेस्ताको सम्परीक्षण (पुनः परीक्षण) गर्दैआएको छ। यो ऐनको दफा १८ ले महालेखाले औंल्याएको बेरुजु फछ्यौंट गर्ने दायित्व जिम्मेवार व्यक्तिलाई तोकेकोले जिम्मेवार व्यक्तिले फछ्यौंट गरेका व्यहोरा र आधार बनाएका प्रमाण कानुनसम्मत भए नभएको सम्परीक्षणमा हेरिन्छ।

प्रतिवेदनः

महालेखापरीक्षकबाट वर्षभरिमा लेखापरीक्षण भएका निकायको विवरण, लेखापरीक्षणबाट देखिएका बेरुजुको स्थिति, बेरुजु फछ्यौंट गर्न गरेका प्रयास र बेरुजु फछ्यौंटका सम्बन्धमा प्राप्त उपलब्धि तथा लेखापरीक्षण सम्बन्धमा भविष्यमा गर्नुपर्ने सुधारको विवरणसहित आफूले गरेका सम्पूर्ण कार्यहरूको प्रतिवेदन राष्ट्रपति समक्ष पेश गर्ने गरेको छ ।

सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्रः

समय सापेक्ष सुधार गरी अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको गुणात्मक लेखापरीक्षण गर्ने संस्था र कर्मचारीको रूपमा आफूलाई स्थापित गर्ने हो भने निम्नानुसारका चुनौतीलाई पार लगाउनुपर्दछ:

स्वतस्फूर्त क्षमता अभिवृद्धिः

लेखापरीक्षकको लागि सबैभन्दा ठूलो चुनौती भनेको स्वतस्फूर्त क्षमता अभिवृद्धिप्रतिको उत्प्रेरणा हो । लेखापरीक्षणको लागि नीति निर्धारण गर्ने तहदेखि कार्यान्वयनमा खटिनेसम्मका सबै कर्मचारीले कारोबार सञ्चालनमा प्रयोग भएको पद्धतिसँग तालमेल खाने गरी आफूलाई सक्षम बनाउन गरेको प्रयासको आफैंले मूल्याङ्कन गर्नुपर्दछ । गतवर्षभन्दा यो वर्ष म के कुरामा बढी सक्षम भएँ ? आफैं जवाफ खोज्नुपर्दछ ।

प्रविधिसँग घुलमिलः

कागजबिनाको श्रेस्ताको अवधारणामा सबै अगाडि बढिरहेका छन्। लेखापरीक्षक पनि बढ्नैपर्दछ। कम्प्युटरबाट सञ्चालित कार्यको परीक्षण कम्प्युटरमा घुलमिल नभएको परीक्षकबाट परीक्षण गरी प्राप्त भएको नतिजा कस्तो होला? लुगा सिउन नजान्नेले सिएको लुगा लगाएको जस्तै हुन्छ होला। प्रविधिसँग आफूलाई घुलमिल गराउनु अर्को चुनौती हो।

कानुनसँग परिचयः

नागरिकको चाहना कानुनी राज्य हो । राज्य सञ्चालनको आधार कानुन हो । कानुनको पालना गरी नागरिकप्रतिको जिम्मेवारी पूरा गरेको विश्वास दिलाउन सरकारले स्वतन्त्र सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाबाट परीक्षण गराउनुपर्ने व्यवस्था कानुनले गरेको छ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सरकारले गरेका कार्यहरू कानुनबमोजिम भए नभएको कानुनसम्मत तरिकाले परीक्षण गर्नुपर्दछ । यसको लागि कानुनको ज्ञान र पालना दुवै हुनुपर्दछ । एउटै सार्वजनिक कार्य सञ्चालन गर्न धेरै ऐन नियमको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । साधारण कार्य सञ्चालन गर्ने कार्यालयमा पनि आर्थिक कार्यविधि ऐन नियम, सार्वजनिक खरिद ऐन नियम, आयकर ऐन नियम, मूल्य अभिवृद्धि कर ऐन नियम आदि र सो कार्यालय स्थापना एवं कार्य सञ्चालनसँग सम्बन्धित अन्य ऐन नियम आकर्षित हुन्छन् ।

लेखापरीक्षकले ऐन नियममात्र जानेर पुग्दैन । लेखापरीक्षणका प्रक्रिया पूरा गर्न लेखा तथा लेखापरीक्षणको लागि निर्धारण भएका राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय मानदण्डको पालना गर्नु जरुरी छ । नेपालले विभिन्न अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठनहरूको सदस्यता लिएको छ । यस्ता संस्थाबाट प्रतिपादित नीति तथा मानदण्डहरू पालना गर्नु हाम्रो दायित्व र कर्तव्य पनि हो । लेखापरीक्षकमा यस्ता कुराको जानकारी हुनु अति आवश्यक छ र यो चुनौती पनि हो ।

काम सक्नैपर्ने:

राज्यको सबै कारोबारको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकको कार्यालयले सम्पन्न गर्नुपर्छ। कार्यालयको दरबन्दी २०४४।४४ मा ४२३ जना रहेकोमा २०४९।६० मा ४६६ पुगेको थियो। २०७०।७१ मा यो सङ्ख्या ४४८ मात्र छ। राज्यको कारोबार देहायअनुसार वृद्धि भएको छः

	(रु. करोडमा)
प्रतिवेदन	विनियोजन, राजस्व, धरौटी, संस्थान समिति र अन्य संस्थासमेतको लेखापरीक्षण सम्पन्न अङ्क
२०४०	१,१९,१४
२०७०	२०,८४,८०,१०

लेखापरीक्षणको कारोबारमात्र बढेको होइन, लेखापरीक्षणको कार्यक्षेत्र, पद्धति र शैलीमा पनि देहायअनुसार (उदाहरणमात्र) परिवर्तन आएको छ:

 आन्तरिक राजस्व कार्यालयमा राजस्व भौचरको परीक्षण एवं नियमितताको लेखापरीक्षणभन्दा अघि बढी कर निर्धारणका फाइल परीक्षण गर्ने, भन्सारमा भन्सार रसिदको परीक्षणमा सीमित नरही भन्सार निर्धारण, मूल्याङ्कन पद्धति, आसिकुडा पद्धतिको समेत लेखापरीक्षण गर्न लागेको धेरै समय भएको छ। यो कार्यमा लेखापरीक्षकको समय, श्रम प्रशस्त प्रयोग हुने गरेको छ। लेखापरीक्षण चुनौती र सुधार

- केही वर्ष अधिसम्म अधिकांश सरकारी ठेक्कापट्टा लाख रूपैयाँका र केहीमात्र करोडका देखिन्थे । अहिले अर्बों रूपैयाँका ठेक्काापट्टाका फाइल लेखापरीक्षणमा परीक्षण गर्नुपर्दछ । ठेक्कापट्टाका शर्तमा पनि धेरै नयाँ कुरा समावेश हुन थालेका छन् । यस्ता कारोबारको परीक्षण गर्दा लेखापरीक्षकले धेरै समय, बुद्धि र श्रम प्रयोग गर्नुपर्दछ ।
- राष्ट्र तथा नागरिकले यस कार्यालयले यथेष्ट र यथार्थ मूल्याङ्गन गरी प्रतिवेदन सार्वजनिक गर्ने कुराको अपेक्षा गरेका हुन्छन् । व्यवस्थापिका-संसदको सार्वजनिक लेखा समिति, नागरिक समाज, सञ्चार माध्यम एवं अन्य सरोकारवाला संघसंस्थाहरूले अपेक्षा गरेका विषयमा कार्यमूलक पद्धति वा अरु पद्धतिबाट समेत परीक्षण गरी थप सुसूचित पार्न हामी लागिपरेका छौं ।
- वैदेशिक सहायता समावेश भएका विभिन्न कार्यक्रमको लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था छ । दातृ निकाय, संस्थाले आफू विश्वस्त हुनसक्ने किसिमको प्रतिवेदनको अपेक्षा गरेका हुन्छन् । आयोजनासँग सम्बन्धित सम्पूर्ण कागजात, सम्भौतापत्र, मूल्याङ्कन प्रतिवेदनहरू अध्ययन गरी लेखापरीक्षण सम्पन्न गर्न र आयोजना हिसाबसमेत प्रमाणित गरी दिन्पर्ने भएकोले यसमा पनि लेखापरीक्षकको धेरै समय र मेहनत परेको हुन्छ ।
- आकस्मिक कार्यको लेखापरीक्षणमा पनि धेरै जनशक्ति, समय उपयोग गर्नुपर्ने हुन्छ । उदाहरणको लागि निर्वाचन कार्य, शान्ति सचिवालयका कार्य, राष्ट्रिय जनगणना कार्य, राष्ट्रिय खेलकुद, अभियानका रूपमा सञ्चालन हुने कार्य, राष्ट्रिय खोप अभियान, साक्षरता अभियान आदि । यस्ता कार्यको लेखापरीक्षण गर्न पनि यस कार्यालयले व्यवस्था मिलाउनुपर्ने हुन्छ ।
- सरकारी निजी साभेकदारी पद्धतिबाट सञ्चालित कार्यहरू, ब्यूल्ट अवधारणाअनुसार सञ्चालन हुने कार्यहरू, सरकारले अनुदान उपलब्ध गराएर सञ्चालन हुने कार्यहरू जस्तै वैकल्पिक ऊर्जा प्रवर्द्धन आदि कार्यको परीक्षणमा पनि महालेखापरीषकको कार्यालयले बढी स्रोत, साधन, समय प्रयोग गर्नु परेको छ ।
- जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि सबै लेखापरीक्षण कार्य स्थलगत रूपमा सञ्चालन गरी प्रारम्भिक प्रतिवेदनसमेत सोही स्थलमा नै दिने गरिएको छ । श्रेस्तामात्र परीक्षण गरी लेखापरीक्षणले वास्तविक स्थिति दर्शाउन नसक्ने हुँदा सार्वजनिक महत्वका कार्यहरू, विकास निर्माणका कार्यहरूको भौतिक अवलोकन गर्ने पद्धतिसमेत अवलम्बन गरिँदै आएकोले लेखापरीक्षकको जिम्मेवारी र कार्यक्षेत्रमा वृद्धि भएको छ ।
- लेखापरीक्षक पनि कार्य सञ्चालनको कममा कानुनद्वारा बाँधिएको हुन्छ । लेखापरीक्षण कार्ययोजनावद्ध ढङ्गबाट सञ्चालन हुन्छन् । वार्षिक लेखापरीक्षण योजना तर्जुमा तथा कार्यक्रम बनाउने, सूचना सङ्कलनका लागि विभिन्न फाराम विकास गरी प्रयोग गर्ने, पत्ता लागेका व्यहोरा पुष्टि गर्ने प्रमाण सङ्कलन गर्ने, सम्बन्धित पक्षलाई जानकारी गराउने, सुपरिवेक्षकबाट आङ्गना कार्यको सुपरिवेक्षण गराउने, लेखापरीक्षण फाइल अर्को

लेखापरीक्षण चुनौती र सुधार

निर्देशनालयबाट समकक्षी परीक्षण (पियर रिभ्यु) गराउने, पुनरावलोकनकर्ताबाट र गुणस्तर नियन्त्रण समितिबाट आङ्चना कार्यको परीक्षण गराउनेजस्ता जिम्मेवारी लेखापरीक्षकमाथि छ। यसबाट लेखापरीक्षक आङ्चनो कार्यप्रति सधैं दत्तचित्त र समर्पित रहनुपर्ने अवस्था छ। लेखापरीक्षण कार्यलाई उपयोगी बनाउने प्रक्रियामा बढी समय व्यवस्थापन गर्नुपर्ने अवस्था छ।

यथार्थ योजनाः

निकाय/कार्यालयले सञ्चालन गरेका कार्यमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले हेर्नुपर्ने क्षेत्र नछुटोस्, नहेरे हुने क्षेत्रमा अनावश्यक स्रोत, साधन, श्रम प्रयोग नहोस् भनेर जोखिम पहिचान गरी लेखापरीक्षण गर्ने गरिएको छ । लेखापरीक्षण कार्य सुरु हुनुभन्दा अगावै इकाइगत र स्थलगत रुपमा अध्ययन विश्लेषण नगरी लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने सबै इकाईको जोखिम निर्धारण गरी योजना बनाउँदा जोखिम रहन्छ । यस्ता जोखिमबाट बच्ने गरी कार्य गर्नु चुनौतीपूर्ण छ ।

जनशक्ति व्यवस्थापनः

कार्यालयमा विविध विषयमा अध्ययन गरेका, विविध क्षेत्रको ज्ञान, सीप, अनुभव भएका जनशक्ति छन् । प्राविधिक जनशक्तिको भने कमी नै छ । कार्यालयले गर्नुपर्ने काममा पनि विविधता छ । जनशक्तिलाई उपयुक्त स्थानमा पदस्थापना गर्नु चुनौतीपूर्ण छ ।

गुणस्तरीय कामः

आफूले गरेका कार्यको प्रत्यक्ष रूपमा मूल्याङ्कन भइरहेको हुन्छ । जिम्मेवार व्यक्ति आङ्चनो कामको गुणस्तर वृद्धिमा सधैं चिन्तित रहन्छ । गुणस्तरमा ध्यान नदिने र लापरवाही गर्ने, आङ्चनो जिम्मेवारी र कर्तव्यमा ध्यान नदिने, समयमा कार्यालय नआउने, पदीय तथा पेशागत अनुशासनको ख्याल नगर्ने, कानुनले आफूलाई सुम्पेको जिम्मेवारी अरुलाई पन्छाउने प्रवृत्तिले व्यक्तिको कार्यक्षमतामा ह्रास आउने हुँदा यसमा ध्यान दिनु आवश्यक छ र यो चुनौती पनि हो ।

बेरूनु सम्परीक्षणः

बेरुजु सम्परीक्षण कार्य यो कार्यालयको लागि चुनौतीपूर्ण बनेको छ । आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४५ अनुसार बेरुजु दिएकै समयमा जिम्मेवार व्यक्तिले कारबाही नगरेको कारण अघिल्ला वर्षका बेरुजु जोडिँदै आएका छन् । सो ऐनको दफा १६(३) मा "आन्तरिक वा अन्तिम लेखापरीक्षण हुँदा सरकारी नगदी वा जिन्सी मालसामानको लगत छुट गरेको देखिएमा वा सो लगत कुनै परिबन्दबाट गोलमाल भई नेपाल सरकारको हानि नोक्सानी भएको देखिएमा त्यसको सूचना प्राप्त हुनासाथ सम्बन्धित कार्यालय प्रमुख वा विभागीय प्रमुखले त्यस्तो हानि नोक्सानी भएको रकम असुल गरी कसूरको मात्राअनुसार विभागीय कारबाहीसमेत गर्नुपर्ने" उल्लेख छ । यो व्यवस्थाअनुसार कारबाही गर्ने नगरेकोले बेरुजु वृद्धि भइरहेको छ । सो ऐनले लेखापरीक्षण गरेको आर्थिक वर्षभित्रै आवश्यक प्रक्रिया पूरा गरी जिम्मेवार व्यक्तिले बेरुजु फछ्यौंट गरिसक्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ । बेरुजु फछ्यौंट गर्न नसके केन्द्रीय तहसिल कार्यालयमा लगत कस्न पठाउने र थप कारबाही सोही कार्यालयबाट गर्नुपर्ने व्यवस्था छ । सरकारी निकायले कानुनको सो व्यवस्थापूर्ण पालना नगरेकोले महालेखापरीक्षकको कार्यालयलाई कार्यबोभ्त दिनानुदिन बढ्दै गएको छ ।

मर्यादा र आचरणः

आङ्वनो जिम्मेवारी गुणस्तरीय ढङ्गबाट सम्पन्न गर्न पेशागत मर्यादामा बसी शुद्ध आचरण पालना गर्न् आवश्यक छ । जिम्मेवारी बोधले नै हामीलाई चुनौतीसँग लड्न सक्ने बनाउ''छ ।

सुधारका लागि गर्नुपर्ने कामः

सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्रलाई साङ्केतिक रूपमा माथि उल्लेख गरिएको छ । यी बाहेक सुधारका क्षेत्र धेरै हुनसक्दछन् र सुधार निरन्तर रूपमा चलिरहने प्रक्रिया पनि हो । पहिचान गरिएका क्षेत्रमा सुधार गर्ने उपाय निम्नानुसार देखिन्छ:

- क्षमता अभिवृद्धिप्रति जागरुक बनाउन जागरणमूलक कार्यक्रम सञ्चालन गर्नुपर्दछ । उच्च पदस्थ कर्मचारीले आङ्वना मातहतका कर्मचारीसँग बसी जहिले पनि असल आचरण र जिम्मेवारी पालनाको उदाहरण देखाई उत्प्रेरणा गदिइरहनुपर्दछ । यसबाट व्यक्तिमा क्षमता अभिवृद्धिको आत्मबोध हुन थाल्दछ ।
- प्रविधिसँग घुलमिल हुन क्षमता अभिवृद्धिको आत्मबोध, स्रोतसाधनको उपलब्धता, कामप्रतिको लगाव र बाध्यताले पनि यो समस्याबाट मुक्ति पाउन सकिन्छ । उदाहरणको लागि हामी कम्प्युटर अपरेटरमाथि उत्यन्त भर परेका छौं । एकै पटक गहिरिएर सामग्री तयार नगरी अपरेटरबाट कम्प्युटरमा प्रविष्ट गराउने र पटक पटक कागजमा छपाई गरी पुनरावलोकन गरिरहने बानी नै परेको छ । सबैलाई कम्प्युटर उपलब्ध गराउने र मौजुदा कम्प्पुटर अपरेटर अवकाश हुँदै जाँदा दरबन्दी नै घटाउँदै जानुपर्ने देखिन्छ ।
- कानुन नै सबै कारोबारको आधार हो । यसको पालनाबिना गरिएका सबै कार्य मान्य हुँदैनन् । कानुनको अध्ययन, मनन र पालनाको लागि समय समयमा तालिम र छलफल कार्यक्रम सञ्चालन गर्नु आवश्यक छ ।
- महालेखापरीक्षकको कार्यालयले अथक प्रयास गरी गुणस्तरीय सेवा दिन र मुलुकमा आर्थिक अनुशासन पालना गराउन जस्तोसुकै परिस्थितिमा पनि कार्य सञ्चालन गर्दैआएको छ । यस्ता कार्य अत्यन्त मेहनतका साथ गर्नुपर्ने भएकाले कर्मचारी पनि दत्तचित्त भएर लागेका छन् । माथि उदाहरणमा उल्लेख भएका र नभएका असंख्य काम राम्रोसँग सम्पन्न गर्न दरबन्दी, साधन र सुविधामा उल्लेखनीय वृद्धि गर्नुपर्दछ । सरकारले अनुत्पादक क्षेत्रको खर्च कटौती गरी संवैधानिक निकायलाई दह्रो बनाउन अभियानको रूपमा लिन्पर्दछ ।

लेखापरीक्षण पत्रिका

- यथार्थपरक योजना बनाई नतिजामूलक कार्य सञ्चालन गर्न कार्यक्षेत्रमा पुग्न पर्याप्त बजेटलगायतका सुविधा हुनुपर्दछ । केन्द्रमा बसी जिल्लाका इकाईका लेखापरीक्षण योजना बनाउँदा व्यावहारिक नहुन सक्छ । पूर्वानुमान, तथ्याङ्क, अनुगमनजस्ता कार्यक्रम पनि ल्याउनुपर्दछ ।
- बिना कन्जुस्याईं आवश्यक जनशक्ति र व्यवस्थापनको लागि पूर्वाधार विकास गर्न पुग्ने बजेट दिन्पर्दछ ।
- गुणस्तरीय कामको लागि धेरै कुराले असर पार्दछ । उदाहरणको लागि -
  - ~ व्यक्तिको चाहना, क्षमता, शैली र मेहनत
  - ~ संस्थाको नीति, निर्देशन, मार्गदर्शन
  - ~ प्रचलित ऐन कानुनको पालना, मानदण्ड
  - ~ सुपरिवेक्षण, कार्य पुनरावलोकन, स्वतन्त्र गुणस्तर मूल्याङ्कन, समकक्षी पुनरावलोकन
  - ~ साधन, सुविधा, राम्रो कामको कदर, नराम्रो काम गर्नेलाई निष्पक्ष कारवाही
  - सुपरिवेक्षक, पुनरावलोकनकर्ताबाट अनुगमन निरीक्षण गरी त्रुटि सच्याउन पुऱ्याएको योगदान
  - $\sim$ क्षमता अभिवृद्धिको अवसरजन्य कार्यक्रम, तालिम, सेमिनार आदि
- सम्परीक्षण व्यवस्थित गर्न आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ को पूर्ण पालना गर्नुपर्दछ । सो ऐन पालना भएमा लेखापरीक्षण भएको आर्थिक वर्षपछि सम्परीक्षण कार्य गर्नु नपर्ने देखिन्छ ।
- मर्यादा र आचरण पालनाको उपाय भनेको आफैंबाट/भित्रैबाट जन्मनुपर्छ।

उपसंहारः

परम्परागत तरिकाबाट हिँडेरमात्र लेखापरीक्षणप्रतिको चाहनाको वर्तमान वेग थेग्न सकिँदैन । हरतरहले समय सापेक्ष सक्षम हुन संस्था तथा कर्मचारी कटिवद्ध हुनैपर्दछ ।

ઽઽઽં દે છ

लेखापरीक्षणमा नागरिक समाजको संलग्नता

🛋 त्रिलोचन आचार्य [§]

विषय प्रवेश

साधारण अर्थमा लेखाको जाँच नै लेखापरीक्षण हो। लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा भएका निरन्तर विकासले लेखापरीक्षणको अर्थ तथा परिभाषामा समेत व्यापकता प्रदान गरेको छ। वर्तमान युगमा स्रोत तथा साधनको लगानीको स्वतन्त्र परीक्षण तथा मूल्याङ्कन गरी वित्तीय अनुशासन तथा उत्तरदायित्वको मापन र त्यसको प्रतिवेदन दर्शाउनुसँग नै लेखापरीक्षण हो। लेखाको सुनुवाई गरिने अवधारणाबाट फड्को मारी तेस्रो पक्षको मूल्याङ्कन भई प्रतिवेदन दिने र प्रतिवेदनको कार्यान्वयनको अनुगमन गर्ने समेत लेखापरीक्षणको दायराभित्र अटाई सकेको छ। यसको साथै लगानीको मितव्ययिता, कार्यकुशलता र प्रभावकारिताको दृष्टिकोणबाट मूल्याङ्कन गरी मूल्य अनुसारको नतिजा प्राप्त भएको छ छैन भनी हेरिने कार्यमूलक लेखापरीक्षण, कार्यक्रम कार्यान्वयनमा वातावरणीय पक्षलाई ध्यान दिएको छ छैन हेरिने वतावरणीय लेखापरीक्षण, सूचना प्रविधिको प्रयोगमा कुशलताको पक्ष अध्ययन गरिने सूचना प्रविधि लेखापरीक्षण समेत लेखापरीक्षणले आप्नो कार्यक्षेत्रभित्र भित्र्याई सकेको छ।

यसको अलावा व्यवस्थापकीय कार्यकुशलता मापनको लागि व्यवस्थापन परीक्षण, प्राविधिक पक्षको जाँचको लागि प्राविधिक परीक्षण समेत आन्तरिक नियन्त्रणको औजारका रुपमा प्रयोग भईरहेका छन्। लेखापरीक्षणलाई व्यापक र सशक्त विधा बनाउन आर्थिक वर्ष समाप्त भएपश्चात मुख्य क्रियाकलापको प्रगति र खर्च सार्वजनिक गरी पारदर्शी बनाउने सार्वजनिक लेखापरीक्षण, योजनागत रुपमा आम्दानी खर्चको हिसाव यकिन गरी सम्बन्धित उपभोक्ता सरोकारवालालाई सार्वजनिक गरी देखाउन गरिने लेखाजोखालाई सामाजिक परीक्षणको रुपमा समेत ग्रहण गरी लेखापरीक्षणले आफलाई निकै फराकिलो बनाईसकेको छ।

नागरिक समाजको संलग्नता

ल्याटिन शब्द सुन्नु (Audire) बाट फैलिएको लेखापरीक्षण शब्दले व्यापकता पाउँदै विस्तार र विकास भईरहेको छ। यसलाई थप विश्वसनीय भरपर्दो तथा पारदर्शी बनाउनको लागि लेखापरीक्षणका निष्कर्षलाई पाठक मैत्री बनाउनु परेको छ। वर्तमान युगमा यो पेशागत विज्ञहरुले गर्ने व्यवसाय हो। तसर्थ आज लेखा निश्चित मापदण्डमा राख्नु पर्छ र लेखापरीक्षण पनि निश्चत मापदण्डमा रहेर गर्नुपर्दछ। सबै आ–आपना मूल्य मान्यता तथा तौर तरिकाले समर्थित छन्। लेखामा सार्वजनिक वित्त प्रयोग भएको अवस्थामा यसले सार्वजनिक उत्तरदायित्व

[§] निर्देशक, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

लेखापरीक्षणमा नागरिक समाजको संलग्नता

निर्वाह गर्नुपर्दछ। सार्वजनिक क्षेत्रको लेखापरीक्षण स्वतन्त्र निकायले गर्नुपर्ने अन्तर्राष्ट्रिय सिद्धान्त छ।

हरेक देशमा यस्ता निकायहरु सार्वजनिक क्षेत्रमा एवं निजी क्षेत्रमा पनि हुने भए तापनि सार्वजनिक क्षेत्रमा क्रियाशील स्वतन्त्र निकाय नै राष्ट्रको सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था हो। तैपनि यस्ता संस्थामा केही न केही सीमितता रहन सक्दछन्। चाहे स्रोत साधनको सीमित होस् वा जनशक्तिको अथवा हक अधिकारको सीमितता रहन्छ। यस्तो सीमितताको कारण उसले सम्पादन गर्ने काममा असर पर्ने गर्दछ। तसर्थ यस्ता कार्यमा प्रसस्त समय दिन सक्ने, सरोकारवालासँगको प्रत्यक्ष सम्बन्धले जराधार भएका कानूनले नबाँधिएका नागरिक समाजका संगठनहरुलाई समभदारीमा लिई सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले आफुनो कार्यप्रणाली परिवर्तन गर्न सक्दछ।

आबद्धताको अवधारणा

पारदर्शिता, सहभागिता र उत्तरदायित्वको प्रश्नमा आएको जटिलताले जन्माउने विविध समस्या समाधान गर्न लेखापरीक्षण संस्था र जनसमुदायको एकीकृत अभियानको आवश्यकता महसुस हुँदै गएको छ। लेखापरीक्षण कार्य सम्पादन गरी दिएको प्रतिवेदन मार्फत जनताको पसिनाको कमाई जनहितमै खर्च भएको छ छैन भनी जनताका प्रतिनिधिलाई प्रतिवेदन दिने प्रचलन रहेकै छ। जनसरोकारको यो विषयमा थप गहिराईसम्म पुग्न र थप समय लगाउनको लागि समन्वयात्मक भूमिकाको आवश्यकता परेको छ। लेखापरीक्षणमा निकायगत तथा क्षेत्रगत रुपमा नागरिक समाजका प्रतिनिधिहरुको संलग्नता रहने गैर सरकारी निकाय र परम्परागत रुपमै स्वतन्त्र कार्य गरिरहेको सरकारी निकायको कार्यसम्पादन शैलीमा फरक पर्दछ। तर पनि उनीहरु बीच पारदर्शीता, सहभागिता र उत्तरदायित्व प्रबर्द्धन गर्न यसरी नविन प्रकारको हातेमालो अंगिकार गर्नैपर्दछ।

लगानीको परिमाण क्षेत्रगत विविधता, भौगोलिक असुविधा र लेखापरीक्षण संस्थामा हुने जनशक्तिको आकार आदिले पनि जनसमुदायसंगको एकीकृत प्रयास आवश्यक रहेको छ । अन्यथा समयले लेखापरीक्षण संस्था माथि गरेको भरोसालाई निराशामा पुऱ्याउने बाहेक अन्य विकल्प रहने छैन । नागरिक समाजसंगको एकीकृत प्रयासबाट सार्वजनिक व्यवस्थापनको क्षेत्रमा स्वच्छता प्रबर्द्धन, पारदर्शीता अभिवृद्धि, उत्तरदायित्व बोध, कार्यदक्षता बृद्धि, प्रभावकारिता प्रबर्धन जस्ता विषयहरु प्रबर्द्धन गर्न सघाउ पुग्दछ ।

सार्वजनिक व्यवस्थापनको क्षेत्रमा प्रभावकारिता अभिवृद्धि हुँदा समग्र सरकारी निकायको कार्यसम्पादन शैलीमा प्रभावकारिता बढ्ने हुन्छ। यसरी लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा जनसरोकारमा कार्यरत निकायको संलग्नताले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको साख बढ्ने र सार्वजनिक व्यवस्थापन क्षेत्रको कार्यसम्पादनमा दक्षता अभिवृद्धि हुने देखिन्छ।

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाका सवल पक्षहरु

लेखापरीक्षण संस्थासंग के छैन र के छ भन्ने प्रश्नमा प्रवेश गरी दुबैका बलिया पक्षहरुलाई एकीकृत गर्नु आवश्यक छ। लेखापरीक्षणको पूर्ण जिम्मेवारी प्राप्त संस्थामा के के विषय अपुग भई यसरी नयाँ अवधारणामा जोडिनु परेको हो सो विषयमा पनि पहिले नै स्पष्ट हुनु जरुरी हुन्छ। खास गरी सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थामा संवैधानिक मान्यता, स्पष्ट सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि, आम प्रचलनबाट समेटिएको, जनविश्वास र भरोशा, सरकारी साधन स्रोत र पर्याप्त बजेट, तालिम र अनुभवले खारिएका जनशक्ति, स्रेस्तामा पहुँच जस्ता विषयहरु अद्यावधिक, सवल र सक्षम छन् :

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थामा कमजोर पक्षहरु

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाका केही दुर्वल पक्षहरु पनि रहेका छन् जसले गर्दा आफ्नो कार्यसम्पादनमा सीमितता महस्स गरिरहन् परिरहेको छ। ती निम्न अन्सार छन् :

संस्थागत सीमितता

केन्द्रमा एउटै कार्यालय रहेको जसले संस्थागत रुपमा धेरै क्षेत्रमा कार्य गर्न बाधा पुगेको छ।

सञ्चालन सीमितता

थोरै समयमा उपस्थिति मात्र देखाउँदै नमूना छनौटको नाउँमा पूर्व लेखाजोखा र मूल्याङ्कन बेगर कार्य गरी जिम्मेवारी लिन्पर्ने बाध्यता रहेको छ।

कार्यकारीबाट आंशिक स्वतन्त्र

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले बजेट प्राप्त गर्ने प्रश्न होस् वा पर्याप्त जनशक्तिका लागि दरबन्दी प्राप्त गर्ने प्रश्नमा होस् प्रत्यक्ष अप्रत्यक्ष रुपमा संकुचन खपिरहेकै छ। यसका साथै कर्मचारी प्रशासनका प्रश्नदेखि दण्ड पुरस्कार समेतमा सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको निर्णय अन्तिम हुने गरी कानूनी व्यवस्था छैन। जसको प्रभाव यो निकायले गर्ने कार्यसम्पादनमा प्रत्यक्ष रुपमा परेकै छ।

पूर्ण लेखापरीक्षण अधिकार

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले अबौँ खर्च हुने स्थानीय निकाय र विद्यालय लेखापरीक्षणको क्षेत्र समेटेको छैन। साथै वैदेशिक सहायता अन्तर्गत राष्ट्रसंघीय एजेन्सी तथा प्राविधिक सहायता अभै संस्थाको लेखापरीक्षण दायराभन्दा बाहिर छ।

अनुसन्धान परीक्षण अधिकारको अभाव

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले जालसाजी र भ्रष्टाचारका विषयमा थप अनुसन्धान गर्ने अधिकार प्राप्त गरेको छैन। साथै अन्सन्धान परीक्षण गर्न प्रयोगशाला समेत रहेको छैन।

अनुगमन परीक्षण कमनोर

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले देखाएका विषयहरु लागू गर्नुपर्ने सामान्य मान्यता मात्र हो अनिवार्य छैन। जसबाट सुभाव अनुसार सुधार भएको कम मात्र देख्न पाइन्छ।

क्षमतागत सीमितता

कर्मचारीमा सीप, क्षमता, दक्षता र प्रविधिको प्रयोगमा ज्ञानको कमी देखिन्छ।

भौतिक सुविधा

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको कार्यसम्पादनमा सकारात्मक प्रदान गर्ने खालको कार्यालय भवन, फर्निचर, कम्प्युटर प्रिन्टर लगायत भौतिक सुविधा रहेका छैनन्।

बजेट वर्ष लेखापरीक्षण व्यवस्थापन अभाव

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले योजना कार्यान्वयन र प्रतिवेदन थोरै अवधिमा सक्नुपर्ने हुन्छ। चालु वर्षभित्रै लेखापरीक्षण प्रारम्भ गरी सामयिक लेखापरीक्षण गर्ने कानुनी आधार रहेको छैन। जनवन्त्री न्वीपालना

दरबन्दीको सीमितता

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था, २०५० सालको ४४९ दरबन्दी भित्रै, २०७० सालमा कार्यगरिरहेको छ। त्यसबीचमा थुप्रै कारोबारमा वृद्धि भएको छ। यसबाट फिल्डमा लेखापरीक्षण भए पनि कार्यहरुको स्थलगत परीक्षण आवश्यक परिमाणमा हुन सकेको छैन।

नागरिक सङ्गठनका सबल पक्षहरु

नागरिक समाज संगठनहरु जनताकै लागि काम गरिरहेका छन्। उनीहरुले जनचेतना बढाउने, जनताका हक अधिकार स्थापित गराउने पक्षमा वकालत गरिरहेका छन्। उनीहरुसंग लेखापरीक्षण प्रयोजनमा उपयुक्त हुने सवल पक्ष निम्न अनुसार छन् :

पर्याप्त सूचना तथा जानकारी

नागरिक समाजसंग कार्यक्रम कार्यान्वयन क्षेत्रका प्रत्यक्ष सरोकारवालासंग सम्बन्ध रहेको हुन्छ। जसबाट कार्यक्रमका कमी कमजोरी तथा दुरुपयोग बारे प्रसस्त सूचना हुने गर्दछन्।

क्षेत्रगत जानकारी

नागरिक समाजहरु सोही क्षेत्रमा रहने भएकोले त्यस क्षेत्रका कार्यक्रम ठेकेदार तथा उपभोक्ताहरुको बारेमा जानकारी रहेको हुन्छ।

पर्याप्त समय

नागरिक समाजका पदाधिकारीहरुका लागि त्यस क्षेत्रकै योजनामा जानकारी राख्ने समय प्रसस्त हुन्छ। जसका कारण उनीहरु खरिद निर्माण कार्यक्रम सञ्चालन आदिका बारेमा अधिकाधिक जानकारी राख्न सक्दछन्।

दवाव समूहको कार्यमा थप अधिकार

नागरिक समाजहरुले आयोजना सम्बन्धमा दवाव समूहको रुपमा कार्य गर्दछन्। त्यसमा पनि लेखापरीक्षणको थप जिम्मेवारी तोकिएमा उनीहरुले अनुगमन लगायतका कार्यमा महत्वपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्न सक्दछन्।

फरक क्षमता

कर्मचारीतन्त्रमा भएका भन्दा फरक क्षमता भएका जनशक्तिको उपलब्धता रहन्छ।

नागरिक समाज सङ्गठनका कमजोरीहरु

नागरिक समाजले जनस्तरमा रही उनीहरुका हक अधिकारका सम्बन्धमा सक्रियता देखाए तापनि कार्यान्वयन भएका आयोजना तथा कार्यक्रमका सम्बन्धमा लेखा स्रेस्ता सम्बन्धी कार्य गर्न निम्न कमी कमजोरीहरु रहेका छन् :

कानुनी अधिकारको कमी

उनीहरुसंग कानूनी अधिकारबाटै लेखा कागजात प्राप्त गर्ने व्यवस्था नहुनाले सीमितता रहेको छ। सूचनाको अधिकार अन्तर्गत कागजात प्राप्त गरे तापनि त्यसको लागि रकम बुफाउनु पर्दछ।

बजेटको कमी

नागरिक समाजसंग यस्ता अध्ययन अनुसन्धानका लागि पर्याप्त बजेट उपलव्ध नहुन सक्छ। जसबाट उनीहरुको कार्यमा सीमितता आउने गर्दछ।

प्रतिवेदनको दायरा

नागरिक समाजले गरेका कार्यको प्रतिवेदन संस्थाकै साधारण सभाहरुको छलफलको विषयमा बन्न सक्दछ। तर यस निकाय समेतको सहकार्यमा भएको कामको प्रतिवेदन राष्ट्रपतिकोमा प्रस्तुत भई जनप्रतिनिधि संस्था सम्बद्ध र यसको सार्वजनिक लेखा समितिमा छलफल हुने गर्दछ।

सम्बन्धका क्षितिजहरु

महालेखापरीक्षकले आप्नो संवैधानिक मान्यता अनुसार व्यवहार गर्दछ। दुबैको सहकार्यले निम्न क्षितिजहरु उजागर गर्न सक्दछ।

लेखापरीक्षण पत्रिका

- सार्वजनिक आय व्ययको नतिजा प्राप्त गर्न यथार्थता उपयोग भएको छ छैन भन्ने दायित्व पूरा गर्न नागरिक समाजसंग सम्बन्ध कायम नगरी महालेखालाई मुस्किल परेको छ। यो अवधारणाले त्यसमा नयाँ आशा दिलाएको छ।
- महालेखापरीक्षकले जनतालाई प्रतिवेदन गर्ने व्यवस्था छैन। यो कार्य केवल संसदसंग मात्र सम्बन्धित छ। संसदले गर्ने कार्यमा नागरिक समाजले सुभाव दिने व्यवस्था छैन। यो व्यवस्थाले सरकारलाई नै सुभाव दिने हैसियत राख्ने प्रतिवेदनमा जनसरोकारका संगठन संलग्न हुने भई प्रतिवेदनको हैसियत वृद्धि हुन्छ। महालेखाले सरकारी सूचनाका अतिरिक्त नागरिक समाजका सूचना तथा अनुगमन प्रतिवेदनलाई आधिकारिकता दिन सक्दछ। यसबाट महालेखाको मूल्याङ्कन क्षमता बढ्न सक्दछ।
- महालेखाको स्वतन्त्रताको क्षेत्रमा कमी हुन नदिई नागरिक समाजको सहयोग लेखापरीक्षण कियाकलापहरुमा लिन सक्दछ। यसबाट मूल्याङ्कन, विश्लेषण र परीक्षणका लागि जनशक्तिमा वृद्धि हुन जाने देखिन्छ।

सीमितताको सम्भावना ः

जनताले सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको भूमिका तटस्थ होस् भन्ने ठान्दछ। नागरिक समाज तटस्थ देखिएन भने सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था समेत विवादको घेरामा पर्न सक्दछ। सकारात्मकतामा देखिने यस्ता घटना स्पष्ट निर्देशिका तयार गरी कम गराउनु पर्दछ।

सहकार्यका सम्भावित क्षेत्रहरु

संवैधानिक रुपमा महालेखापरीक्षकको कार्यालयले गर्दै आएको लेखापरीक्षण कार्यमा नागरिक समाजलाई समेत संलग्न गराई फराकिलो बनाउनु पर्दछ। जनसरोकारका सम्बन्ध भएका विषयमा लेखापरीक्षण गर्दा नागरिक समाजहरुलाई पनि संलग्न गर्न सकिएमा सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थालाई सहयोग पुग्ने छ। सहकार्यमा लेखापरीक्षण गराउने विषय निम्न अनुसार हुन सक्दछन् :

योजना तयारीमा

वित्तीय लेखापरीक्षणमा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने विषय छनौटमा, कार्यमूलक लेखापरीक्षणको विषय छनौटमा, लेखापरीक्षणको इकाईगत लेखापरीक्षण अनुशीलन श्रुंखला तयारीमा, तात्विक महत्वका विषयको पहिचानमा स्थानीय निकायको लेखापरीक्षण जोखिम पहिचान लगायत योजना तयारीको चरणमा महत्वपूर्ण सूचना प्राप्त गर्न नागरिक समाजलाई संलग्न गराउन सकिन्छ। योजना तयारी चरणमा नै सार्वजनिक सुनुवाई वा सार्वजनिक लेखापरीक्षण वा सरोकारवाला समूहसंग छलफल (Focus Group Discussion) का विषय निक्योंल गरी नागरिक संगठनहरुको सहकार्यबाट लेखापरीक्षणको क्षेत्र बलियो बनाउन सकिन्छ।

लेखापरीक्षण कार्यान्वयनमा

लेखापरीक्षणको कार्यान्वयन चरणमा पनि सामाजिक लेखापरीक्षण, सार्वजनिक लेखापरीक्षण एवं समूह छलफलमा नागरिक संगठनलाई संलग्न गराउन सकिन्छ। यसका साथै स्थलगत रुपमा उपलब्ध कागजात र निर्माण सुधारका कार्यमा फिल्ड भिडान कार्य समेत नागरिक संगठनबाट हुन सक्दछ। सामाजिक परीक्षणतर्फ नागरिक समुदायले उपभोक्ताबाट सम्पादित कार्यको मस्टरोल, बिल भरपाई, भौचर, नापी किताब, सामान प्रयोग खाता, कार्यसम्पन्न प्रतिवेदन आदि माग गरी भिडान तथा परीक्षण गर्न सक्दछन्।

प्रतिवेदन कार्यान्वयन

महालेखापरीक्षकको कार्यालयले तयार गरेका प्रतिवेदन नागरिक समाजलाई उपलब्ध गराउने, वार्षिक प्रतिवेदन तयारी पश्चात त्यसलाई वेभ साइटमा राख्ने, प्रतिवेदनले जालसाजी, भ्रष्टाचार र अनियमितता ठानेका विषयमा नागरिक समाजले अनुगमन गर्न सक्ने, कारबाही नभएका विषयमा सञ्चार जगत मार्फत दवाव दिन सक्ने देखिनछ। सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरुको अन्तर्राष्ट्रिय संगठन (इन्टोसाई) को मेक्सिको घोषणाको सातौं बूंदामा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन रहेको र यसको प्रभावकारी कार्यान्वयनको लागि संयन्त्र बनाउन सक्ने व्यवस्था छ। प्रतिवेदनको कार्यान्वयनको लागि पेशागत संगठन, गैर सरकारी संस्था, सामुदायिक संगठन, पत्रकार समेतसंग एकीकृत अभियान महालेखापरीक्षकले शुरू गर्न सक्दछ।

नेपालको वर्तमान यथार्थता

नेपालमा आर्थिक विवरण प्रमाणिकीकरण तथा राय सुफाव प्रदान गर्ने लेखापरीक्षण जिम्मेवारीमा कति यथार्थको नजिक छौं स्वमूल्याङ्कन गर्नुपर्ने अवस्था छ। लेखापरीक्षणको क्रममा स्थलगत अवलोकन गर्दा कतिपय आयोजनाका प्रस्तुत कागजातसंग मेल नखाने प्रवृत्ति देखिने गर्दछन्। तसर्थ स्थलगत रुपमा योजना सञ्चालन क्षेत्रकै जनसरोकार संस्थासंग साफदारी गरी सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले आफूलाई पुनः संगठित गर्नु वान्छनीय नै ठहर्दछ। त्यसका केही कारणहरु छन्। ती निम्नानुसार रहेका छन् ::

 महालेखापरीक्षक कार्यालयले कम जनशक्तिका कारण थोरै अवधिमा धेरै निकायको लेखापरीक्षण गरी लेखापरीक्षणको औपचारिकता मात्र पूरा गर्नु परेको बाध्यात्मक यथार्थता हाम्रो सामु छ। त्यहाँ स्थानीय नागरिक समाजसंग सहकार्य गरी निश्चित कार्यविधि तोकेर अनुगमन र मूल्याङ्कन गराई त्यसबाट प्राप्त नतिजा लेखापरीक्षण प्रतिवेदनले आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रतिवेदन जस्तै गरी वा भौतिक परीक्षण प्रतिवेदन जस्तै स्वीकार गरी नयाँ तरिकाबाट अगाडि बढ्न सकिने अवस्था छ।

- गाउँ विकास समिति तथा नगरपालिकाको लेखापरीक्षण दर्तावाला लेखापरीक्षकबाट भइरहेको छ। त्यसको नतिजाको अभिलेख छैन। आन्तरिक लेखापरीक्षण भरपर्दी छैन। यिनै निकायबाट सामाजिक सुरक्षाको रकम समेत परिचालन भइरहेको छ। यसरी परिचालित रकममा लेखापरीक्षणको दृष्टि कमजोर बनेको छ। महालेखापरीक्षकबाट गरिने लेखापरीक्षण नमूना छनौटका आधारमा हुने तथा कमजोरी भेटिए पनि समयावधि कम भएका कारण नमूना थप गरी परीक्षण गर्न सम्भव भएका छैन। यस क्षेत्रमा नागरिक समाजको दृष्टि पुग्न सकेमा निगरानी महत्वपूर्ण हुने देखिन्छ। नागरिक समाजलाई आवश्यक कागजात प्राप्त गर्ने, विशलेषण गर्ने तथा महालेखालाई प्रतिवेदन गर्न सकने गरी निर्देशिका तयार गरी अधिकार दिनु आवश्यक भइसकेको छ।
- कार्यमूलक लेखापरीक्षणले खर्चका बिल भरपाई बाहेक कार्यसम्पादन र नतिजा प्राप्तिको स्तर मूल्याङ्कन गर्न सक्दछ। कार्यमूलक लेखापरीक्षण मार्फत जनस्तरसम्म पुगी खर्चको उपलब्धीको आंकलन गर्ने गरिएको छ। यस्तो लेखापरीक्षणले नतिजामूलक अध्ययन गर्ने भएकोले नागरिक समाजका संगठनहरुलाई नतिजा सही छ छैन मूल्याङ्कन गर्ने कार्यमा विस्तृत अध्ययनको जिम्मेवारी दिन सकिन्छ। यसबाट नागरिक समाजका संगठनहरुको सक्रियता बढ्ने र सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको कार्यसम्पादन स्तरमा थप उचाई प्राप्त हुन सक्दछ।

निष्कर्ष

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाको देशमा आर्थिक अनुशासन र उत्तरदायित्व बहन गराउने कार्यमा सकारात्मक भूमिका रहेको छ। लेखापरीक्षण संस्थाले विस्तृत परीक्षणको माध्यमबाट जालसाजी तथा भ्रष्टाचार पत्ता लगाउन सक्दछ। सार्वजनिक कोषको प्रयोगमा कार्यकारिणीले उत्तरदायित्व निर्वाह गराउने कार्यमा सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थालाई स्पष्ट अधिकार र स्वतन्त्रता हुनुपर्दछ। लेखापरीक्षण संस्थाले आफ्नो सीप क्षमता पेशागत दक्षता निष्पक्षता समेत कायम गरी स्तरीय लेखापरीक्षण प्रतिवेदन दिनुपर्दछ। सार्वजनिक कोषको संरक्षणको लागि सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाले नागरिक समाजका विविध संगठनलाई एकीकृत अभियानमा संलग्न गराउन सक्दछ।

लेखापरीक्षणमा नागरिक समाजको संलग्नता

लेखापरीक्षणका सिद्धान्त मान्यता मापदण्ड एवं देशको संविधान तथा कानूनले आफूलाई प्रदत्त अधिकार आफ्नै जिम्मेवारीमा अरु संगठन मार्फत गराउँदै लेखापरीक्षणको दायरा फराकिलो बनाउन् एक महत्वपूर्ण उपलव्धी हनेछ।

यसरी सूचना प्राप्त गरी लेखापरीक्षणको क्षमता अभिवृद्धि नगर्ने हो भने यो संस्थालाई प्राप्त संवैधानिक जिम्मेवारी पूरा गर्न मुश्किल पर्ने देखिन्छ। तसर्थ नागरिक समाजका संगठनहरुसंग हातेमालो गरी लेखापरीक्षणको क्षेत्र विस्तार गर्दै संस्थाको विश्वसनीयता र गरिमा बढाउनु पर्दछ। सरकारी कार्यकुशलता मापनको माध्यमबाट नागरिक समाजका संगठनहरुलाई पनि आफ्नो सहभागिता वजनदार बनाउन अवसर प्राप्त हुनेछ। यसरी दुबैको एक्यबद्धताबाट लेखापरीक्षणको गुरुत्तर जिम्मेवारी पूरा गर्नु वर्तमानको गहन परिवर्तनतर्फको पाइला तथा भविष्यको खाँचो हुन सक्दछ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरुः

- विवेक रामकुमार तथा वारेन ऋकिक, द इन्टरनेशनल बजेट प्रोजेक्ट
- विभिन्न वेभ साइटहरुमा प्रकाशित सामग्रीहरु

C3 � €0

\land बैकुण्ठ अधिकारी *

पृष्ठभूमि

यस लेखलाई प्रष्ट रुपमा बुभ्नन केही शब्दहरूको संक्षेपीकरण बुभ्नन आवश्यक भएकोले संक्षिप्त शब्द र त्यसको परिचय निम्नानुसार प्रस्तुत गरिएको छ :

आइक्याट (iCAT) ः	इसाइ परिपालना निर्धारण औजार (ISSAI Compliance Assessment Tool)
इन्टोसाइ (INTOSAI) ः	सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय सङ्गठन (International Organization of Supreme Audit Institutions)
आइडीआइ (IDI) :	इन्टोसाइ विकास सरोकार (INTOSAI Development Initiative)
साइ (SAI) :	सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्था (Supreme Audit Institution)
इसाइ (ISSAI) :	सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय मान (International Qmandards of Supreme Audit Institutions)
आइफ्याक (IFAC) ः	लेखाव्यवसायीहरूको अन्तर्राष्ट्रिय महासङ्घ (International Federation of Accountants)
आइएसक्युसी (ISQC) ः	गुणस्तर नियन्त्रणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय मान (International Standards on Quality Control)
आइएएएसबी (IAASB) :	अन्तर्राष्ट्रिय लेखापरीक्षण तथा आस्वस्थता मान समिति (International Auditing and Assurance Standards Board)

िनिर्देशक, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

इसा (ISA)	:	अन्तर्राष्ट्रिय लेखापरीक्षण मान (International Qmandards on
		Auditing)
आइक्यान (ICAN)	:	नेपाल चार्टर्ड एकाउण्टेन्ट्स् संस्था (Institute of Chartered
		Accountants of Nepal)
३आइ (3i)	:	इसाइ कार्यान्वयन योजना (ISSAI Implementation Initiative)

आइक्याट र इसाइ

नर्वेको कानुन अनुसार स्थापित भएर सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको सङ्गठन, इन्टोसाइसँग सहकार्य गर्दै विश्वका (SAI) हरूको संस्थागत क्षमता अभिवृद्धिमा संलग्न रहँदै आएको मुनाफा आर्जन नगर्ने अर्थात सेवामूलक एउटा संस्था आइडीआइ हो । इसाइ लागू गर्न आइडीआइले बनाएको र इसाइ लागू गर्नको लागि तयारी हालतमा राख्नैपर्ने एउटा औजार आइक्याट हो । सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूले इसाइमा उल्लेख गरेका कुराहरू पूरा गर्न र आफूले गर्न बाँकी कामको पहिचान गरी आफ्नो हालको स्थिति लेखाजोखा गरी त्यसको आधारमा इसाइ लागू गर्ने रणनीति तयार गर्न आइक्याट नामक औजार प्रयोग गरिन्छ ।

सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको सङ्गठनले निकालेको अन्तर्राष्ट्रिय लेखापरीक्षण मानलाई अङ्ग्रेजीमा संक्षेपीकरण गर्दा इसाइ भनिएको हो । आइफ्याकका सदस्य राष्ट्रहरूमा व्यावसायिक लेखापरीक्षण गर्दा इसा पालना गर्नु अनिवार्य भए जस्तै इन्टोसाइका सबै सदस्य राष्ट्रहरूले गर्ने लेखापरीक्षणमा इसाइको पालना गर्नु अनिवार्य रहेको छ । इन्टोसाइले इसाइलाई ४ तहमा वर्गीकरण गरेको छ । तह १ मा संस्थागत सिद्धान्त राखिएको छ । यसमा इसाइ १ देखि ९ सम्म पर्दछन् । तह २ मा साइको कार्यसञ्चालनमा अत्यावश्यक कुराहरू उल्लेख गरिएको छ । यसमा इसाइ १० देखि ९९ सम्म पर्दछन् । तह ३ मा लेखापरीक्षणका आधारभूत सिद्धान्तको उल्लेख गरिएको छ । यसमा इसाइ १०० देखि ९९९ पर्दछन् । तह ४ ले लेखापरीक्षणका गाइडलाइनहरूको बारेमा उल्लेख गरेको छ । यसमा इसाइ १००० देखि ४९९९ सम्म पर्दछन् ।

इसाइको लागि आइफ्याकको स्वीकृति

आइएएएसबीद्वारा विकसित र आइफ्याकद्वारा प्रकाशित आइएसक्युसी - १ मा उल्लेख गरेका कुराहरूलाई आधार लिएर इसाइ-४० साइको लागि गुणस्तर नियन्त्रण नामक लेखापरीक्षण मान इन्टोसाइले आइफ्याकको स्वीकृतिमा तयार गरेको छ । इसाइ १२०० देखि १८१० सम्मका वित्तीय लेखापरीक्षण गाइडलाइनहरू पनि आइएएएसबीद्वारा विकसित र आइफ्याकद्वारा प्रकाशित गरेको इसा २०० देखि ८१० सम्मका लेखापरीक्षण मानहरूलाई आधार लिएर इन्टोसाइले आइफ्याकको स्वीकृतिमा तयार गरेको छ । आइक्याटको उपयोगिता- निम्न लिखित प्रयोजनको लागि आइक्याट नामक औजारको उपयोग गर्न सकिन्छ ।

- क) इसाइ लागू गर्नको लागि साइले आफ्नो अवस्था र आवश्यकता पहिचान गरी इसाइ लागू गर्ने रणनीति तयार गर्न
- ख) इसाइ लागू गर्न आवश्यक पर्ने संयन्त्रहरू पहिचान गर्न
- ग) इसाइको ज्ञान लेखापरीक्षकले आइक्याटबाट थाहा पाउन सक्छ । गुणस्तर नियन्त्रण र समकक्षी पुनरावलोकनकर्ताले लेखापरीक्षणका प्रत्येक चरणमा इसाइको पालनाको पुनरावलोकन गर्न यही औजारको प्रयोगबाट गर्न सक्छन् ।
- घ) इसाइको पालनाको स्थितिबारे अवगत भई पालना नभएका र आंशिक मात्र पालना भएका क्षेत्रमा सुधार गर्न सघाउँछ ।
- ड) विद्वतवर्ग, अनुसन्धानकर्ता, विद्यार्थी र अन्य जिज्ञासुहरूको लागि इसाइसम्बन्धी ज्ञानको प्रवाह आइक्याट मार्फत गर्न सकिन्छ ।
- च) इसाइका आवश्यकताहरू र त्यसको परिपालनाको अवस्थाको बारेमा सन्दर्भ र उदाहरण समेत उल्लेख गरी पाठकवर्गलाई ज्ञान दिने काम आइक्याटले नै गर्छ।

इसाइको कार्यान्वयन

सन् २०१० मा दक्षिण अफ्रिकामा सम्पन्न इन्टोसाइको २० औं महासभाले वित्तीय, कार्यमूलक र परिपालनाजस्ता लेखापरीक्षणका प्रमुख विषयवस्तुहरू समेट्ने इसाइका सम्पूर्ण प्रावधानहरू लागू गऱ्यो । अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा सार्वजनिक क्षेत्रको लेखा व्यवसायलाई सबल बनाउन इसाइको कार्यान्वयन एउटा कोशेढुङ्गा सावित भएको छ । इन्टोसाइले आफ्ना सदस्य साइहरूलाई सार्वजनिक क्षेत्रको लेखापरीक्षणमा इसाइको प्रावधानहरूलाई साफा प्रावधानको रुपमा प्रयोग गर्न र इसाइलाई सम्बन्धित साइहरूको आ-आफ्नो अधिकार क्षेत्र र राष्ट्रिय कानुन अनुसार लागू गर्न अपिल गर्ने गरेको छ ।

इसाइको कार्यान्वयन गर्दा साइको महत्वमा निम्न लिखित बढोत्तरी हुने देखिन्छ ।

- क) यसले सार्वजनिक क्षेत्रको पारदर्शिता र लेखापरीक्षकको कार्यको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्दछ ।
- ख) साइको कार्यको प्रभावकारिता र कार्यदक्षतामा सुधार ल्याई गणस्तरीय लेखापरीक्षणको लागि आधार प्रदान गर्दछ ।
- ग) साइको पेशागत परिपक्वताको मौजुदा अवस्थालाई अभ बढाउँछ।

त्यसैले नेपालको महालेखापरीक्षकको कार्यालय सहित इन्टोसाइका सबै १९० सदस्यहरूले आ-आफ्नो क्षेत्रको लेखापरीक्षण कार्यमा इसाइको कार्यान्वयन अनिवार्य रुपमा गर्नेपर्ने भएको छ । यसको लागि टेवा दिने कार्यमा इन्टोसाइ क्रियाशील रहेको छ ।

इसाइ सहजकर्ता र आइक्याटका प्रकारहरू

आइडीआइले आइक्याटको नमुना तयार गरेको छ। त्यही नमुना अन्तर्गत रहेर प्रत्येक साइले आ-आफ्नो आइक्याट तयार पार्नुपर्ने हुन्छ। ३ आइ कार्यक्रम अन्तर्गत २०१३ मा आइडीआइले विश्वका अङ्ग्रेजी भाषा बोलिने ५ क्षेत्रमा ११७ इसाइ सहजकर्ताहरूको समूह तयार गरेको छ। त्यसमध्ये २ जना (महालेखापरीक्षकको कार्यालय, नेपालका छन्। आगामी १ वर्षभित्र इन्टोसाइ अन्तर्गतका बाँकी क्षेत्रमा आवश्यक सङ्ख्यामा इसाइ सहजकर्ताहरू तयार गरिँदै छ। यिनै सहजकर्ताहरूलाई समेत समावेश गरी प्रत्येक साइले वित्तीय, कार्यमुलक र परिपालना लेखापरीक्षणको लागि छुट्टाछुट्टै आइक्याट समूह गठन गरी आइक्याटलाई अन्तिम रुप दिनुपर्दछ।

आइक्याट दुई तहमा पुरा गरिन्छ । पहिलो २ तह इसाइ को लागि हो । यो सामान्यतः साइका सङ्गठनात्मक स्तरका विषयहरूसङ्ग सम्बन्धित छ । यसमा इसाइ १० देखि ४० सम्म पर्दछन् । यसले साइभित्रका स्वतन्त्रता, उत्तरदायित्व, पारदर्शिता, आचारसंहिता र गुणस्तर नियन्त्रण संयन्त्रलाई समेट्दछ । दोश्रो तह ४ इसाइ को लागि हो । यो प्रत्येक लेखापरीक्षणको स्तरका विषयहरूसँग सम्बन्धित छ । यस अन्तर्गत इसाइ १००० देखि २९९९ सम्म वित्तीय, ३००० देखि ३९९९ सम्म कार्यमुलक र ४००० देखि ४९९९ सम्म परिपालना लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित इसाइहरू पर्दछन् । यसरी तह २ मा एक र तह ४ मा ३ गरी आइक्याटहरू जम्मा ४ प्रकारका रहेका छन् ।

आइक्याटका सिद्धान्तहरू

आइडीआइले आइक्याट तयारीको लागि निम्न लिखित सिद्धान्त जारी गरेको छ।

- 9. <u>मूल्याङ्कन गर्ने औजार आइक्याट होइन</u>: साइलाई इसाइका प्रावधानहरूको बारेमा बुभ्तन र तिनको परिपालना गर्न आवश्यक पर्ने कुराको निर्धारणमा सहयोग गर्नु आइक्याटको उद्देश्य हो। यसरी आइक्याट, मूल्याङ्कन गर्नेभन्दा पनि आवश्यकता पहिचान गर्ने एउटा औजार हो।
- २. <u>आइक्याटको क्षेत्र</u> तह २ मा सबै लेखापरीक्षणको लागि १, तह ४ मा वित्तीय, कार्यमूलक र परिपालना लेखापरीक्षणको लागि ३ गरी जम्मा ४ वटा आइक्याटको विकास गरिएको छ । ४ वटै आइक्याट पूरा गर्न सके इसाइ लागू गर्ने एकिकृत रणनीति बनाउन सकिन्छ । यदि यसो हुन नसके तह ४ को कुनै १ र तह २ को आइक्याट पुरा गर्न आइडीआइले सिफारिस गरेको छ । किनकी तह ४ मा पत्ता लागेको इसाइ परिपालना नभएको विषयको कारण तह २ अर्थात सङ्गठनात्मक तहमा फेला पर्दछ ।

- ३. <u>आइक्याट कसले सम्पन्न गर्न सक्ला ?</u> यदि साइसँग पर्याप्त क्षमता छ भने यसले आफ्नो आइक्याट आफैं सम्पन्न गर्न सक्छ । अन्यथा वाह्य सहयोगबाट पनि सम्पन्न गर्न सक्छ । आइडीआइबाट उत्पादित इसाइ सहजकर्ताहरूले आफ्नो र क्षेत्रीयस्तरका अन्य साइहरूको समेत आइक्याट पुरा गर्न सहयोग गर्दछन् । आइक्याट पुर्वाग्रहमुक्त होस् भन्नाको लागि कुनै साइले क्षेत्रीय स्तरबाट वाह्य टोली फिकाएर पनि आइक्याट सम्पन्न गर्न लगाउन सक्दछ ।
- ४. <u>आइक्याट समूह</u>: जहिले सुकै पनि आइक्याट एक्लो व्यक्तिबाट नभै कम्तीमा एक जना इसाइ सहजकर्ता सम्मिलित समूहबाट सम्पन्न गर्नुपर्दछ । समूहका सदस्यहरू आफ्नो सङ्गठनलाई राम्ररी बुभेका र इसाइ लागू गर्ने कार्यलाई पर्याप्त प्रभावित पार्न सक्ने व्यवस्थाकिय पृष्ठभूमी भएका व्यक्तिहरूमध्येबाट चयन गरिनु पर्दछ । साथै, साइ तहका प्रसङ्गहरू (तह २ इसाइहरू) तथा व्यवहारिक रुपमा साइमा प्रचलित लेखापरीक्षण अवस्था र इसाइहरूमा उल्लेखित लेखापरीक्षणका प्रावधानहरूको राम्रो ज्ञान भएका व्यक्तिहरू पनि आइक्याट समूहमा हुनुपर्दछ ।
- X. <u>सहभागितामूलक प्रयत्न</u> : विभिन्न शाखा र क्षेत्रमा कार्यरत विभिन्न श्रेणीका कर्मचारीसँगको परामर्श लिएर बाहिरी सरोकारवालाहरूको विचार तथा चाहनालाई समेत महत्व दिई आइक्याट सम्पन्न गर्नुपर्दछ । धेरै व्यक्तिको सहभागिताबाट सम्पन्न गर्दा स्वामित्वको महसुस बढ्न गई परिणाममा प्रभावकारिता आउँदछ । आइक्याटमा स्वामित्वको महसुस बढाउन सकेमा इसाइ रणनीति निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने कार्य बढी स्वीकार्य हुन पुग्दछ ।
- ६. <u>वरिष्ठ र उच्च व्यवस्थापनको सहयोग :</u> साइका उच्च तहबाट हुने प्रतिवद्धताको स्तरसँग आइक्याटको सफलता निर्भर गर्दछ । व्यवस्थापनले आफ्नो अवस्था तथा आवश्यकता थाहा पाउन चासो देखाउनुपर्छ र आइक्याट सम्पन्न गर्ने समूहको लागि चाहिने स्रोत साधनको स्निश्चितता गरी दिनु पर्दछ ।
- ७. <u>अभिलेख व्यवस्था</u>: आइक्याट समूहले आइक्याट सम्पन्न गर्नको लागि तयार गरेका सबै टिपोट र सङ्कलन गरेका सबै प्रमाणहरूको अभिलेख व्यवस्थित रुपमा राख्नुपर्दछ । इसाइ परिपालनाको अध्ययन प्रतिवेदन तयार गर्न, साइ व्यवश्थापनलाई आइक्याट समूहले देखेका विषयवस्तुको उदाहरण प्रस्तुत गर्न र भविश्यमा आइक्याट समूह गठन भई यस्तै किसिमको कार्य पुनँ गर्नको लागि व्यवस्थित रुपमा राखेको अभिलेखले सहयोग गर्दछ ।

आइक्याट सम्पन्न गर्ने प्रक्रिया

आइडीआइले निर्धारण गरेका आइक्याट सम्पन्न गर्ने प्रक्रिया निम्न लिखित रहेका छन् ।

9. <u>आइक्याट योजना</u>: अन्य आयोजना जस्तै आइक्याट तयार गर्नको लागि पनि आर्थिक श्रोत, भौतिक संरचना, समय, जनशक्ति आदिको जरुरत पर्दछ। आइक्याट समूहले आवश्यक पर्ने सबै श्रोत-साधन र सम्भावित जोखिम विश्लेषण सहितको स्पष्ट कार्ययोजना बनाई कार्य गर्नुपर्दछ।

- २. <u>सूचना सङ्कलनका विभिन्न औजारको प्रयोग</u>: आइक्याट पूरा गर्नको लागि चाहिने सूचना सङ्कलन गर्न आइक्याट समूहले लक्षित समूहसँगको छलफल, अन्तर्वार्ता, अभिलेख पुनरावलोकन, सर्वेक्षण र भौतिक अवलोकन जस्ता सूचना सङ्कलनका विभिन्न काइदाहरूको प्रयोग गर्न सक्छ। इसाइ परिपालनाको अवस्था पहिचान गर्न आधिकारिक र सान्दर्भिक सूचनाहरू सङ्कलनको लागि उपयुक्त काइदाको छन्ौट गर्नुपर्दछ। जस्तै, आइक्याट समूहले नीति कार्यान्वयनको वास्तविक अवस्था जाँच गर्ने हो भने सम्बन्धित व्यक्तिसँगको अन्तवार्ता मात्र पर्याप्त नहुन सक्छ। यसको लागि नीतिको कार्यान्वयन अवस्था दर्शाउने अभिलेखको पुनरावलोकन पनि गर्नुपर्ने हुन्छ।
- <u>इसाइ परिपालना निर्धारण प्रतिवेदन</u>: आइक्याट पुरा गरिसकेपछि अन्तमा आइक्याट समूहले इसाइ परिपालना निर्धारण प्रतिवेदन तयार गर्न्पर्दछ ।

साइका प्रतिवद्धताहरू

साइहरू तथा एसोसाइ जस्ता इन्टोसाइका क्षेत्रीय समूहहरू र आइडीआइको बीचमा प्रतिवद्धता भए अनुसार इन्टोसाइका सम्बन्धित क्षेत्रीय समूहहरू र आइडीआइको समन्वय, सहयोग र सल्लाहमा नेपाल लगायतका अङ्ग्रेजी भाषा बोलिने ४ वटै क्षेत्रका सबै साइहरूले निम्न लिखित कियाकलापको सम्पादन गर्नुपर्दछ ।

- अप्रिल २०१३ सम्म इसाइ सहजकर्ता भएका सबै साइहरूले ती सहजकर्ताहरूको भुमिका र जिम्मेवारीको व्याख्या गरी तिनलाई साइ तथा क्षेत्रीय स्तरमा इसाइ लागू गर्नेसम्बन्धी कार्यमा सघाउनको लागि तयारी अवस्थामा राख्नुपर्दछ ।
- सबै साइहरूले इसाइ सहजकर्ताहरूको सहयोगमा इसाइ परिपालना स्थितिको निर्धारण कार्य गरी सबै आइक्याटहरू मार्च २०१४ सम्म पुरा गर्नुपर्दछ ।
- आइक्याटबाट भएको पहिचानको आधारमा इसाइ कार्यान्वयन रणनीतिको तयारी वा चालू रहेका इसाइ कार्यान्वयन रणनीतिको पुनरावलोकन मार्च देखि जुन २०१४ भित्र गरिसक्नुपर्दछ ।
- मार्च देखि जुन २०१४ भित्रै इसाइ कार्यान्वयन रणनीतिको कार्ययोजना तयार गर्नुपर्नेछ ।
- वार्षिक रुपमा इसाइ कार्यान्वयन स्थितिको अनुगमन र मूल्याङ्कन गरी प्रतिवेदन गर्नुपर्दछ ।
- दुई वटा तहका आइक्याट सम्पन्न गर्नुपर्ने
  - 9) <u>तह २ आइक्याट :</u> तह २ आइक्याटको ढाँचा र सम्बन्धित कोष्ठमा भर्नुपर्ने कुराहरू सोही कोष्ठमा अनुसुची १ मा उल्लेख गरिएको छ । ढाँचाका श्रष्टाहरूले कोलम नम्बर १ र २ भरिसकेका छन् । आइक्याट तयारी गर्ने पथ-प्रदर्शन सिद्धान्तमा आधारित रहेर प्रत्येक साइले बाँकी कोलमहरू पुर्ण गर्नुपर्दछ ।
  - २) <u>तह ४ आइक्याट</u>: तह ४ आइक्याटको ढाँचा र सम्बन्धित कोष्ठमा भर्नुपर्ने कुराहरू सोही कोष्ठमा अनुसुची २ मा उल्लेख गरिएको छ । ढाँचाका श्रष्टाहरूले कोलम नम्बर १ र २ भरीसकेका छन् । आइक्याट तयारी गर्ने पथ-प्रदर्शन सिद्धान्तमा आधारित रहेर प्रत्येक साइले वित्तीय, कार्यमूलक र परिपालना गरी ३ वटै लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित आइक्याटहरूका बाँकी कोलमहरू पुर्ण गर्नुपर्दछ ।

आइक्याट कार्यशाला

तह ४ को आइक्याट भर्ने कार्य पूर्ण गरेपछि आइक्याट समूहले देखेका व्यहोरा छलफल गर्न सम्बन्धित उच्च व्यवस्थापनसङ्गको कार्यशाला आयोजना गर्नुपर्दछ । आइक्याट समूहले तह ४ मा देखेका व्यहोराका सन्दर्भहरू तह २ इसाइभित्रका सम्बन्धित प्रावधानसँग जोडेर हेर्न उच्च व्यवस्थापनलाई सघाउनु नै कार्यशालाको उद्देश्य हो । तह २ को आइक्याट पूर्ण गर्ने बखतमा कार्यशालाका सहभागीहरू (उच्च व्यवस्थापन र आइक्याट समूहका सदस्य सबै) ले तह २ र तह ४ का इसाइ संरचना बीचको सम्बन्ध बुभ्त्नुपर्ने हुन्छ । तह २ ले रणनीतिक निर्देशन दिन्छ भने रणनीतिको कार्यान्वयनमा लेखापरीक्षणका व्यवहारिक पक्षको विस्तृतिकरण गर्ने कार्य तह ४ ले गर्दछ । साइको पालनासम्बन्धी अवस्थाको परिणामलाई पूर्ण पालना, आंशिक पालना र पालनाहीन गरी ३ वर्गमा विभाजन गरिएको छ । तह २ आइक्याटको कोलम ४ मा यिनै ३ मध्ये कुनै अवस्था उल्लेख गरिन्छ । अनुसुची २ को कोलम ४ मा यसको विस्तृत व्याख्या गरिएको छ ।

उपसंहार

साइहरूले आफूकहाँ इसाइ पालनाको अवस्था निर्धारण गरी इसाइ कार्यान्वयनको रणनीति तयार गर्नको लागि आइक्याटको प्रयोग गर्नुपर्छ। यसैको लागि आइडीआइले आइक्याट लागू गरेको हो। लेखापरीक्षक, पुनरावलोकनकर्ता, विद्वतवर्ग, अनुसन्धानकर्ता, शिक्षार्थी र जिज्ञासूहरू समेतको लागि आइक्याट उपयोगी रहेको छ। इसाइको पालना गर्नाले साइहरूको विश्वसनीयता र प्रतिष्ठामा बृद्धि हुन जान्छ। आइडीआइद्वारा जारी गरेको सिद्धान्त र प्रक्रियामा आधारित रहेर तह २ र तह ४ इसाइहरूको आवश्यकता अनुसार आइक्याटहरू पूर्ण गर्नुपर्दछ। इसाइ कार्यान्वयनको लागि आइक्याट पूर्ण गर्न साइहरू लगायत एसोसाइ जस्ता इन्टोसाइका क्षेत्रीय समूहहरू र आइडीआइले प्रतिवद्धता व्यक्त गर्दै एउटा समभ्भदारी पत्रमा हस्ताक्षर गरेका छन्। आइक्याट सामुहिक प्रयत्नबाट पूर्ण गर्नुपर्दछ। साइका उच्च व्यवस्थापनमा रहेका कर्मचारी सबैको चासो र सहयोगमा वस्तुनिष्ठ आइक्याट पूर्ण गर्ने कार्य सम्पन्न गर्नु पर्दछ।

सन्दर्भ सामग्रीः

- इसाइहरूको कार्यान्वयन र इसाइ परिपालना निर्धारण औजार (आइक्याट्स) को परिचय - इन्टोसाइ विकास सरोकार
- इसाइ कार्यान्वयन सरोकार (३आइ) कार्यक्रम, प्रतिवद्धताहरूको विवरण इन्टोसाइ, आइडीआइ, एसोसाइ
- ३. सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय मान इन्टोसाइ
- ४. इसाइ प्रमाणिकरण कार्यक्रम इन्टोसाइ, आइडीआइ
- X. कार्यमूलक लेखापरीक्षण आइक्याट महालेखापरीक्षकको कार्यालय, काठमाडौं, नेपाल

लेखापरीक्षण पत्रिका

अनुसुची ९ :– तह २ आइक्याट ढाँचा र सो तयार गर्नको लागि निर्देशन					
कोलम १	कोलम २	कोलम ३	कोलम ४	कोलम ४	कोलम ६
इसाइ सम्बन्ध	इसाइ आवश्यकता	इसाइ पालनाको संयन्त्र∕ औजार	साइ अवस्था	तह ४ उदाहरण	सुभाव
इसाइका सिद्धान्त नम्बर, इसाइ नम्बर, तत्व र अनुच्छेद नम्बर मध्ये कुनै वा सबै सान्दर्भिक नम्बरहरू यस कोलममा उल्लेख गर्नु पर्छ ।	इसाइ आवश्यकता का वाक्यहरू स्पस्टसँग यस केलममा उल्लेख गर्नु पर्छ ।	यदि कोलम ४ का साइ अवस्थाहरू पूर्णपालना वा आंशिक पालनाको अवस्थामा छन् भने, इसाइ पालनाको संयन्त्र/ औजार बारेका जानकारीहरू जस्तै कानुनी प्रावधान वा अन्य प्रमाणहरू छोटकरीमा यस कोलममा उल्लेख गर्नु पर्छ ।	इसाइ आवश्यकताका पालनाहरूलाई यसरी वर्गीकरण गरिएका छन् :- पूर्णपालना : यदि तह २ र तह ४ दुवै आवश्यकताहरूको पालना भएको छ भने । आंशिकपालना : यदि तह २ वा तह ४ भित्रका कुनै आवश्यकताको पालना भएको छैन भने पालनाहीन : यदि तह २ र तह ४ दुवै आवश्यकताहरूको पालना भएको छैन भने । प्रत्येक इसाइ आवश्यकता पालनाको अवस्थाको लागि आइक्याट समूहले यीमध्ये कुनै एक वर्गीकरण उल्लेख गर्न पर्छ ।	सवालहरूलाई तह ४ का उदाहरण सँग जोड्नु पर्छ । यस्ता तह ४ का उदाहरणहरू सम्पूर्ण नीतिगत वस्तुस्थितिको कारणले गर्दा लागू नहुने अवस्थामा बाहेक यस कोलममा उल्लेख गर्नु पर्छ । नीतिगत वस्तुस्थितिको कारणले गर्दा इसाइ आवश्यकता पालनाहरूसम्बन्धी	यदि आइक्याट समूहले कोलम ४ मा पूर्णपालना बाहेक अन्य व्यहोरा उल्लेख गरेको छ भने पूर्णपालना छ भनेर उल्लेख गर्न मिल्ने अवस्थामा पुग्न के गर्नुपर्छ भन्ने सुफाव यस कोलममा उल्लेख गर्नु पर्छ ।

अनुसुची २:- तह ४ आइक्याट ढाँचा र सो तयार गर्नको लागि निर्देशन

इसाइ सम्बन्ध	इसाइ आवश्यकता	इसाइ पालनाको अवस्था	इसाइ पालनाको संयन्त्र∕औजार	पालनाहीन अवस्थामा हुनुको कारण
यस कोलममा साइलाई आवश्यक पर्ने इसाइ कुन हो त्यो उल्लेख गर्नु पर्छ ।	यस कोलममा साइलाई आवश्यक पर्ने इसाइमा भएको व्यहोरालाई संक्षेपमा उल्लेख गर्नु पर्छ ।	इसाइ आवश्यकताका पालनाहरूको अवस्थालाई यस कोलममा उल्लेख गर्नको लागि यसरी ३ किसिमले वर्गीकरण गरिएका छन् : पालना : इसाइका आवश्यकताहरूलाई पूर्ण पालना गरेको अवस्थामा यस कोलममा पालना उल्लेख गर्नु पर्छ । आंशिक पालना : इसाइका आवश्यकताहरूलाई पूर्ण पालना नगरेको तर केही पालना भने गरेको अवस्थामा यस कोलममा आंशिक पालना उल्लेख गर्नु पर्छ । पालनाहिन : इसाइका आवश्यकताहरूलाई पूर्ण पालना नगरेको अवस्थामा यस कोलममा पालनाहीन उल्लेख गर्नु पर्छ । लागू नहुने : इसाइ आवश्यकता पालनाहरूसम्बन्धी प्रावधान सम्बन्धित सवालसँग असान्दर्भिक हुने अवस्थामा यस कोलममा लागु नहने उल्लेख गर्नु पर्छ ।	यस कोलममा आइक्याट समूहले इसाइ आवश्यकताको पालना भएको अवस्था देखाउने प्रमाण कागजात, प्रावधान र प्रणालीहरूको उल्लेख उल्लेख गर्नु पर्छ। इसाइ आवश्यकताको पालना वा आशिक पालना मा एको भन्न मिल्ने अवस्थामा यो कोलम भरिन्छ।	आवश्यकताको पालनाहीन वा आंशिक पालना भएको अवस्था छ भने पालना नहुनुको कारण यो कोलममा दर्शाइन्छ । इसाइ पालना नहुनुको कारणलाई सम्बोधन गर्दै इसाइ कार्यान्वयनको आगामी रणनीति निर्धारण गर्न यो

द्रष्टव्य : वित्तीय लेखापरीक्षण, कार्यमूलक लेखापरीक्षण र परिपालना लेखापरीक्षणसँग सम्बन्धित तह ४ का प्रत्येक आइक्याटहरूको ढाँचाहरू केही फरक हुन सक्छन् तापनि सबै आइक्याटहरूमा सामान्यतया माथि उल्लेखित विषयवस्तुहरू रहेका हुन्छन् ।

C3 * 80

लेखापरीक्षण पत्रिका

💉 घनश्याम पराजुली †

परिचय

सामान्यतया व्यवसायिक निकायहरूले वस्तुको बिक्री, सेवा प्रदान र अन्य सम्पत्तिको उपयोग (Sale of goods, Rendering Services, Interest, Royalties, Dividends) बाट आम्दानी गरेका हुन्छन भने सरकारी निकायहरूले कर, सामाजिक योगदान, अनुदान र अन्य आम्दानी (Taxes, Social Contributions, Grants, Other Income) बाट आम्दानी गरेका हुन्छन । नेपाल सरकारले कर, अनुदान, अन्य राजस्व र गत वर्षको नगद मौज्दात तथा बेरुजुबाट राजस्व प्राप्त गर्ने गरेको छ । सरकारले यसरी प्राप्त हुने राजस्वलाई लगति र हसवली गरी दुई वर्गमा विभाजन गर्ने गरेको छ । लगति राजस्व भनेको लगत कसी लगत अनुसार असुल गरिने राजस्व हो भने हसवली राजस्व भन्नाले लगति राजस्व बाहेक पटके रुपमा शुल्क, दस्तुर, लिलाम बिक्री, बोलपत्र फाराम बिक्री आदिबाट प्राप्त हुने राजस्व हो ।

राजस्व चुहावट (अनुसन्धान तथा नियन्त्रण) ऐन, २०५२ ले प्रचलित कानुन बमोजिम नेपाल सरकारलाई तिर्नु वा बुफाउनु पर्ने भन्सार महसुल, अन्तःशुल्क, आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर, सवारी साधन कर, घरजग्गा बहाल कर, सम्पत्ति कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन दस्तुरलाई राजस्व मानेको छ । यसमा प्रचलित कानुन बमोजिम लाग्ने अन्य कर तथा गैरकर समेत पर्दछन । त्यस्तै सबै प्रकारको प्रशासनिक दस्तुर, सेवा शुल्क, रोयल्टी, लाभांश, साँवा, व्याज लगायत नेपाल सरकारले प्रचलित कानुन बमोजिम लगाएको सबै दस्तुर तथा शुल्क र नेपाल सरकारको पूर्ण वा आंशिक स्वामित्व प्राप्त संस्थान, प्राधिकरण, आयोग, समितिजस्ता निकायले प्रचलित कानुन बमोजिम लिने सबै किसिमको शुल्क, दस्तुर समेतको रकमलाई गैर कर राजस्व मानेको छ ।

सरकारले जुनसुकै स्रोतबाट प्राप्त गरेको राजस्वको अभिलेख राख्ने र सो को प्रतिवेदन गर्ने लेखा प्रणालीलाई राजस्व लेखा प्रणाली भनिन्छ । यस प्रणालीले सरकारी राजस्वको हिनामिना हुन नदिने गरी अभिलेख राख्दछ । यसले सरकारले प्राप्त गरेको वा प्राप्त गर्ने अधिकार भएको रकमको अभिलेख राखी त्यस्को लेखा जोखा गर्ने कार्य गर्दछ । यस अन्तर्गत राजस्व रकम प्राप्त गर्ने, राजस्व खातामा दाखिला गर्ने, लेखा राख्ने, प्रतिवेदन गर्ने र लेखा परीक्षण गर्ने कार्य समावेश भएका हुन्छन । राजस्वको लेखा राजस्व आम्दानी गर्ने सरकारी कार्यालयले मात्र राख्दछन । सरकारी रकम निकाशा लिई खर्च गर्ने, धरौटी प्राप्त र फिर्ता गर्ने कार्यालयले राजस्वको लेखा राख्नु अनिवार्य छैन ।

[†] निर्देशक, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

नेपालमा विकास ऋम

नेपालमा राजस्व लेखा प्रणालीको विकास कहिले देखि भएको भनी यकिन भएको छैन तर पनि लिच्छवी काल देखि नै सरकारले राजस्व लिने र १८ औं शताब्दीतिर लागू भएको स्याहा श्रेस्ता प्रणालीमा राजस्वको पनि स्याहा राख्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । आर्थिक वर्ष २०३०।०३१ सम्म स्याहा श्रेस्ता प्रणाली एवं फाराम श्रेस्ता प्रणाली अनुसार श्रेस्ता राख्ने गरिएको थियो । नेपाल सरकारले राजस्वसम्बन्धी श्रेस्ता प्रणालीमा एकरुपता ल्याई सरल बनाई यस्मा वैज्ञानिकता ल्याउन २०३०।३।२४ मा एकोहोरो लेखा प्रणालीमा आधारित ४७ वटा म.ले.प.फा.नं.हरू एकै पटक स्वीकृत गरी वि.सं. २०३१ साल श्रावण १ गते देखि राजस्व लेखा प्रणाली लागू गरेको थियो । यसमा समयसापेक्ष सुधार गरी वि.सं. २०६३ साल श्रावण १ गते देखि दोहोरो लेखाको सिद्धान्तमा आधारित राजस्व लेखा प्रणाली कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।

उद्देश्य

नेपाल सरकारले लागू गरेको विद्यमान राजस्व लेखा प्रणालीले राजस्व आम्दानीलाई विनियोजनबाट अलग गरी अभिलेख राख्ने, राजस्व रकमलाई नियन्त्रण गर्ने, खर्च गर्न नदिई सञ्चित कोषमा दाखिला गर्ने, दुरुपयोग हुन नदिने, असुली रकम र दाखिला रकममा भिडान गर्ने, केन्द्रीय लेखा तयार गर्ने र राजस्वसम्बन्धी सबै सूचना दिने उद्देश्य राखेको छ ।

कानुनी व्यवस्था

नेपाल सरकारको राजस्वको लेखा प्रणालीको सम्बन्धमा आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ को दफा १२ र १३, आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ को परिच्छेद ३ अन्तर्गत नियम ९ देखि १८ सम्म, राजस्व लेखा निर्देशिका, २०६४, एकल खाता कोष प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका र कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको कार्य सञ्चालन निर्देशिका, २०६८ मा विभिन्न व्यवस्था गरिएको छ ।

राजस्व शीर्षक वर्गीकरण

नेपाल सरकारले सरकारी आम्दानी, खर्च र लगानीलाई अन्तराष्ट्रिय मानदण्ड अनुरुप बनाउने उद्देश्यले अन्तर्राष्ट्रिय मुद्रा कोषको सरकारी वित्तीय तथ्याङ्घ (Government Finance Statistics, 2001) सँग मेल खाने गरी आर्थिक सङ्केत तथा वर्गीकरण गरी २०६८ श्रावण १ देखि लागू गरेको छ। राजस्व सङ्केत तथा वर्गीकरणमा राजस्वलाई आधार शीर्षक, मूल शीर्षक, शीर्षक र उप शीर्षकमा विभाजन गरिएको छ। राजस्व उप शीर्षकमा मात्र जम्मा गर्न मिल्छ।

शीर्षक	व्याख्या	राजस्व शीर्षक सङ्ख्या
आधार शीर्षक	सङ्केत नम्बरको अन्तमा तीनवटा शून्य भएका राजस्व शीर्षक	8
मूल शीर्षक	सङ्केत नम्बरको अन्तमा दुईवटा शून्य भएका राजस्व शीर्षक	१४
शीर्षक	सङ्केत नम्बरको अन्तमा एउटा शून्य भएका राजस्व शीर्षक	३२
उप शीर्षक	बाँकी शीर्षक (राजस्व जम्मा हुने)	९८

नेपालको विद्यमान राजस्व लेखा प्रणाली

नेपाल सरकारको लेखा प्रणालीले अन्तर्गत राजस्व वा कर लगाउने, निर्धारण गर्ने, सङ्कलन गर्ने र लेखा राखी लेखापरीक्षण गर्ने लगायतका निम्न प्रकृया अवलम्बन गरेको छ ।

राजस्व वा कर लगाउने:

नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ⊏९ मा कानुन बमोजिम बाहेक कुनै कर लगाउन र उठाउन नपाइने व्यवस्था रहेको छ । नेपाल सरकारले साल बसाली रुपमा लागू हुने आर्थिक ऐन, आयकर ऐन, मूल्य अभिबृद्धि कर ऐन, अन्तःशुल्क ऐन, भन्सार ऐन लगायतका विषयगत कानुन एवं ती कानुन अन्तर्गत जारी भएका नियमावली, नियम, परिपत्र, निर्देशिका अनुसार राजस्व सङ्कलन गर्ने, कर घटाउने, बढाउने, छुट दिने लगायतका विषयलाई व्यवस्थित गरेको छ ।

राजस्व खाता खोल्नेः

सबै सरकारी कार्यालयहरूमा कानुन बमोजिम प्राप्त हुने राजस्व रकम जम्मा गर्न सरकारी कारोवार गर्न स्वीकृति प्राप्त बैङ्गमा सम्बन्धित जिल्लास्थित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको नाममा मात्र एकल राजस्व खाता (Non-Operative Revenue Account) खोलिएको हुन्छ । कुनै जिल्लाको भौगोलिक स्थिति, राजस्व आर्जन गर्ने कार्यालयहरूको अवस्थिति अनुसार एक भन्दा वढी बैङ्गमा राजस्व खाता खोल्न आवश्यक भए महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको स्वीकृतिमा खोल्न सकिन्छ । राजस्व खाता नवीकरण गरीरहनु पर्दैन । रकम जम्मा गर्न मात्र मिल्ने खाता भएपनि भौचरमा भएका विवरणहरू संशोधन गर्न वा ट्रान्स्फर गर्ने प्रयोजनका लागि एकल राजस्व खाताको सञ्चालन कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयका दुई जना पदाधिकारीको संयुक्त दस्तखतवाट हुन्छ ।

राजस्व प्राप्त गर्नेः

राजस्व आर्जन गर्ने सरकारी कार्यालयले प्रचलित कानुन बमोजिम करदाता वा सेवाग्राहीले बुफाउन ल्याएको नगदै वा राजस्व खातामा जम्मा गरेको बैङ्ग भौचर बुफी करदाता वा

लेखापरीक्षण पत्रिका

सेवाग्राहीलाई नगदी रसिद उपलब्ध गराउनु पर्छ। सामान्यतया कार्यालयले दश हजार रुपैयाँसम्मको नगदै बुभिलिनु पर्ने र सो भन्दा बढी रकम बैङ्ममा रहेका राजस्व खातामा दाखिला गर्न लगाई बैङ्म भौचरबाट राजस्व बुभ्त्नु पर्दछ। कार्यालय हाताभित्र बैङ्म सुविधा उपलब्ध भएमा नगद बुभ्त्न नपाइने व्यवस्था रहेको छ।

कार्यालयमा नगद वा बैङ्ग भौचरको रुपमा प्राप्त भएको जुनसुकै राजस्व रकम अनिवार्यरुपमा आम्दानी रसिद काटी बुभ्तनु पर्दछ। राजस्व बेरुजु असुल उपर भएमा सम्बन्धित राजस्व शीर्षकमा नै आम्दानी बाध्नु पर्छ।

कार्यालयले करदाता वा सेवाग्राहीबाट प्राप्त गरेको बैङ्गले प्रत्याभूत गरेको चेक वा ड्राफ्ट (Good for payment Cheque/Draft) को रकम नगद आम्दानी सरह मान्नु पर्छ। त्यस्तो चेक वा ड्राफ्ट कलेक्सन भै राजस्व खातामा जम्मा भएको बैङ्ग भौचर प्राप्त भएपछि बैङ्ग दाखिला भएको मान्नु पर्छ। नगद आम्दानी जनाईएको तर कलेक्सन भै नआएको चेक/ड्राफ्टको अभिलेख छुट्टै राखी सबै चेक/ड्राफ्ट कलेक्सन भए नभएको स्निश्चित गर्न् पर्छ।

राजस्व दाखिला गर्ने:

प्रचलित कानुन बमोजिम करदाता वा सेवाग्राहीबाट प्राप्त भएको राजस्व खाता (Non-Operative Revenue Account) मा जम्मा गर्नु पर्छ । बेरुजु रकम नगदमा असुल भएमा बेरुजु कायम भएको कार्यालय रहेको जिल्लाको खातामा जम्मा गर्नु पर्छ । प्रचलित कानुन बमोजिम नेपाल सरकारलाई प्राप्त हुने राजस्व तथा सरकारी रकम प्राप्त भएपछि सोही दिन वा त्यसको भोलीपल्ट राजस्व खातामा दाखिला गर्नु पर्छ । दैनिक रुपमा बैङ्घ दाखिला गर्न नसकिने भएमा कार्यालय प्रमुखले कारण उल्लेख गरी सात दिनभित्र नगद बैङ्घ दाखिला गर्न् पर्छ ।

जिम्मेवार व्यक्तिले आफनो जिम्मामा आएको सरकारी नगदीको हकमा सोही दिन वा त्यसको भोलिपल्ट र जिन्सी मालसामान भए सात दिनभित्र यथास्थानमा दाखिला गरी श्रेस्ता खडा गर्नु पर्ने, सो म्यादभित्र जिम्मेवार व्यक्तिले नगदी तथा जिन्सी दाखिला गरेको श्रेस्ता खडा गर्न नसकेमा त्यसको मनासिब कारण खुलाई एक तह माथिको अधिकारी समक्ष म्याद थपको लागि अनुरोध गर्न सक्ने, यसरी अनुरोध भै आएमा एक तह माथिको अधिकारीले मनासिब कारण देखेमा एकै पटक वा दुई पटक गरी बढीमा पैँतालीस दिनसम्मको म्याद थपिदिन सक्ने, यसरी धपिएको म्यादभित्र पनि श्रेस्ता खडा नगर्ने जिम्मेवार व्यक्तिलाई एक तह माथिको अधिकारीले कलमै पिच्छे पचास रूपैयाँ वा बिगोको दश प्रतिशतसम्म जरिवाना गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

आफ्नो जिम्मामा आएको सरकारी नगदी सोही दिन वा त्यसको भोलिपल्ट यथास्थानमा दाखिला नगरेको देखिन आएमा सम्बन्धित तालुक कार्यालय वा विभागीय प्रमुखले दश दिनसम्म ढिलो गरेको भए दश प्रतिशत जरीवाना गरी सो दाखिला गर्न लगाउने र पन्ध दिनसम्म ढिलो गरेको भए पन्ध्र प्रतिशत जरीवाना गरी सो समेत दाखिला गर्न लगाउने र पन्ध्र दिनभन्दा बढी ढिलो गरेको भए पच्चीस प्रतिशत जरीवाना गरी नगद दाखिला गर्न लगाई कसूरको मात्रा अनुसार प्रचलित कान्न बमोजिम विभागीय कारबाही समेत गर्न गराउन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

प्रयोलत कानुन बमाजिम विमानाव कारवाहा समत गर्न गराउन सक्न व्यवस्था रहका छ । दाखिला गर्नुपर्ने राजस्वका सम्बन्धमा बैङ्ग र कार्यालय बीचका दूरी समेतलाई विचार गरी महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले नगद दाखिला गर्ने थप म्याद तोकिदिन सक्ने व्यवस्था समेत गरिएको छ ।

राजस्व दाखिला सम्बन्धमा विशेष व्यवस्था: आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क आन्तरिक राजस्व कार्यालयको क्षेत्राधिकारमा राखिएको छ । आन्तरिक राजस्व कार्यालयको क्षेत्राधिकारभित्रका आयकर, मूल्य अभिवृद्धि कर र अन्तःशुल्क रकम जुन सुकै सरकारी कार्यालयले सङ्कलन गरी राजस्व दाखिला गर्नु पर्ने भएमा सम्बन्धित आन्तरिक राजस्व कार्यालय वा सो नभएको जिल्लामा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको नामबाट एकल राजस्व खातामा दाखिला गर्नु पर्दछ ।

राजस्व रकम ट्रान्सफर: एक कार्यालयको नामवाट जम्मा हुनुपर्ने रकम गल्तीले अर्को कार्यालयको नामवाट जम्मा भएकोमा त्यस्तो रकम एक कार्यालयको नामवाट अर्को कार्यालयको नाममा ट्रान्सफर गर्नका निमित्त रकम जम्मा भएको कार्यालयको सिफारिस अनुसार सम्वन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयवाट रकम दाखिला भएको आर्थिक वर्षभित्र र अर्को आर्थिक वर्षको श्रावण मसान्त भित्र आदेश प्राप्त भएमा बैकले एक कार्यालयको नामबाट अर्को कार्यालयको नाममा रकम ट्रान्सफर गरिदिने व्यवस्था छ । यस्तो रकम ट्रान्सफरका लागि श्रावण मसान्त पछि आश्विन मसान्तसम्म कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको आदेश प्राप्त भएमा पनि रक्तम ट्रान्सफर गरी दिने व्यवस्था रहेको छ ।

एक जिल्लाको सरकारी कार्यालयको नामवाट एकल राजस्व खातामा जम्मा हुनु पर्ने रकम भूलवस अर्को जिल्लाको सरकारी कार्यालयको नामबाट एकल राजस्व खातामा जम्मा भएको अवस्थामा ट्रान्सफर गर्नु पर्ने भएमा रकम जम्मा भएको कार्यालयको सिफारिसमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयवाट आदेश प्राप्त भएमा राजस्व खातामा खर्च लेखी बैङ्कले सो रकम अर्को जिल्लाको सरकारी कारोवार गर्ने बैङ्कमा रहेको राजस्व खातामा जम्मा हुने गरी ट्रान्सफर गरी दिने व्यवस्था रहेको छ । यसरी रकम ट्रान्सफर गर्दा लाग्ने बैङ्क कमिसन जम्माकर्ताले व्यहोर्नु पर्छ ।

राजस्व भौचर: राजस्व रकम दाखिला गर्न भौचर भर्दा कर राजस्व रातो रङ्गको र गैर कर राजस्व सेतो रङ्गको राजस्व भौचरबाट दाखिला गर्नु पर्छ। करदाता वा सेवाग्राहीले एउटा भौचरबाट एकभन्दा बढी कार्यालयको राजस्व, राजस्व शीर्षक र आय वर्षका लागि जम्मा गर्न नपाउने व्यवस्था छ अर्थात एउटा भौचरबाट एक आय वर्षको एउटा करदाताको एउटा राजस्व शीर्षकमा रकम जम्मा गर्नु पर्छ। कार्यालयले स्रोतमा कट्टा गरेको रकम वा कार्यालयले नगदमा सङ्कलन गरेको राजस्व रकम करदाता सहितको सूची संलग्न गरी एउटै भौचरबाट दाखिला गर्न सकिने व्यवस्था छ । राजस्व जम्मा गर्दा चार प्रति भर्नु पर्छ।

मूल्य अभिवृद्धि कर वा अन्तःशुल्क र आयकरको भौचरः चार प्रति भौचर मध्ये पहिलो प्रति बैङ्वले राख्ने, दोश्रो प्रति आन्तरिक राजस्व कार्यालय वा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने, तेश्रोप्रति बैङ्व स्टेन्टमेन्टका साथ कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने र चौथोप्रति जम्माकर्तालाई दिन् पर्छ।

भन्सारको आम्दानी, घर जग्गा तथा अन्य सम्पत्तिमा लाग्ने करको भौचर: पहिलो प्रति बैङ्कले राख्ने, दोश्रो र चौथो जम्माकर्तालाई दिने, तेश्रोप्रति बैङ्क स्टेटमेन्ट साथ कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउनु पर्छ ।

गैर कर राजस्वको भौचर: पहिलो प्रति बैङ्कले राख्ने, दोस्रो र चौथो जम्माकर्तालाई दिने, तेस्रोप्रति बैङ्क स्टेटमेन्ट साथ कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउन् पर्छ।

राजस्व भौचरमा संशोधनः बैङ्क खातामा दाखिला रकम र मिति वाहेक भौचरमा उल्लेखित अन्य विवरण संशोधन गर्नु पर्ने भएमा सोही आर्थिक वर्ष भित्र वा अर्को आर्थिक वर्षको आश्विन मसान्त भित्र सम्वन्धित करदाता, सेवाग्राही, जम्माकर्ताले पूष्ट्याईं सहित सम्वन्धित कार्यालयमा निवेदन दिनु पर्ने र कार्यालयलेसम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा सिफारिश गरी पठाएमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले संशोधन गर्न सक्दछ ।

राजस्व भौचर दाखिला: सेवाग्राही वा जम्माकर्ताले राजस्व खातामा रकम जम्मा गरेको मितिले एक वर्ष भित्र सम्वन्धित कार्यालयमा राजस्व भौचर दाखिला गरी सक्नुपर्छ। एक जिल्लाको बैङ्कमा दाखिला गरेको भौचर अर्को जिल्लाको सरकारी कार्यालयमा पेश गर्न नपाउने व्यवस्था छ।

राजस्व भौचर हराएमा वा नष्ट भएमा: करदाता वा सेवाग्राहीले राजस्व खातामा जम्मा गरेको रकमको भौचर हराएमा, नष्ट भएमा वा चोरी भएमा सम्बन्धित कार्यालयमा निवेदन दिनुपर्छ। निवेदन प्राप्त भएपछि कार्यालयमा भौचर पेश भए नभएको अभिलेखवाट जाँच गरी राजस्व खातामा उक्त रकम जम्मा भए नभएको एकीन गर्न बैङ्कलाई अनुरोध गर्ने र बैङ्कले उक्त रकम जम्मा भए नभएको एकीन गरी जम्मा भएको भए प्रतिलिपि भौचर तयार गरी कार्यालयमा पठाउने र प्रतिलिपि भौचरको आधारमा सम्वन्धित निवेदनकर्तालाई सेवा दिई राजस्व आम्दानी दैनिक बैङ्क भौचर खातामा कैफियत जनाउन् पर्छ।

बेरुजु रकम दाखिला: बेरुजु सम्परीक्षण गर्ने जिम्मेवारी जुन कार्यालयको हो सोही कार्यालयको राजस्व खातामा बेरुजु रकम जम्मा गर्नुपर्छ । कुनै कर्मचारी एक जिल्लावाट अर्को जिल्लामा सरुवा भई गएकोमा साविक कार्यालयमा निजले बेरुजु रकम दाखिला गर्नुपर्ने भएमा निजले साविक कार्यालयकै नामवाट उक्त कार्यालय रहेको जिल्लाको एकल राजस्व खातामा रकम दाखिला गर्नु पर्दछ । यसरी दाखिला गर्न सम्भव नभएमा बैङ्क ड्राफ्ट वा अन्य कुनै उपयुक्त माध्यमद्वारा उक्त कार्यालयको नाममा रकम पठाउनुपर्छ । त्यस्तै अन्य कुनै व्यक्ति वा संस्थाले

कुनै रकम वेरुजु खातामा दाखिला गर्नुपर्ने भएमा सम्वन्धित कार्यालयको नामवाट एकल राजस्व खातामा जम्मा गर्नुपर्दछ। राजस्व बेरुजु भएमा सम्बन्धित राजस्व शीर्षकमा आम्दानी गरी दाखिला गर्नु पर्छ।

राजस्व रकम फिर्ता गर्ने:

सेवा लिन नचाहेमा जम्मा गरेको १ वर्ष भित्रै भौचरको सक्कल संलग्न गरी फिर्ताको लागि निवेदन दिन सक्ने तर एक वर्ष नाघी पेश हुन आएको भौचर सेवा लिने प्रयोजन वा रकम फिर्ताको लागि मान्य नहने व्यवस्था रहेको छ । कार्यालयको राजस्व खातामा दाखिला भएको राजस्व रकम दाखिला गरेको एक वर्ष भित्र फिर्ता पाउन अनुरोध प्राप्त भएमा सम्बन्धित सरकारी कार्यालयको सिफारिशमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट अर्थ वजेटको राजस्व फिर्ता शीर्षकवाट निकासा लिई जम्माकर्तालाई फिर्ता गर्न सकिने व्यवस्था रहेको छ । राजस्व फिर्ताको लागि अनुरोध भएकोमा जम्माकर्ताको गल्तीले अन्य खातामा जम्मा गर्नु पर्ने रकम राजस्व खातामा जम्मा भएको वा खाता नं., नाम, कोड नं. गलत भई रकम दाखिला भएको भौचर सोही आर्थिक वर्षभित्र वा अर्को आर्थिक वर्षको आश्विन मसान्त भित्र रकम टान्सफरका लागि पेश नभई सो अवधिपछि पेश भएको वा अघिल्लो आर्थिक वर्षको भौचरमा उल्लेखित विवरणहरू (राजस्व शीर्षक नं., जम्माकर्ताको नाम, ठेगाना आदि) संशोधनका लागि आश्विन मसान्तभित्र पेश नभई सो अवधि पछि पेश भएको वा जम्माकर्ताले सेवा लिन नचाहेको अवस्था विद्यमान हुनु पर्छ । राजस्व रकम फिर्ता खर्च लेख्नुअघि रकम फिर्ताको लागि पेश भएका राजस्व भौचर विगतमा सेवा प्रयोजनको लागि प्रयोग नभएको कुरा सुनिश्चित गर्नुपर्छ । राजस्व रकम फिर्ताको कारवाही भौचरको अवधि १ वर्ष ननाघी शुरु भएको भएमा राजस्व रकम फिर्ता गर्दा उक्त भौचरको 9 वर्षे अवधि समाप्त भएपनि रकम फिर्ता गर्न सकिन्छ ।

राजस्व लेखा राख्नुपर्नेः

खातामा जम्मा गरिएको बैङ्ग भौचर संलग्न गरी सम्बन्धित कार्यालयले गोश्वारा भौचर उठाई त्यस्तो रकमको आम्दानी जनाई लेखा राख्नु पर्दछ । प्रत्येक कार्यालयले अर्थ मन्त्रालयबाट स्वीकृत राजस्व वर्गीकरणको व्याख्या अनुरुप लगती तथा हसबली राजस्व दाखिला गरी आम्दानी जनाउँदा दोहोरो श्रेस्ता प्रणाली अनुसार राजस्व श्रेस्ताको लागि महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट तोकिएको ढाँचामा लेखा अद्यावधिक गरी राख्नु पर्ने र लेखामा भिड्ने प्रमाणित कागजातहरू पनि सिलसिलाबद्ध तरिकाले राख्नु पर्दछ । नेपाल सरकारको विद्यमान राजस्व लेखा प्रणाली अन्तर्गत सबै सरकारी कार्यालयहरूले राख्न् पर्ने लेखाका ढाँचा निम्न रहेका छन :

रसीद वा टिकट नियन्त्रण खाता (म.ले.प.फा.नं. १९८): नेपाल सरकारको कार्यालयमा दाखिला गर्न ल्याए वापत दिइने रसीदहरू मुद्रित भै वा सम्बन्धित कार्यालयबाट प्राप्त भै आउंदा यसमा आम्दानी बांधी शाखा शाखाहरूमा निष्काशन गर्दा खर्च लेखी रसीदको पूरा नियन्त्रण गर्नुपर्छ। यो राजस्व दाखिला गर्न बुभिलिँदा सम्बन्धित व्यक्तिलाई निस्सा दिन छापी ल्याएका रसीदहरूको

प्रयोगमा नियन्त्रण गर्ने खाता हो। प्रत्येक रसीदमा क्रमानुसार रसीदको नम्बर मुद्रित भएकै हुनुपर्छ। रसीद प्याडहरूको आम्दानी चढाउँदै के कतिदेखि कति नम्बरसम्मको प्याड हो सो सम्बन्धित महलमा उल्लेख गरी आम्दानी चढाउनुपर्छ। त्यस्तै प्रत्येक शाखा कार्यालयहरूमा निष्काशन गर्दा पनि के कति नम्बरदेखि के कति नम्बर भएको प्याड हो सो खोली खर्च लेख्नुपर्छ।

आम्दानी रसिद (म.ले.प.फा.नं. ११): सरकारी कार्यालयमा जुनसुकै राजस्व वा धरौटी आम्दानी हुँदा एवं विनियोजनतर्फको कारोवारमा प्राप्त रकम दाखिला गर्ने व्यक्ति वा संस्थालाई दिइने भर्पाइ नै आम्दानी रसिद हो । विनियोजनतर्फको रकम वा राजस्व वा धरौटी रकम नगदै वा बैङ्ग भौचरको रुपमा प्राप्त भएमा पनि आम्दानी रसिद अनिवार्य रुपमा काट्नु पर्छ । रसिद ३ प्रति तयार गर्नुपर्छ । काटिएको रसिद रद्द गर्नुपर्ने भएमा रद्द गरिएको सवै प्रति रसिद ठेलीमा नै रहेको हुनुपर्छ ।

राजस्व आम्दानी दैनिक नगद प्राप्ति खाता (म.ले.प.फा.नं. १०८क): नगदमा प्राप्त राजस्वको लागि काटिएको प्रत्येक आम्दानी रसिदलाई यस खातामा चढाउनुपर्छ। दाखिला गर्ने व्यक्ति/संस्थाको नाम खुलाई राजस्व शीर्षकगत रुपमा आम्दानी रसिदहरूको प्रविष्टी गर्नुपर्छ। दैनिक रुपमा सवै आम्दानी रसिदहरूको प्रविष्टी गरीसके पश्चात शीर्षकगत जोडजम्मा गरी शीर्षकगत आम्दानीको आधारमा दैनिक रुपमा गोश्वारा भौचर (म.ले.प.फा.नं. १० क) तयार गर्नुपर्दछ। साथै अघिल्लो दिनसम्मको जम्मा राजस्व रकम समेत चढाई आजसम्मको जम्मा रकम समेतको हिसाव तयार गरी राख्नुपर्छ।

राजस्व आम्दानी दैनिक वैङ्क भौचर खाता (म.ले.प.फा.नं. 9०८ ख): वैङ्क भौचरको रुपमा प्राप्त राजस्व (गत आ.व. मा दाखिला भएको वैङ्क भौचर समेत) को लागि काटिएको प्रत्येक आम्दानी रसिदलाई यस खातामा चढाउनुपर्दछ । यस खातामा आम्दानी रसिदहरू र वैङ्क भौचर नं. प्रविष्टी गरी गोश्वारा भौचर (म.ले.प.फा.नं. १० क) तयार गर्नुपर्दछ । एक भन्दा वढी वैङ्कमा भएका एकल राजस्व खातामा राजस्व जम्मा गर्न अनुमति प्राप्त कार्यालयले प्रत्येक खाता अनुसारको दैनिक वैङ्क भौचर गोश्वारा खाता (म.ले.प. फा. नं. १०८ ख) छुट्टाछुट्टै राख्नु पर्दछ । खाताहरू छुट्टाछुट्टै रहे तापनि गोश्वारा भौचरको सिलसिला राजस्व आम्दानी बैङ्क नगदी किताब (म.ले.प. फा. नं. २३) को आधारमा वढाउँदै लानु पर्दछ । अघिल्लो आ.व. मा रकम दाखिला भई चालु आ.व. मा भौचरको १ वर्ष म्यादभित्र कार्यालयमा पेश नभएको भौचर राजस्वमा आम्दानी वाँध्नका लागि यो खातामा प्रविष्टी गर्दा कैफियत महलमा १ वर्ष म्याद नाघेको व्यहोरा खुलाउनुपर्नेछ ।

गोश्वारा भौचर (म.ले.प.फा.नं. १०क): कार्यालयले राजस्व आम्दानीको गोश्वारा भौचर तयार गरी अख्तियारवालावाट प्रमाणित गराई राख्नुपर्नेछ । राजस्वको लागि गोश्वारा भौचरको छुट्टै व्यवस्था म.ले.प.फा.नं. १० क मा गरिएको छ । यसको रङ्ग रातो हुनेछ । राजस्व आम्दानीको लेखाङ्कनमा प्रयोग गरिने प्रारम्भिक फाराम नै गोश्वारा भौचर भएकोले म.ले.प.फा.नं. १०८क र म.ले.प.फा.नं. १०८ ख ले देखाएको दैनिक शीर्षकगत जोडजम्माको आधारमा शीर्षकगत आम्दानी जनाई गोश्वारा भौचर उठाउन पर्दछ । राजस्व आम्दानीमा कुनै किसिमको समायोजन आवश्यक भएमा पनि गोश्वारा भौचर उठाउन पर्दछ । राजस्व रकमको गोश्वरा भौचर उठाउंदा देहायको नम्ना अनुसार उठाउने प्रचलन रहेको छः

राजस्व कारोबार	सम्बन्धित कार्यालय	कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय
नगदमा राजस्व प्राप्त हँदा	डे. नगद xxx के राजस्व आम्दानी	डे बैङ्घ xxx के. राजस्व खाता xxx
	XXX	(मिति मा बैङ्गमा जम्मा भएको संलग्न भौचर थान बमोजिमको राजस्व आम्दानी बाँधेको)
नगद राजस्व बैङ्क खातामा दाखिला गर्दा		
	डे. ब.ख. राजस्व फिर्ता xxx के बैङ्घ एकल खाता xxx	

राजस्व आम्दानी दैनिक गोश्वारा खाता (म.ले.प.फा.नं. १०८): राजस्व आम्दानी दैनिक नगद प्राप्ति खाता (म.ले.प.फा.नं. १०८ क) र राजस्व आम्दानी दैनिक बैङ्घ भौचर खाता (म.ले.प.फा.नं. १०८ ख) को शीर्षकगत सारांश खाता नै राजस्व आम्दानी दैनिक गोश्वारा खाता (म.ले.प.फा.नं. १०८) हो । म.ले.प.फा.नं. १०८क र म.ले.प.फा.नं. १०८ ख का आधारमा दैनिक गोश्वारा भौचर (म.ले.प.फा.नं. १०८क र म.ले.प.फा.नं. १०८ ख का आधारमा दैनिक गोश्वारा भौचर (म.ले.प.फा.नं.१० क) तयार गरी शीर्षकगत आम्दानी बाँध्नुपर्दछ । यस खातामा प्रत्येक गोश्वारा भौचरबाट शीर्षकगत राजस्व प्रविष्टी गरी सोको जोडजम्मा गरी अधिल्लो दिनसम्मको रकम समेत खुलाई आजसम्मको जम्मा रकमको हिसाव तयार गर्नुपर्छ । साथै महिनाको अन्तिम दिनसम्मको जोडजम्मा गरीसकेपछि गत महिनासम्मको अ.ल्या. गरी यो महिनासम्मको जम्मा रकम समेत खुलाउनुपर्छ ।

राजस्व आम्दानी बैङ्ग नगदी किताब (म.ले.प.फा.नं. २३): नगदै प्राप्त वा बैङ्गमा जम्मा भई भौचरको रुपमा प्राप्त राजस्व आम्दानीको गोश्वारा भौचर उठाई यस खातामा प्रविष्टी गर्नुपर्छ । यस खातामा मूख्यतः तीन खण्डहरू (नगद, बैङ्ग र राजस्व आम्दानी) को व्यवस्था गरिएको छ । यस किताबको नगद खण्डमा गत आर्थिक वर्षको नगद मौज्दात अल्या. र राजस्वको रुपमा प्राप्त नगद आम्दानी - डेबिटमा, खर्च अर्थात बैङ्ग दाखिला - केडिटमा एवं 'बाँकी' महलमा

डेबिट महलवाट क्रेडिट महल घटाई बाँकी रकम उल्लेख गर्नुपर्छ। बैङ्ग खण्डको डेबिट महलमा सिधै बैङ्गमा दाखिला भई बैङ्ग भौचरको रुपमा प्राप्त राजस्व रकम एवं नगदको रुपमा प्राप्त राजस्व रकम (गत आर्थिक वर्षको नगद मौज्दात समेत) कार्यालयवाट बैङ्ग दाखिला भएपछिको रकम उल्लेख गर्नुपर्छ। गत आ.व.को नगद मौज्दात दाखिला र चालु आर्थिक वर्षको नगद दाखिला छट्टाछट्टै बैङ्ग भौचरवाट गर्नुपर्छ।

बैङ्क खण्डको केडिट महलमा राजस्व खाताको रकम कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको आदेशानुसार समायोजन गरी घटाउनुपर्दा प्रविष्टी गर्नुपर्छ । बैङ्क बाँकी खण्डमा बैङ्क डेबिटवाट बैङ्क केडिट महल घटाएर आउने रकम उल्लेख गर्नुपर्छ । त्यस्तै राजस्व आम्दानीको डेबिट खण्डमा कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको आदेशानुसार कुनै राजस्व शीर्षकमा आम्दानी घट्न गएमा सो रकम प्रविष्टी गर्ने, केडिट महलमा नगद वा बैङ्क भौचरको रुपमा राजस्व आम्दानी हुँदा प्रविष्टी गरी 'बाँकी' महलमा केडिट महलको रकमवाट डेबिट महलको रकम घटाई हुन आउने रकम उल्लेख गर्नुपर्छ । साथै गत आर्थिक वर्षको नगदलाई जिम्मेवारी सारी ल्याएको र चालु आर्थिक वर्षको नगदलाई आगामी आर्थिक वर्षमा जिम्मेवारी सारेको गोश्वारा भौचरको रकमलाई समेत यसै महलमा प्रविष्टी गर्नुपर्छ ।

अन्य राजस्वसम्बन्धी फाराम:

राजस्व आर्जन गर्ने सबै सरकारी कार्यालयहरूले राख्ने उपरोक्त म.ले.प.फा.नं. हरूका अतिरिक्त अन्य कार्यालयहरूले राख्नु पर्ने गरी केही म.ले.प.फा.नं. हरू समेत स्वीकृत (मिति २०१९/१०/११, २०२०/३/२४, २०२०/४/२३, २०२२/८/१, २०२४/२/१४, २०२४/७/३, २०२६/१/१८, २०२७/७/७, २०२९/३/१३ र २०३०/३/२४) गरिएको छ । यसरी स्वीकृत गरिएका केही फारामहरू निम्न रहेका छनुः

पानी अड्डाले राख्ने फाराम: पानी कर बुफाए वापतको रसिद (म.ले.प.फा.नं. २८), नगदी आम्दानी किताब (म.ले.प.फा.नं. २९), पानी करको लगत (म.ले.प.फा.नं. ३०), मिटर जडान भएको धारा पानी करको लगत तथा असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१४९), मिटर जडान नभएको धारा पानी करको लगत तथा असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१४०) र पानी पोतको लगत तथा असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१४१) ।

शिक्षण संस्थाले राख्ने फारामः फी बुभदा दिने नगदी रसिद (म.ले.प.फा.नं. ३३), मासिक शुल्कको दैनिक नगदी किताब (म.ले.प.फा.नं. ३४), मासिक शुल्कको लगत खाता (म.ले.प.फा.नं. ३४) ।

अर्थ मन्त्रालय: राष्ट्र ऋणको हिसाव खाता ट्रेजरी बिल्स ऋण (म.ले.प.फा.नं. ३७), राष्ट्र ऋणको व्याज हिसाव खाता (म.ले.प.फा.नं. ४८), राष्ट्र ऋणको हिसाव खाता (म.ले.प.फा.नं. ४९), आन्तरिक र वैदेशिक ऋण गोश्वरा खाता (म.ले.प.फा.नं. ७४), वैदेशिक ऋणको व्यक्तिगत लेखा (म.ले.प.फा.नं. ७४), आन्तरिक ऋण खाता (म.ले.प.फा.नं. ७६)।

कार्यालयले राखन पर्ने फारामः कर दाताको लगत किताब (म.ले.प.फा.नं. ३८), करको रकम निर्धारित र असुली किताब (म.ले.प.फा.नं. ३९), दैनिक असुली किताब (म.ले.प.फा.नं. ४०), सवारी करको रसिद (म.ले.प.फा.नं. ७१), सवारीकरको लगत रिपोर्ट तत्काल अस्ल नहुने लगत (म.ले.प.फा.नं. ९६), करको मास्केवारी (म.ले.प.फा.नं. ९७), कर विवरण प्राप्त तथा निर्धारण (म.ले.प.फा.नं.१९४), विभिन्न करको भौचार दर्ता गर्ने किताब (म.ले.प.फा.नं.१९६), सवारी करसम्बन्धी प्रत्येक रसिद दर्ता गर्ने किताब (म.ले.प.फा.नं.१९७), हवाई उडान करसम्बन्धी लगत (म.ले.प.फा.नं.११९), होटल तथा बार रेष्ट्राँ करको लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१२०), ठेक्का कर दाताको लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१२१), छाप लगाई पठाएको सिनेमा टिकट नियन्त्रण गर्ने लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१२२), सिनेमा टिकट विक्री लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१२३), टिकट विक्री तथा सोको मनोरञ्जन करसम्बन्धी लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१२४), विक्री कर दर्तावाला व्यापारीले आयात निर्यात गरेको व्यक्तिगत लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१२४), दर्तावाल विकेताको मास्केवारी दर्ता गर्ने किताब (म.ले.प.फा.नं.१२६), स्थानीय खरिद भएका विक्री कर लाग्ने माल समानको मास्केवारी (म.ले.प.फा.नं. १२७), पैठारी गरेको विक्री कर लाग्ने माल समानको मास्केवारी (म.ले.प.फा.नं.१२८), दर्तावाला विकेता र विकीकर छट सहुलियत पाउनेलाई विकीको माल समानको मास्केवारी (म.ले.प.फा.नं. १२९), विकीकर तर्फ दैनिक असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१३०), विक्री कर असुल गरी विक्री भएको र निर्यात भएका माल समानको मास्केवारी (म.ले.प.फा.नं.१३१), मालसमान खरिद विक्री तथा बाँकी मौज्दात फाँटवारी दर्ता गर्ने किताब (म.ले.प.फा.नं.१३२), माल समान खरिद विक्री तथा बाँकी मौज्दातको वार्षिक तथा मासिक फाँटवारी (म.ले.प.फा.नं.१३३), किस्तावन्दीमा कर असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१३४), दाखिला गर्न् पर्ने घर जग्गाको विवरणसम्बन्धी (म.ले.प.फा.नं.१७८) ।

अञ्चलाधिश कार्यालय तथा प्र.जि.अ. कार्यालयले राख्नु पर्ने फारामः रेडियो रजिस्टर (म.ले.प.फा.नं. ६१), रेडियो करसम्बन्धी लगत किताब (म.ले.प.फा.नं. ६२), रेडियो करको दैनिक स्याहा (म.ले.प.फा.नं. ६३), रेडियो कर तिरे वापतको रसिद (म.ले.प.फा.नं. ६४), हातहतियार इजाजतसम्बन्धी दर्ता किताब (अञ्चलाधिश) कार्यालय (म.ले.प.फा.नं.१४२), हात-हतियारसम्बन्धी इजाजत नवीकरण दस्तुर असुली किताब (म.ले.प.फा.नं. १४३) ।

भन्सार कार्यालयले राख्नु पर्ने फारामः ए.आर.वन फारामको खाता (म.ले.प.फा.नं. ७२), ए.आर.वन नगदी गोश्वरा (म.ले.प.फा.नं. ७३), प्रज्ञापन पत्र (म.ले.प.फा.नं. ८९), आयात तर्फको प्रज्ञापन पत्रको रसिद (म.ले.प.फा.नं. ९०), निर्यात तर्फको प्रज्ञापन पत्रको रसिद (म.ले.प.फा.नं. ९२), प्रज्ञापन पत्रसम्बन्धी मेनिफेस्ट फाराम (म.ले.प.फा.नं. ९३) ।

अन्तशुल्क कार्यालयले राख्नु पर्ने फारामः अन्त शुल्क लागेको पदार्थ विदेश निकासी गर्ने फाराम (म.ले.प.फा.नं. ८१), ठेकदारवाट लिनु पर्ने ठेक्का रकमको व्यक्तिगत किताब (

म.ले.प.फा.नं.१९१), ठेकेदारबाट लिनु पर्ने ठेक्का रकमको गोश्वरा लगत तथा असुली खाता (म.ले.प.फा.नं.१९२), उत्पादित माल मिल⁄फ्याक्ट्रीबाट वाहिर गएको र बाँकी रहेको मौज्दातसम्बन्धी व्यक्तिगत लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१९३), असुली तेरिज अन्तशुल्क (म.ले.प.फा.नं.१९४)।

नापी भूमि प्रशासन कोष तथा तहसील कार्यालयले राख्नु पर्ने फारामः मोठ लगतको तेरिज नं. १ जम्मा जग्गाको (म.ले.प.फा.नं.१३४), तेरिज नम्बर २ जम्मा रैकर जग्गा र किसिम (म.ले.प.फा.नं.१३६), तेरिज नम्बर ३ मोठ लगत रैकर जग्गाको मात्र (म.ले.प.फा.नं.१३७), अस्थायी प्रमाण पत्रको नमूना (म.ले.प.फा.नं.१३८), असुली लगत एक साल र वक्यौता समेत (म.ले.प.फा.नं.१३९), पानी पोतको लगत तथा असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१४९) ।

परराष्ट्र मन्त्रालय तथा नियोग कार्यालयले राख्नु पर्ने फारामः नेपाल वाहिर जाने इजाजतसम्बन्धी लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१४०) र नेपाल भित्र प्रवेशाज्ञा दिएको लगत किताब (म.ले.प.फा.नं.१४१)।

विद्युत कार्यालयको राख्नु पर्ने फाराम: विद्युत महशुलसम्बन्धी लगत तथा असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१४८)

अञ्चल प्रहरी कार्यालयले राख्नु पर्ने फारामः सवारी चलाउने इजाजतसम्बन्धी दर्ता किताब म.ले.प.फा.नं. (म.ले.प.फा.नं.१४४), सवारी चलाउ इजाजत नवीकरणसम्बन्धी दस्तुर असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१४४), सवारी दर्ता किताब (म.ले.प.फा.नं.१४६) र सवारी नवीकरण दस्तुर असुली किताब (म.ले.प.फा.नं.१४७) ।

राजस्व लेखाको प्रतिवेदनः

राजस्व आम्दानी गर्ने प्रत्येक कार्यालयले सम्बन्धित बैङ्ममा जम्मा भएको राजस्वको बैङ्घ हिसाब मिलान गरी मासिक वा वार्षिक रुपमा वा माग भए अनुसार देहायका प्रतिवेदनहरू तयार गरी तोकिएको म्यादभित्र तालुक कार्यालय र सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय एवं माग गर्ने अन्य कार्यालयमा पेश गर्नु पर्छ। कार्यालयले पेश गर्नु पर्ने मुख्य प्रतिवेदनहरू निम्न रहेका छन :

राजस्वसम्बन्धी मासिक प्रतिवेदन (म.ले.प.फा.नं. ९): यो राजस्वसम्बन्धी मासिक प्रतिवेदन फाराम हो । राजस्व आर्जन गर्ने सवै कार्यालयहरूले मासिक रुपमा राजस्वको बैङ्घ नगदी किताब (म.ले.प.फा.नं. २३), राजस्व आम्दानी दैनिक नगद प्राप्ति खाता (म.ले.प.फा.नं. १०८क), नगद राजस्व बैङ्घ दाखिला विवरण (म.ले.प.फा.नं. १०९) र राजस्व आम्दानी दैनिक गोश्वारा खाता (म.ले.प.फा.नं. १०८) को आधारमा यो फाराम तयार गर्नुपर्छ । नेपाल सरकारवाट भएको आम्दानी वर्गीकरण एवं शीर्षकगत आधारमा गत महिनासम्मको आम्दानी र यस महिनाको आम्दानी खुलाई यस महिनासम्मको कूल आम्दानी एकिन गर्नुपर्छ ।

त्यस्तै शीर्षकगत रुपमा नगदै प्राप्त राजस्व आम्दानी मध्ये बैङ्क दाखिला हुन नसकेको रकम 'नगद मौज्दात' महलमा उल्लेख गर्नुपर्छ । तर गत आर्थिक वर्षको नगद मौज्दात यस आर्थिक वर्षमा बैङ्क दाखिला हुँदा सो रकमको प्रतिवेदन यस फाराममा संलग्न गर्नुहुँदैन । साथै 'कोषको अवस्था' खण्डमा यस महिनासम्मको कुल आम्दानी र सो मध्ये म.ले.प.फा.नं. १०८ ख बमोजिम दोस्रो प्रति बैङ्क भौचरबाट भएको कुल आम्दानीका साथै म.ले.प.फा.नं. १०८ ख बमोजिम नगदवाट भएको कूल आम्दानी उल्लेख गर्नुपर्छ । त्यस्तै नगद सङ्कलन (आम्दानी) मध्ये नगद राजस्व बैङ्क दाखिला विवरण (म.ले.प.फा.नं. १०९) बमोजिम बैङ्क दाखिला लगायत म.ले.प.फा.नं. १०८ को कूल जम्मा रकमवाट म.ले.प.फा.नं. १०९ को कूल जम्मा रकम घटाई नगद मौज्दात समेत खुलाउनुपर्छ ।

राजस्वको बैंड्र हिसाव मिलान फाराम (म.ले.प.फा.नं. १४ क): कार्यालयको श्रेस्ताले देखाएको बैङ्ग मौज्दात र राजस्व खाताको कार्यालयगत बैङ्ग स्टेटमेन्टले देखाएको बैङ्ग मौज्दात रकम फरक देखिएमा सोको मिलानका लागि राजस्व खातागत रुपमा राजस्वको बैङ्ग हिसाव मिलान फाराम तयार गरिन्छ । यो फाराम मासिक रुपमा तयार गर्नुपर्ने भएपनि यस फाराममा मासिक विवरण मात्र समावेश नगरी आर्थिक वर्षको शुरु देखिको विवरण समावेश गरी एकमुष्ट रुपमा तयार गर्नुपर्छ । सेवाग्राही वा करदाताले राजस्व खातामा रकम जम्मा गरेको तर सोको बैङ्ग भौचर कार्यालयमा पेश नभएमा कार्यालयले आम्दानी जनाउन नपाएको कारणले बैङ्ग स्टेटमेन्टले देखाउने रकम कार्यालयको श्रेस्ताले देखाउने रकम भन्दा वढी हुने, गत आर्थिक वर्षको भौचरवाट आम्दानी जनाएकोमा श्रेस्ताको बैङ्ग मौज्दात वास्तविक बैङ्ग मौज्दात भन्दा वढी देखिने, कार्यालयमा पेश भएको भौचरमा उल्लेखित रकम र बैङ्ग स्टेटमेन्टमा उल्लेखित रकम फरक परेमा पनि श्रेस्ताको बैङ्ग मौज्दात र बैङ्ग स्टेटमेन्ट अनुसारको मौज्दातमा फरक पर्ने र कार्यालयमा पेश भएको भौचर वैङ्ग स्टेटमेन्टमा समावेश नभएको पाइएमा श्रेस्ताको बैङ्ग मौज्दात वास्तविक बैङ्ग मौज्दात भन्दा वढी देखिन गई कार्यालयको श्रेस्ताले देखाएको बैङ्ग मौज्दात (बैङ्ग नगदी किताबको बैङ्ग महलको बाँकी) र बैङ्ग स्टेटमेन्टले देखाउने रकम फरक पर्न सक्छ ।

यस्तो फरक रकमको कच्चावारी विवरण, भौचर नं., मिति, राजस्व शीर्षक नं. र रकम समेत खुलाई यस फाराममा देखाउनु पर्छ । कार्यालयको श्रेस्ताले देखाएको कूल राजस्व आम्दानी र राजस्व खाताको बैङ्ग स्टेटमेन्टले देखाएको रकम बराबर भएमा पनि फरक रकममा शून्य रकम देखाई यो फाराम तयार गर्नुपर्छ । एक भन्दा वढी राजस्व खातामा रकम जम्मा गर्न अनुमति पाएका कार्यालयहरूले राजस्वको बैङ्ग हिसाब मिलान फाराम खातागत रुपमा छुट्टाछुट्टै रुपमा तयार गर्नुपर्छ ।

राजस्वको वार्षिक आर्थिक विवरण (म.ले.प.फा.नं. १९३): राजस्व आम्दानी गर्ने प्रत्येक कार्यालयले आर्थिक वर्ष समाप्त भएको पैंतीस दिन भित्र लगती राजस्वको रकम र असुल हुन

लेखापरीक्षण पत्रिका

बाँकी रकम तथा हसबली राजस्व समेतको कच्चावरी समेत भिडाई राजस्वको वार्षिक आर्थिक विवरण वार्षिक रुपमा तयार गरी तालुक कार्यालय, सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालय र महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पेश गर्नु पर्छ। कार्यालयले एक आर्थिक वर्षभरी आर्जन गरेको शीर्षकगत कूल राजस्व रकम, त्यसमध्ये वैङ्ग दाखिला गरेको र आर्थिक वर्षको अन्त्यमा कार्यालयमा रहेको नगद मौज्दात रकम र अन्य विवरण खुलाई यो फाराम तयार गर्नूपर्छ।

सरकारी कारोबार गर्ने बैङ्कको दायित्व एवं पेश गर्ने प्रतिवेदन: कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको नाममा एकल खाता खोली दिने, राजस्व खाताको नम्बर, कार्यालय कोड नम्बर र कार्यालयको नाम सहितको विवरणको जानकारी दिने, राजस्व भौचर बुभि लिने, तेस्रोप्रति भौचर बैङ्क स्टेटमेन्टका साथ कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पठाउने, एक कार्यालयको नामबाट अर्को कार्यालयको नाममा रकम ट्रान्सफर गर्ने, भुलवस वेजिल्लामा जम्मा भएको रकम ट्रान्सफर गर्ने, भौचरमा उल्लेखित विवरण संशोधन गर्ने, राजस्व कारोबारको दैनिक बैङ्क स्टेटमेन्ट उपलब्ध गराउने मासिक प्रतिवेदन पेश गर्ने आदि काम सरकारी कारोबार गर्ने बैङ्कले गर्ने व्यवस्था रहेको छ ।

कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयको दायित्व एवं पेश गर्ने प्रतिवेदनः कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले राजस्व जम्मा गर्न मिल्ने खाता, खोल्ने खाता, सञ्चालन गर्ने, खाताको जानकारी दिलाउने, दैनिक राजस्व रकम आम्दानी वाध्ने, जिल्लाभित्रका कार्यालयहरूबाट विभिन्न प्रतिवेदनहरू प्राप्त गरी अभिलेख राख्ने, आन्तरिक राजस्व कार्यालय नभएका जिल्लामा आन्तरिक राजस्व कार्यालयको तर्फबाट काम गर्ने, एक कार्यालयको नामबाट अर्को कार्यालयको नाममा रकम ट्रान्सफर गर्ने, राजस्व रकम फिर्ता दिने, महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा प्रतिवेदन पेश गर्ने काम तोकिएको छ ।

लेखापरीक्षण गराउनेः

कार्यालयमा आम्दानी भएको राजस्वको आन्तरिक लेखापरीक्षण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तोकिदिए बमोजिम सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयबाट गराउनु पर्छ । अन्तिम लेखा परीक्षण गर्दा हिसाब संशोधन भएमा सम्बन्धित कार्यालयले संशोधित आर्थिक विवरण तयार गरी सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयलाई दिनु पर्ने र संशोधित हिसाब प्राप्त हुन आएमा सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले संशोधन सहितको अन्तिम विवरण महालेखा नियन्त्रक कार्यालयमा पेश गर्नु पर्छ । महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले तालुक कार्यालयले तयार गरेको केन्द्रीय राजस्व लेखासँग भिडाई अन्तिम विवरण तयार गर्छ । कार्यालय प्रमुखले महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा राजस्वको लेखा र आर्थिक विवरण पेश गरी अन्तिम लेखापरीक्षण गराउन् पर्छ ।

जिम्मेवार व्यक्ति एवं कार्यालय प्रमुखको उत्तरदायित्वः

राजस्वको लगत तथा लेखा राख्ने तथा फाँटवारी पेश गर्ने, लेखापरीक्षण गराउने र त्यसको अभिलेख राख्ने उत्तरदायित्व कार्यालय प्रमुखमा रहेको छ। राजस्व रकम बैङ्घ दाखिला गर्ने, गराउने र लेखा राख्ने, राख्न लगाउने उत्तरदायित्व कार्यालय प्रमुख मार्फत लेखा प्रमुखको हुने व्यवस्था रहेको छ। कार्यालय प्रमुखले प्रत्येक महिना राजस्व उठ्न छुट भए वा नभएको र राजस्व लेखा तथा दाखिलाको निरीक्षण गरी राजस्व हिनामिना भए वा नभएको र लगती तथा हसबली राजस्वको लेखा रहे नरहेको एकिन गर्नु पर्छ। यसरी निरीक्षण भए वा नभएको कुरा सम्बन्धित कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयले आन्तरिक लेखा परीक्षण गर्दा समेत हेर्नु पर्ने दायित्व तोकिएको छ।

लेखा उत्तरदायी अधिकृत एवं तालुक कार्यालयको उत्तरदायित्वः

कार्यालयबाट प्राप्त मासिक विवरण र वार्षिक आर्थिक विवरण अनुसार तालुक कार्यालयले केन्द्रीय राजस्व लेखा महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट तोकिएको ढाँचामा तयार गर्न् पर्ने ।

सूचना प्रविधिमा आधारित राजस्व लेखा प्रणाली:

नेपाल सरकारले लागू गरेको राजस्व लेखा प्रणालीलाई आन्तरिक राजस्व विभाग अन्तर्गतका कार्यालयहरूमा सफ्टवेयर विकास (RAS) गरी लागू गरिएको छ । त्यस्तै महालेखा नियन्त्रक कार्यालयले सबै सरकारी कार्यालयहरूको आर्थिक कारोबारको लेखाङ्कन तथा प्रतिवेदन कार्यलाई सहज, सरल र एकरुपता कायम गर्नको लागि Computerized Government Accounting System, CGAS Software तयार गरेको छ । यस्को कार्यान्वयनपछि सबै प्रविष्टी तथा प्रतिवेदनहरू सफ्टवेयर मार्फत हुनेछ । यस्को कार्यान्वयन महालेखा नियन्त्रक कार्यालय र पेफा सचिवालयबाट लागू गरिएकोमा सबै कोष तथा लेखा नियन्त्रक कार्यालयहरू एवं कास्की जिल्लास्थित कार्यालयहरूमा लागू गरिएको छ ।

नेपाल सरकारको विद्यमान राजस्व लेखा प्रणालीमा नक्कली राजस्व भौचरहरूको प्रयोग हुने गरेको, दाखिला भएका राजस्व भौचरहरू सरकारी कार्यालयमा पेश नहुनाले लेखा अद्यावधिक गर्न समस्या, राजस्व दखिला गर्न बैङ्ग सुविधाको कमी, सबै प्रकारका कार्यालयले राख्ने लेखाका ढाँचामा समसामयिक परिवर्तन हुन नसकेको र राजस्व लेखा सम्बन्धमा तालिमको कमि रहेका जस्ता समस्याहरू देखिएका छन ।

विद्यमान राजस्व लेखा प्रणालीमा रहेका समस्याहरू समाधान गर्न विद्यमान फारामहरूलाई समय सापेक्ष रुपमा अद्यावधिक गर्ने, कतिपय अड्डाहरू विद्यमान अवस्थामा कायम नरहेका वा भूमिकामा परिवर्तन भएकोले फारामहरूलाई पनि सोही अनुसार परिमार्जन गर्नु पर्ने देखिन्छ भने स्वीकृत फारामहरूको कार्यान्वयन भए नभएको अनुगमन गर्नु पर्ने, फाराम कार्यान्वयन गर्ने जिम्मेवार निकाय किटान गर्ने र नराख्ने उपर कारवाही गर्ने एवं लेखाको काम गर्ने जनशक्तिलाई तालिम दिनु पर्दछ ।

नेपाल सरकारले सङ्कलन गर्ने राजस्वको लेखा राख्नको लागि समय समयमा विभिन्न फारामहरूको व्यवस्था गरिएको छ भने लेखांकन प्रणालीलाई नियमन गर्नको लागि कानुनी व्यवस्थाका अलवा आवश्यकता अनुसार निर्देशिकाहरू समेत तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ । यस्तो लेखा प्रणालीलाई सूचना प्रविधिका माध्यामबाट राख्ने प्रयास गरिएको छ । राजस्वको लेखा प्रणालीमा देखिएका समस्याहरू समाधान गरी यसलाई अभ्र प्रभावकारी रुपमा लागू गर्नु पर्ने देखिन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ र नियमावली, २०६४, प्रकाशक नेपाल कानुन किताब व्यवस्था समिति ।
- नेपालमा सरकारी स्रेस्ता प्रणाली र बजेट व्यवस्था, मनमोहन श्रेष्ठ र मछिन्द्र बजीमय, प्रकाशक स्मन इन्टरप्राइजेज।
- सरकारी लेखापरीक्षणः एक परिचय, बासुदेव लामिछाने र राजाराम सेढाई, प्रकाशिका श्रीमति निर्मला सेढाई।
- नेपालमा सरकारी बजेट तथा लेखाप्रणाली, बालगोविन्द बिष्ट र सत्यनारायण श्रेष्ठ, प्रकाशक पैरवी प्रकाशन ।
- सरकारी लेखा प्रणाली, बद्री बहादुर कार्की, प्रकाशक सुश्री सुलोचना कार्की ।
- राजस्व लेखा निर्देशिका, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, प्रथम संशोधन २०६४ मंसिर ।
- एकल खाता कोष प्रणाली सञ्चालन निर्देशिका, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय, २०६७।
- नेपाल सरकार आर्थिक सङ्केत तथा वर्गीकरण २०६७, महालेखा नियन्त्रक कार्यालय ।

જર્સજ્ર

🖋 ताराकुमार सुवेदी [‡]

विषय प्रवेश

नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१४ ले नेपालको आर्थिक कारोवारको कानूनी परीक्षण गर्न संवैधानिक अङ्गको व्यवस्था गऱ्यो । २०१६ साल असार १४ मा नेपाल सरकारले विनियोजन गरेको बजेट कार्यक्रम अनुसार प्रचलित कानून बमोजिम स्रेस्ता राखी बजेट खर्च भए नभएको परीक्षण गर्न महालेखापरीक्षकको व्यवस्था गरी लेखापरीक्षण गर्ने संवैधानिक प्रकृयाको शुरुवात भयो । यस कानूनी प्रकृया बमोजिम नेपालमा आर्थिक कारोवारको लेखापरीक्षण गरी त्यसको प्रतिवेदन राष्ट्रप्रमुखलाई बुभाउँदै आएकोमा २०७० सालसम्म आइपुग्दा ४१ औं प्रतिवेदन राष्ट्रप्रमुखलाई बुभाई सकेको छ । आम्दानी, खर्चको श्रेस्ता र अभिलेखहरू नियमित छ/छैन औचित्य पूर्ण छ/छैन भनी लेखाको जाँच, मूल्याङ्कन, विश्लेषण गरी सुभाव समेत दिने कार्यलाई नै लेखापरीक्षण भनिन्छ ।

लेखापरीक्षण गर्दा लेखा, कागजात र अभिलेखको स्वतन्त्र, निष्पक्ष र उद्देश्यमूलक ढंगबाट विस्तृत रुपमा केलाएर हेर्ने पनि गरिन्छ । यसरी विस्तृत रुपमा हेरिसकेपछि भविष्य परक सुभाव सहितको प्रतिवेदन गर्ने कार्य भएकाले लेखापरीक्षण कार्य सम्पूर्ण गतिविधिको विशेषज्ञीय मूल्याँकन पनि हो । नेपालको वर्तमान अन्तरिम संविधान, २०६३ र लेखापरीक्षण ऐन, २०४ द बमोजिम महालेखापरीक्षकको कार्यालयले नेपाल सरकारका सबै निकाय र अर्ध सरकारी निकायको लेखापरीक्षकको कार्यालयले नेपाल सरकारका सबै निकाय र अर्ध सरकारी निकायको लेखापरीक्षण कार्यदक्षता, नियमितता, प्रभावकारिता र औचित्यको आधारमा लेखापरीक्षण गर्ने, सो को आधारमा प्रारम्भिक प्रतिवेदन सम्बन्धित निकायलाई उपलब्ध गराउने तथा प्रारम्भिक प्रतिवेदनमा उल्लेखित मुख्य व्यहोराहरूलाई वार्षिक प्रतिवेदनमा समावेश गरी राष्ट्रप्रमुखलाई बुभाउने गरिएको छ ।

आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ तथा आर्थिक कार्यविधि नियमावली, २०६४ नियम ९७ र नियम १९३(ग) मा सरकारी कारोवारको लेखापरीक्षण गराउने कर्तव्य कार्यालय प्रमुख र लेखा प्रमुखलाई तोकेको छ । यसै ऐन, २०४४ को दफा २(ट) मा लेखाउत्तरदायी अधिकृत नेपाल सरकारको सचिवलाई तोकेको छ । यसरी कानूनले नेपाल सरकारको सचिव, निकाय प्रमुख र लेखाप्रमुखलाई तोकेकोले प्रत्येक आर्थिकवर्षमा स्वीकृत गरिएका कार्यक्रम र बजेटलाई प्रचलित कानून स्वीकृत नर्म्स, निर्देशिका बमोजिम खर्च गरी लेखा राखी त्यसको लेखापरीक्षण कार्यालय प्रमुख र लेखा

[‡] लेखापरीक्षण अधिकारी, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

प्रमुखले गराउदै आएको छ । लेखा राख्ने र लेखापरीक्षण गराउने कार्य लेखा प्रमुखको हो भन्ने सोचाई भएकाले लेखापरीक्षणको ऋममा अन्य कर्मचारी लेखापरीक्षण समयमा उपस्थिति हुने/नहुनेको जानकारी कार्यालय प्रमुखले दिने चलन रही आएको छ ।

लेखापरीक्षण विविध पक्ष

नेपाल सरकारले प्रत्येक आर्थिक वर्षको लागि सम्पन्न गरिने कार्यक्रम र त्यसका लागि लाग्ने लागतलाई बजेट भनी संसदमा प्रस्तुत गर्दछ । प्रस्तुत बजेटउपर संसद सदस्यहरूले दफावार छलफल गर्दछन् र छलफल पश्चात केही संशोधन गर्नुपर्ने भएमा संशोधन गरी वा नगरी विनियोजन ऐनको रुपमा स्वीकृत गरी कार्यान्वयन गर्दछ । त्यसका लागि राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम सहित अर्थ मन्त्रालयले आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ बमोजिम अख्तियारी दिने गर्दछ । सो अख्तियारी सम्बन्धित मन्त्रालय हुंदै कार्य-सञ्चालन गर्ने कार्यालयसम्म पुग्दछ । कार्य सञ्चालन गर्ने कार्यालयहरूले स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रमको लक्ष्यलाई स्वीकृत बजेटको परिधि भित्र रही मितव्ययी तरिकाले खर्च गरी प्रगति सतप्रतिशत पुऱ्याउंछ । महालेखापरीक्षकको कार्यालयका लेखापरीक्षण अधिकृत तथा कर्मचारीहरूले आर्थिक कार्यविधि ऐन, २०४४ लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ को आधारमा लेखापरीक्षण गर्दा यी नै कुरालाई विशेष महत्व दिएको छ ।

राष्ट्रिय योजना आयोगबाट स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रममा कुनै चौमासिकमा के गर्नुपर्ने कसरी गर्नुपर्ने भन्ने स्पष्ट ढाँचा तोकेको हुन्छ । त्यस ढाँचाको अधीनभित्र रही कार्यालयहरूले कार्य सम्पन्न गरेका छन् छैनन्, प्रगति हासिल गरेका छन् छैनन्, कार्यसम्पन्न भएका कार्यालयहरू खर्च स्रेस्ता कानून बमोजिम तोकिएको ढाँचामा राख्ने र प्रमाणित कागजात प्रमाणहरू सिलसिलेवार भए नभएको खर्चको प्रमाणहरू सम्बन्धित कामसँग सम्बन्धित भए नभएको र गरिएको खर्च त्यस कामको लागि गर्नु पर्ने हो होइन आधि विषयमा यकिन गर्नु र कानूनको कसीमा राखी परीक्षण गर्न् आजको लेखापरीक्षकको कर्तव्य हो ।

नेपालको सरकारी बजेटको परिचालनमा विविध समस्या रहेको पाईन्छ । राजस्व वृद्धिदर बढ्दो दरमा रहे तापनि सार्वजनिक खर्चमा भएको वृद्धिदरलाई उछिन्न सकेको छैन । परिचालन भएको राजस्वले चालु खर्च धान्न गाह्रो परेको स्थिति छ । बजेटमा समावेश नभएका विभिन्न प्रयोजनको लागि साधारण बजेट खर्च गर्ने प्रवृत्ति पनि रहेको देखिन्छ । बजेटमा उल्लेखित बाहेक पनि बाह्य ऋण र अनुदान सम्भौता हुने गरेका छन् । त्यस्ता सम्भौताको मूल्याङ्कन र लेखापरीक्षण गर्ने कार्य पनि ज्यादै जटिल देखिन्छ । ती सम्भौताका लेखापरीक्षण कार्य पनि महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट हुने नहुने सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्थाको कमी रहेको देखिन्छ । जसले गर्दा बजेट बाहिरबाट हुने बर्च र आयको सम्बन्धमा गुणात्मक मूल्याङ्कन कार्य हुन सकेको देखिदैन । अर्थमन्त्रीले पेश गरेको बजेटमा परिकल्पना गरिएका पूर्वाधारहरूको निर्माण पूरा भए नभएको, नहुँदा के कति उपलब्धि हासिल हुन नसकेको, यसबाट पर्ने दीर्घकालीन असर र यसमा कुन निकायको पदाधिकारीको कमी कमजोरी रह्यो स्पष्ट पार्नु आजको लेखापरीक्षकको कर्त्तव्य हुन आएको छ ।

नेपालको बजेट तीन प्रकारका रकमहरू सङ्कलन हुने अनुमान सहित तयार हुन्छ । (१) जनताबाट असुल हुने कर, अन्य दस्तुर तथा आन्तरिक ऋण (२) वैदेशिक अनुदान (३) वैदेशिक ऋण जनताले सरकारलाई प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष कर वुभाउँछ । यसबाट राजस्व रकम सङ्कलन हुन्छ । सरकारले विभिन्न दातृ राष्ट्रबाट ब्पिक्षीय, वहु पक्षीय सम्भौता मार्फत ऋण तथा अनुदान प्राप्त गर्दछ । अनुदानको रकम सरकारले फिर्ता गर्नु पर्दैन तर ऋण रकम व्याज सहित फिर्ता गर्नु पर्दछ । सरकारले सम्भौता बमोजिम प्राप्त भएको ऋण रकम सम्भौतामा तोकिएको अवधिभित्र र दररेट बमोजिम व्याज सहित कूल रकम फिर्ता गर्नु पर्दछ । सरकारले फिर्ता गर्ने रकम समेत जनताबाट असुल गर्नु पर्दछ । यसर्थ सरकारले तयार गरेको कार्यक्रम र बजेट अनुसार कार्यक्रम सम्पन्न हुनु पर्दछ । समयमै कार्य सम्पन्न नहुँदा आगामी वर्ष लागत समेत वढ्दछ र प्रतिफल समेत ढिलो प्राप्त हुने तर्फ लेखापरीक्षकले ध्यान दिनु पर्दछ ।

लेखापरीक्षणको महत्व

आफूले बुफाएको कर तथा तिर्नुपर्ने वैदेशिक ऋणबाट तयार गरेको खर्च र सोबाट गरिएको वार्षिक कार्यक्रम सम्पन्न भए नभएको, सम्पादित कामहरू प्रचलित कानून बमोजिम भए नभएको थाहा पाउनु जनताको मौलिक अधिकार हो । यस अधिकारलाई नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०१४ देखि स्थापित गरिएको र त्यस पछिका सबै संविधानमा व्यवस्था गरिएको थियो र हालको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ मा समेत यो व्यवस्था कायमै छ । यसरी खर्च भएको रकमकोसंवैधानिक प्रकृया अनुरुप परीक्षण गर्न महालेखापरीक्षकको व्यवस्था गरिएको हो ।

महालेखापरीक्षकले राष्ट्राध्यक्ष समक्ष वार्षिक प्रतिवेदन संविधानको व्यवस्था अनुसार नै पेश गर्ने र त्यस प्रतिवेदनलाई संसदमा छलफल गर्ने र छानविन गर्ने हुँदा संवैधानिक रुपमा नै यसको महत्व रहेको छ । यसर्थ महालेखापरीक्षकको वार्षिक प्रतिवेदनको गरिमा कति रहेको छ अर्को अर्थमा वार्षिक प्रतिवेदनले दर्शाएका व्यहोराहरूको सम्बन्धमा संसदको छानविनबाट कारवाहीको दायरामा पर्ने हुँदा यसले कानूनको रुपधारण गरेको हुन्छ । एउटा लेखापरीक्षकले गरेको लेखापरीक्षणबाट उल्लेखित व्यहोरा अन्ततः कानूनको रुपधारण गर्दछ । व्यक्ति मात्र होइन सरकारले बजेट कार्यक्रम तयारी गर्दा, स्वीकृत योजना पुरा गर्दा अपनाइएको तौर तरिकाहरू उपयुक्त भए नभएको तथा उपलब्धिको न्यूनता वारे जनसमक्ष पुऱ्याई सरकारलाई प्रतिवेदनको माध्यमबाट जनताबाट दण्ड दिने व्यवस्था गर्नु यसको महत्व रहेको छ ।

प्रतिवेदनको माध्यमबाट अनुसार कार्यक्रम कार्यान्वयन क्रममा भएका कमी कमजोरीहरूलाई सरकारले अध्ययन विश्लेषण गर्न सक्तछ । सुधार गर्नुपर्ने ठाउँमा अविलम्व कार्य शुरु गर्दछ । कुनै कार्यक्रम सम्पन्न गर्न दिएका सुभावलाई कार्यान्वयन गरेमा गुणस्तरीय र उचित प्रतिफल चाँडो प्राप्त हुन सक्दछ । आगामी कार्यक्रम वनाउन महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदन महत्वपूर्ण दस्तावेज वन्दछ । राजस्व रकम असुल हुन बाँकी असुल गर्न र राजस्व प्रशासनमा देखिएका कमजोरीहरू सुधार्न महालेखापरीक्षकको प्रतिवेदन महत्वपूर्ण छ ।

लेखापरीक्षण पद्धति आर्थिक विकास र आर्थिक कियाकलापको सुदृढीकरणका लागि देहायका कार्यहरूमा संलग्न रहेको हुन्छ ।

- नियमितता सहित उपलब्धि मूल्याङ्कनको कडीको रुपमा पनि लेखापरीक्षणलाई अगाडि लैजाने,
- राष्ट्रिय लेखापरीक्षण मापदण्ड तयार गरी त्यसको कार्यान्वयन गर्ने,
- लेखापरीक्षकहरूलाई समय सापक्षरुपमा तालिम र सिप विकास कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- सरकारी सम्पत्ति र साधनको आदर्श उपयोगमा सहयोगीको रुपमा संलग्न हुने,
- सुधारका श्रोत तथा विकल्प पहिचानमा सहयोगी बन्ने,
- मौद्रिक मूल्य सार्थकता र संवेदनशीलता जगाउने कार्य गर्ने,
- शासकीय व्यवस्थाको जनस्वामित्व र वैधताको स्थापनाका साथै त्यसको पुष्टि गर्ने ।

लेखापरीक्षण प्रति गुनासो :

महालेखापरीक्षकले प्रत्येक वर्ष श्रावण महिनामा लेखापरीक्षण कार्य तालिका तयार गरी लेखा-उत्तरदायी अधिकृतलाई लिखित जानकारी गराए पश्चात महालेखापरीक्षक कार्यालयको लेखापरीक्षण कार्य शुरुवात हुने गर्दछ । महालेखापरीक्षक कार्यालयका अधिकृत र सो भन्दा माथिल्लो दर्जाका अधिकृतहरूले मात्र लेखापरीक्षण गरी प्रतिवेदन दिने व्यवस्था छ । कार्यतालिकामा लेखापरीक्षण गर्ने तरिका र समयको महत्व दिएको हुन्छ । लेखापरीक्षण गर्न कार्यालयले अख्तियारी दिए पश्चात खटिएका अधिकृतहरूले सम्बन्धित निकायमा सम्पर्क गरी त्यहाँका लेखाप्रमुख र कार्यालय प्रमुखलगायतसँग प्रवेश वैठक गर्ने र लेखापरीक्षण गरी देखिएका मस्यौदाका व्यहोराउपर दुवै पदाधिकारीको उपस्थितिमा निकास बैठकमार्फत जानकारी गराई प्रारम्भिक प्रतिवेदन तयार गरी कार्यालयलाई दिने गरेको छ ।

महालेखापरीक्षकको कार्यालयबाट लेखापरीक्षण गर्न खटिएका अधिकृत तथा अन्य कर्मचारीहरू सम्बन्धित कार्यालयमा उपस्थित भै सम्बन्धित पदाधिकारीसँग प्रवेश बैठकमा छलफल पश्चात गोश्वरा भौचरर सोको खर्चको पुष्ट्याँई, वार्षिक कार्यक्रम, प्रगति परीक्षण गर्ने र सो विषयमा सामान्य जानकारी मात्र कार्यालयबाट लेखापरीक्षकले लिने गरेको तर अन्य प्राविधिक तथा प्रशासनिक कर्मचारीहरूसँग छलफल गर्ने नगरेको र सामान्य जानकारी पश्चात विस्तृत छलफल नै नगरी प्रारम्भिक प्रतिवेदन दिने गरेको र देखिएका बेरुजुहरूको आधिकारिक प्रमाण कार्यालयमा रहेको अवस्थामा नै अनावश्यक बेरुजु लेखीदिएको गुनासो आउने गरेको छ ।

लेखापरीक्षकले पठाएको केही बेरुजु सम्बन्धित लेखापरीक्षण गरिएको बजेट शीर्षकसँग सम्बन्धित नहुने र कोही प्रमाणलाई आफ्नै अर्थ लगाई बेरुजु लेखीदिने गरेको गुनासो छ । हामी २१औं शताब्दीको विज्ञानको चरम विकासको युगमा छौं । आजको हरेक काम कारवाही कम्प्युटरमा आधारित छ । भए गरेका कामकारवाहीको अभिलेख राख्ने र प्रमाणिकरण गर्ने कार्य कम्प्युटरको माध्यमबाट हुन्छ । खरिद भएका मालसामानहरू र अन्य खर्चका बील भरपाई र प्रमाणहरू समेत कम्प्युटरबाट तयार गरी प्रिन्ट हुन थालेको छ । बील भरपाईहरूको अपर्याप्तता र जोड

जम्माको कार्य समेत गोश्वरा भौचर वैक नगदी किताव बजेट हिसाव र अन्य सहायक खाताहरूमा प्रविष्टी समेत कम्प्युटरको माध्यमबाट हुने गरेको छ ।

आज भन्दा दशक अगाडी हातले तयार गर्ने श्रेस्ता र परीक्षण गर्दा देखिने स साना रकम कलमको असुल गर्नु पर्ने बेरुजु आजकाल निस्कन छोडेका छन्। समयको परिवर्तनसँगै आधुनिक युगमा प्रवेश भइ सकेको अवस्थामा परम्परागत सोच र शैलीमा लेखापरीक्षण गर्नुपर्दछ भन्ने मान्यताबाट हामी पनि परिवर्तन हुनुपर्दछ। बील/भर्पाइभन्दा बढी भुक्तानीको श्रेस्ता आजका कुनै लेखाका कर्मचारीले राख्दैनन्, यदी राख्छन भने त्यसलाई गल्ती मानिनु हुन्न जानाजान गरिएको भ्रष्टाचार मान्नु पर्दछ। तर, आजको कम्पुटर युगमा माथि भनिए भैं बील समेत कम्प्युटरबाटै बनाउने हुँदा ती बीलहरू कामसँग सम्बन्धित हुन होइनन्, गरिएको काम स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम भित्रको हो होइन छुट्याउन सक्नु पर्दछ।

यस्तै काम यथार्थ भएको हो होइन, कागजी प्रकृया मात्र पुरा गरेको हो वा यथार्थ काम भएको हो होइन प्रमाणको परीक्षण गर्नु पर्दछ । आजको लेखापरीक्षकले परम्परागत लेखापरीक्षणको तौर तरिकामा परिवर्तन गरी सामयिक परिवर्तन हुनु पर्दछ । जनताबाट सङ्कलन गरिएको रकम र वैदेशिक अनुदानबाट जनतालाई लाभ प्राप्त भए नभएको र त्यसबाट कहिले, किन र कसरी जनताले लाभ प्राप्त गर्दैछन्, कार्यक्रम कार्यान्वयनमा भएको ढिलाईबाट जनतालाई किन र कसरी असर पर्दैछ भन्ने जानकारी राख्नु आजको लेखापरीक्षकको कर्तव्य हुनेछ ।

लेखापरीक्षण गर्ने कममा धेरै कार्यालयहरूबाट लेखापरीक्षण गर्ने प्रक्रिया, बेरुजु व्यहोरा, कर्मचारीहरूको कार्यशैली प्रति औपचारिक अनौपचारिक गुनासाहरू आइरहेको सम्बन्धमा नयाँ सोच र शैली अनुसार लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने भनी सम्बन्धित सम्परीक्षण गरिने निकायका कर्मचारीहरू र गत वर्षको लेखापरीक्षण गर्ने कममा छलफल गरी सामुहिक उत्तरदायित्व र सहभागिता मूलक लेखापरीक्षण गर्ने सम्बन्धमा एक नयाँ लेखापरीक्षण गनें शैली बारेको सोचाइलाई प्रस्ताव र प्रयोगको रुपमा सुरुवात गरियो। त्यो प्रयोग भनेको सामूहिक उत्तरदायित्व र सहभागितामूलक लेखापरीक्षण हो।

सहभागितामूलक सामूहिक उत्तर दायित्व र लेखापरीक्षण किन ?

राष्ट्रिय योजनाबाट स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम र स्वीकृत बजेटको अख्तियारी तालुक निकायले दिएपछि कार्यालयले आफ्नो कर्मचारीहरू बीचमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि कामको वाँडफाँड गरेको हुन्छ । कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न स्वीकृत लागत रकम र कार्यादेश पाएपछि कर्मचारीले काम सम्पन्न गरी सकेपश्चात कामको विवरण र खर्चको बील भरपाइ पेश गरी बजेट खर्च भएको देखाइन्छ ।

आर्थिक कार्यविधि ऐन २०४४ ले कार्यालय प्रमुख र लेखाप्रमुखलाई मात्र लेखापरीक्षण गराउने उत्तरदायित्व दिएको, कार्यालय प्रमुखले पनि लेखापरीक्षकलाई पूर्ण समय नदिने र उत्तरदायित्व नै नलिने, लेखाप्रमुख सम्बन्धित कार्यालयको कर्मचारी नभई महालेखा नियन्त्रक कार्यालयको कर्मचारी भएको र त्यस्ता कर्मचारी दुई वर्षको लागि काज⁄सरुवा खटाइने हुँदा यसको पूर्ण दायित्व नलिने र बेरुजु आए कार्यालयको नाममा आउने हुँदा मेरो जिम्मेवारी नहुने भन्ने सोचले लेखापरीक्षण ऋममा स्पष्ट जवाफ र प्रमाण उपलब्ध नगराउने कारणले बेरुजु आइरहेको छ ।

बेरुजु प्रतिवेदनको सम्बन्धमा कानूनले प्रष्ट तोकिएका व्यक्तिहरू उदासिन भई पूर्ण जिम्मेवारीबोध नहुँदा लेखापरीक्षकले लेख्नु नपर्ने बेरुजु समेत लेखिन गएका छन् । यही कारणले सामूहिक उत्तरदायित्व र सहभागिता मूलक लेखापरीक्षण गर्नुपर्ने आवश्यकता वोध हुन गएको छ । कार्यालयको काममा सबैको समान सहभागिता रहको छ छनै । कार्यालयले सामुहिक रुपमा सहभागी भई कार्यक्रम सम्पन्न गर्ने, सम्पन्न भएको कामको सामूहिक उत्तरदायित्व वहन गर्ने र त्यस कार्यक्रमको प्रगति एवं आवश्यक प्रमाणित कागजातहरूको सामूहिक रुपमा सहभागी भई लेखापरीक्षण गराउने कार्यको उत्तरदायित्व बहन गर्नु नै सामूहिक उत्तरदायित्व तथा सहभागिता मूलक लेखापरीक्षण हो ।

सामूहिक उत्तरदायित्व र सहभागितामूलक लेखापरीक्षण कसरी गर्ने ?

लेखापरीक्षण गर्ने कममा सम्बन्धित निकायमा उपस्थिति भए पश्चात सम्पूर्ण कर्मचारीहरूसँग परिचयात्मक कार्यक्रम, मैत्रीपूर्ण वातावरणको सुरुवात गर्ने र लेखापरीक्षण गर्ने प्रकृया, शैली, उद्देश्यको बारेमा जानकारी गराउनु पर्दछ । सम्बन्धित कार्यालयका सबै कर्मचारीहरूलाई परिचय सहित आफूले वर्षभरी गरेको काम कारवाही, शैली प्रकृया, उद्देश्य उपलब्धिबारे उल्लेख गर्न लगाउनु पर्दछ । कार्यालयले बजेट कार्यक्रमको अख्तियारी प्राप्त भएपश्चात सम्बन्धित कर्मचारीहरूलाई तोकिएको आफ्नो कामको उद्देश्य, प्रकृया र उपलब्धि आफैं उपस्थित भई लेखापरीक्षण गराए पश्चात बेरुजु नआएमा उन्मुक्ति हुने बारेमा धारणा राख्ने सबैलाई आफ्नो कार्यक्रम, कार्यक्रमको सम्बन्धमा जनगुनासो वारेमा उपलब्धिको लेखापरीक्षण गराउने उत्तरदायित्वको व्यवस्था गरी लेखापरीक्षण गराउने कार्य लेखा प्रमुख र कार्यालय प्रमुखको मात्र नभई सामूहिक उत्तरदायित्व रहने जानकारी गराएर लेखापरीक्षण गर्नु नै सामूहिक उत्तरदायित्व र सहभागितामूलक लेखापरीक्षण हो ।

यसका फाइदाहरू :

- लेखापरीक्षकलाई कार्यालयको बारेमा पूर्ण जानकारी हुने;
- सम्बन्धित कर्मचारीले आफूले गरेको कामको जिम्मेवारी वहन गर्ने, र त्यसको प्रमाणहरू तयार गर्ने र सुरक्षित राखी लेखापरीक्षणको समयमा तत्काल उपलब्ध हुने;
- लेखापरीक्षण गर्ने कममा प्राप्त प्रमाण र कागजातहरू उपलब्ध गराउन सम्बन्धित कर्मचारी नै स्वतस्फूर्त उपस्थित भइ लेखापरीक्षण गराउँदा अनावश्यक बेरुजु नआउने;
- जनगुनासो आएको विषयमा तत्कालै लेखापरीक्षण हुने र सम्बन्धित लेखापरीक्षक स्पष्ट हुन नसकी कायम हुने बेरुजुमा कमी आउने;
- आर्थिक ऐन नियमवारे सबै कर्मचारीलाई जानकारी हुने ।
- लेखापरीक्षक दुःख दिने नियतले बेरुजु लेख्यो भन्ने आरोपबाट मुक्त हुने;
- सबै कर्मचारीको उपस्थितिमा लेखापरीक्षकले गलत मनसाय र दु:ख दिने नियतले काम नगर्ने;
- महालेखापरीक्षकको कार्यालयका कर्मचारीहरू आर्थिक आरोपबाट मुक्त हुने ।

उपसंहार :

गत वर्ष देखि लेखापरीक्षण गर्ने क्रममा शुरुवात गरेको यो प्रयोगले हामी कर्मचारीको आचरणमा प्रत्यक्ष प्रभाव परेको देखिएको छ । कार्यालयले सम्पन्न गर्नुपर्ने कार्य गर्न काम तोकिएको कर्मचारीले कार्य सम्पन्न गर्दा लागेको खर्चको भूक्तानीपश्चात उन्मुक्ति पाउने, एक जना लेखाप्रमुखले आफ्नो तजविजले तयार गर्ने श्रेस्ता प्रमाणहरूसमेत कुन आधिकारिक हो र राख्नुपर्ने प्रमाण नजानेर वा नराखेको कारण लेखिने बेरुजुमा कमी आउने र एक जना लेखाप्रमुखसँग मात्र लेखापरीक्षण कार्य गर्दा दुईवीच हुने कमजोरीको सम्भौतालाई रोक्न सहयोग पुग्दछ । सम्पूर्ण कर्मचारीलाई सामूहिक रुपमा लेखापरीक्षण कार्यमा सहभागी गराउँदा कार्यक्रमको उद्देश्य अनुरुप कार्य सम्पन्न हुने र आधिकारिक प्रमाणहरू समेत श्रेस्तासाथ संलग्न गरी राख्ने गर्दछन् ।

आफैँ लेखापरीक्षणमा संलग्न हुने हुँदा आर्थिक पारदर्शिता एवं आर्थिक ऐनको पालनामा सकरात्मक धारणा विकास हुने देखिएको छ । अन्य कार्यालयका कर्मचारीलाई आर्थिक पारदर्शिताको विषयमा प्रतिवेदन दिने हामी महालेखापरीक्षकको कार्यालयका कर्मचारीहरूलाईसमेत यस्तो लेखापरीक्षणले स्वच्छ, पारदर्शी र गलत आचरण मुक्त हुन मद्दत पुग्दछ । सबै कर्मचारीलाई लेखापरीक्षण के हो र लेखापरीक्षकका प्रक्रिया, पद्धति र आचरणको बारेमा स्पष्ट जानकारी हुने र कर्मचारीले आर्थिक ऐन भित्र रही आफ्नो काम कारवाही गर्ने र प्रमाण कागजातहरू तयार गरी राख्ने हुँदा यस प्रकृया अनुसार गरिने लेखापरीक्षण सरकारी निकाय र महालेखापरीक्षकको कार्यालयलाई उपयुक्त देखिन्छ ।

C3 ** 80

लेखापरीक्षण ऐन, १०८८ को व्यवस्था र सुधारको क्षेत्रहरू

🗷 भूमिराज आचार्य [§]

विषय प्रवेश

विश्वको बदलिँदो परिस्थिति, सूचना प्रविधिको विकास, राज्यको बदलिँदो भूमिका, लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा आएको नवीन शैलीहरूको अवलम्वन गरी जनतालाई सर्वोपरी ठानी प्रत्येक निकायहरूले आफ्नो क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने बलियो संवैधानिक एवं कानुनी आधारको आवश्यकता पर्ने भएकोले २३ वर्ष पुरानो लेखापरीक्षण ऐनमा समय सापेक्ष संशोधन गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ को विशेषताहरू

सरकारी कार्यालय लेखा, परीक्षण, पूर्ण स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्था र अधिकांश स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्थाको परिभाषा उल्लेख भएको, लेखापरीक्षणको तरिका, परीक्षण गरिने विषयहरू उल्लेख भएको, औचित्यको दृष्टिकोणबाट परीक्षण गर्ने कुराहरू उल्लेख भएको, नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्थाको एवं अधिकांश संस्थाको लेखापरीक्षण एवं प्रचलित कानुनको अधिनमा लेखासम्बन्धी व्यवस्था मिलाउन निर्देशन दिन सक्ने आदि रहेका छन्।

ऐनमा विद्यमान व्यवस्थाहरू

वर्तमान ऐनमा निम्नानुसारको व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।

लेखापरीक्षणको तरिका

ऐनको दफा ३ मा महालेखापरीक्षकले परीक्षण गर्ने कार्यालय संस्था वा निकायहरूको आर्थिक कारोबार र सोसँग सम्बन्धित अन्य कियाकलापहरूको एक एक गरी वा बीच बीचमा छड्के गरी वा केही प्रतिशत मात्र परीक्षण गर्ने गरी लेखापरीक्षणको तरिका, क्षेत्र र अवधि तोकी अन्तिम लेखापरीक्षण गर्न, त्यसबाट प्राप्त तथ्यहरू दर्शाउन, त्यसमा आलोचना गर्न र प्रतिवेदन गर्न साथै लेखापरीक्षणको सिलसिलमा आवश्यक ठानेमा नेपाल सरकारद्वारा अनुदान प्राप्त गरी सञ्चालन भएका कार्यक्रम तथा आयोजनाको स्थिति र लेखासम्बन्धी कागजात जुनसुकै बखत हेर्ने, सरकारी कामको ठेक्का लिने ठेकेदारलाई निजसँग रहने सो ठेक्कासँग सम्बन्धित कागाजत वा प्रमाण समेत प्रस्तुत गर्न लगाउन र लेखापरीक्षणको काममा कुनै विशेषज्ञको सेवा उपलब्ध गर्न र आवश्यक परेमा उचित पारिश्रमिक दिई करारमा काम लगाउने व्यवस्था उल्लेख छ ।

[§] लेखापरीक्षण अधिकारी, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

परीक्षण गर्ने कुराहरू

ऐनको दफा ४ मा महालेखापरीक्षकले नियमितता, मितव्ययिता, कार्यदक्षता, प्रभावकारिता र औचित्यसमेत विचार गरी विनियोजन ऐन बमोजिम विभिन्न सेवा तथा कार्यहरूमा खर्च गर्न विभिन्न शीर्षक तथा उपशीर्षकहरूमा स्वीकृत भएका रक्महरू तोकिएको सेवा तथा कार्यको लागि स्वीकृत सीमाभित्र रही सोही प्रयोजनको लागि खर्च गरिएको छ∕छैन, आर्थिक कारोवार गर्दा प्रचलित कानुनको अनुशरण गरिएको छ∕छैन, आम्दानी खर्च भएको कलमहरूको प्रमाण यथेष्ट छ∕छैन । तोकिएको ढाँचा अनुरुप लेखा राखिएको छ∕छैन र त्यसले सम्पूर्ण आर्थिक कारोवारको यथार्थ चित्रण गर्दछ, गर्दैन । सरकारी सम्पत्तिको लगत दुरुस्त र अद्यावधिक छ छैन, सरकारी सम्पत्तिको संरक्षण र सुप्रबन्ध पर्याप्त व्यवस्था छ∕छैन ।

नगदी जिन्सी तथा अन्य सरकारी सम्पत्तिको हानी नोक्सानी र दुरुपयोग हुने गरी आन्तरिक लेखापरीक्षण तथा आन्तरिक नियन्त्रणको पर्याप्त व्यवस्था गरिएको छ/छैनः भए त्यसको अनुशरण गरिएको छ छैन । राजस्व लगायतको समस्त आम्दानी र धरौटी समेतको लेखा ठीक छ/छैन, मूल्याङ्गन गर्ने, असुल तहसील गर्ने र लेखा राख्ने तरिकाहरूको सम्बन्धमा पर्याप्त नियमहरू छन्/छैनन्, भए तिनीहरूको पालना गरिएको छ/छैन । औद्यौगिक तथा व्यवासायिक सेवाहरूको आम्दानी खर्च लेखा त्यसको जिन्सी नगदी मौज्दात तथा आर्थिक कारोवारसम्बन्धी व्यवस्था र नियमहरू पर्याप्त छ/छैन भए तिनीहरूको पालना गरिएको छ/छैन ।

सरकारी ऋण, जमानत, निक्षेप ऋण निवारण कोष तथा ऋण विमोचनको निमित्त पर सारिएको र विमोचन नगरिएको लेखा यथार्थ छ छैन, कार्यालयको सङ्गठन, व्यवस्थापन तथा कार्य विभाजन, यथेष्ट र समूचित छ⁄छैन र सो अनुसार कार्य सञ्चालन भएको छ⁄छैन, कुनै काम अनावश्यक रुपमा दोहोरो हुने गरी विभिन्न कर्मचारी वा निकायबाट गरिएको वा कुनै आवश्यक काम गर्न छुट्याइएको छ वा छैन । उपलब्ध स्रोत, साधन तथा सम्पत्तिको समुचित उपयोग भएको छ वा छैन र हानी नोक्सानी नहुने गरी सम्भार वा संरक्षणको उचित व्यवस्था गरेको छ वा छैन । कार्यक्रम अनुसार निर्धारित समयभित्र प्रगति भएको छ वा छैन तथा कामको गुणस्तर, परिमाण सन्तोषजनक छ वा छैन । कार्यालयको उद्देश्य र नीति स्पष्ट छ वा छैन ।

निर्दिष्ट उद्देश्य तथा नीति अनुरुप कार्यक्रम तयार भएको छ/छैन र लक्ष्य प्रगति तथा लागत खर्चको आँकडा राख्ने व्यवस्था पर्याप्त र भरपर्दो छ/छैन । त्यसै गरी औचित्यको दृष्टिकोणबाट समेत निकासा अुनसार खर्च गरेको भए तापनि बेमुनासिव तरिकाले वा चल अचल राष्ट्रिय धन बर्बाद हुने गरी खर्च गरेको महालेखापरीक्षकको चित्तले देखेमा त्यस्तो खर्च र निकासाको सम्बन्धमा र चलअचल राष्ट्रिय धनको अनुदान वा राजस्वको अभिहस्ताङ्कन वा खानी जङ्गल जल शक्ति आदिको सुविधा प्रदान सम्बन्धमा पट्टा, लाइसेन्स अधिकार र कुनै अन्य प्रकारबाट राजस्व वा चल अचल राष्ट्रिय धन त्याग गर्ने गरी जारी गरिएका सबै प्रकारको निकासी सम्बन्धमा परीक्षण गर्ने छ । साथै आय-व्ययसम्बन्धी लेखापरीक्षणको काम हुँदा बेरुजुको सामान्य कलमहरू र औचित्यको दृष्टिकोणबाट महालेखापरीक्षकले उल्लेखनीय नदेखेका अन्य कलमहरू समेत आफ्नो प्रतिवेदनमा नपार्न सक्नेछ भन्ने उल्लेख छ ।

नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व भएको र अधिकांश स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्थाको लेखापरीक्षण

ऐनको दफा ६ र ७ मा नेपाल सरकारको पूर्ण र अधिकांश स्वामित्व भएको संस्थाको लेखापरीक्षणसम्बन्धी पद्धति उल्लेख गरिएको छ । जसमा प्रचलित कानुनमा जुनसुकै कुरा उल्लेख भए तापनि नेपाल सरकारको पूर्ण स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्थाको लेखापरीक्षण यस ऐन बमोजिम महालेखापरीक्षकबाट हुने र महालेखापरीक्षकले काम गर्न नभ्याउने भएमा कानुन बमोजिम मान्यताप्राप्त लेखापरीक्षकहरूलाई सहायकको रुपमा नियुक्त गर्ने, नियुक्ति गर्दा नेपाली नागरिकलाई प्राथमिकता दिने । यसरी नियुक्ति गरिएको लेखापरीक्षकहरूलाई महालेखापरीक्षकको निर्देशन, रेखदेख र नियन्त्रणमा रही काम गर्नुपर्ने, सहायककको रुपमा नियुक्त भएका लेखापरीक्षकको काम, कर्तव्य, अधिकार र दायित्व तथा निजहरूले लेखापरीक्षण गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रक्रिया महालेखापरीक्षकले तोके बमोजिम हुने, निजको पारिश्रमिक सम्बन्धित संस्थाको वार्थिक कारोवारको अवस्था, शाखा, उपशाखाको सङ्ख्या, कार्यबोफ तथा कार्य प्रगति समेतको

त्यस्तै गरी नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्थाको लेखापरीक्षण सो संस्था सम्बन्धित प्रचलित कानुन बमोजिम हुने छ । तर नेपाल सरकारको अधिकांश स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्थाको लेखापरीक्षण गर्न लेखापरीक्षकको नियुक्ति गर्दा महालेखापरीक्षकको परामर्श लिनुपर्ने र लेखापरीक्षकको परामर्श माग गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रक्रिया तथा लेखापरीक्षकले लेखापरीक्षण गर्दा अपनाउनु पर्ने लेखापरीक्षणको सिद्धान्तसम्बन्धी कुराहरू महालेखापरीक्षकले तोकी दिए बमोजिम हुनेछ । लेखापरीक्षण प्रतिवेदनको १ प्रति सम्बन्धित संस्थाले १ प्रति महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा पठाउनु पर्ने उल्लेख छ । उक्त प्रतिवेदनमा देखिएको त्रुटिको सम्बन्धमा महालेखापरीक्षकले सम्बन्धित संस्थालाई आवश्यक निर्देशन दिन सक्नेछ र त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्न् सम्बन्धित संस्थाको कर्तव्य हुनेछ ।

महालेखापरीक्षकले निर्देशन दिने

महालेखापरीक्षकले नेपालको अन्तरीम संविधान २०६३ वा प्रचलित नेपाल कानुनको अधिनमा रही लेखासम्बन्धी व्यवस्था मिलाउन र नियमितता ल्याउनको लागि सम्बन्धित सरकारी कार्यालय वा नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व भएको सङ्गठित संस्थालाई समय समयमा निर्देशन दिन सक्नेछ । त्यस्तो निर्देशनको पालना गर्नु सम्बन्धित कार्यालय वा संस्थाको कर्तव्य हुने कुरा उल्लेख छ ।

लेखापरीक्षण ऐनमा भएको कमी कमजोरीहरू

विद्यमान लेखापरीक्षण ऐन २०४८ मा निम्नानुसारको सुधार गर्नुपर्ने क्षेत्रहरू रहेका छन् ।

- क) लेखापरीक्षणसम्बन्धी तरिका निर्धारणमा कार्य सम्पादन लेखापरीक्षणको नयाँ अवधारणहरू वातावरणीय लेखापरीक्षण विस्तृत लेखापरीक्षण, जवाफदेहिताको लेखापरीक्षण सार्वजनिक नीतिको लेखापरीक्षण, अनुसन्धानात्मक लेखापरीक्षण सम्पादन गर्ने बारेमा उल्लेख नभएकोले सो क्राहरू उल्लेख गर्नुपर्दछ।
- ख) सरकारी कार्यालय वा सार्वजनिक निकाय अन्तर्गत ऐनमा उल्लेख भएदेखि बाहेक नेपाल सरकारको संस्थान, कम्पनी, वैङ्ग वा समिति वा प्रचलित कानुन बमोजिम सार्वजनिक स्तरमा स्थापित वा नेपाल सरकारद्वारा गठित आयोग, संस्थान, प्राधिकरण, निगम, प्रतिष्ठान, बोर्ड केन्द्र परिषद् र यस्तै प्रकृतिका अन्य सङ्गठित संस्था, नेपाल सरकारद्वारा सञ्चालित वा नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश अनुदान प्राप्त विश्वविद्यालय, महाविद्यालय, अनुसन्धान केन्द्र र यस्तै प्रकृतिका अन्य प्राज्ञिक वा शैक्षिक संस्था, स्थानीय निकाय (गा.वि.स., जि.वि.स र नगरपालिका) विकास समिति ऐन, २०१३ बमेजिम गठित विकास समिति, नेपाल सरकारको ऋण अनुदानमा सञ्चालित संस्था, नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक निकाय भनी तोकेको अन्य सस्था समेत राख्नु पर्नेमा नराखिएकोले त्यस्ता क्षेत्रहरूको लेखापरीक्षण सम्बन्धमा देखिएको विवाद स्वतः आफैं समाप्त हुनेछ ।
- ग) अधिकांश स्वामित्व अन्तर्गतको सङ्गठित संस्थामा नेपाल सरकारको ४१ प्रतिशत भन्दा बढी शेयर, ऋण लगानी भएमा लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट हुने व्यवस्था नभएकोले लेखापरीक्षणको माध्यमबाट जनतालाई दिनु पर्ने सूचनामा पहुँच नभएकोले उक्त संस्थाहरूको लेखापरीक्षण महालेखापरीक्षकबाट हुनुपर्ने व्यवस्था गर्नु पर्दछ ।
- घ) लेखापरीक्षण सेवा ऐनमा उल्लेख नभएको र निजामति सेवा ऐनअन्तर्गत रहेकोले लेखापरीक्षणको स्वतन्त्रता कायम गर्न अप्ठेरो पर्ने भएकाले लेखापरीक्षण सेवाको बारेमा ऐनमा नै पद, सङ्ख्या दरबन्दी, कार्यबोभ्त विश्लेषण, योग्यता, समूह यकिन गरिन् पर्दछ।
- ड) महालेखापरीक्षकको नियुक्ति सार्वजनिक लेखा समितिको सिफारिशमा लेखा वा लेखापरीक्षणको क्षेत्रमा बीस वर्ष काम गरेको, वाणिज्य शास्त्रमा स्नातकोत्तर उपाधि प्राप्त, बेरुजु नभएको नैतिकवान नेपाल नागरिकलाई प्रधानमन्त्रीको लिखित सहमतिमा राष्ट्रपतिबाट नियुक्ति गरिने र संसदको बैठकबाट सामान्य बहुमतको आधारमा अनुमोदन गर्ने व्यवस्था गरिन् पर्दछ ।
- च) महालेखापरीक्षकले बजेट अनुमान तयार गरी संसदमा पेश गर्ने र सो बजेटलाई संसदले स्वीकृत गर्ने, खर्चको लेखापरीक्षण सार्वजनिक लेखा समितिले नियुक्त गरेको इमान्दार, नैतिकवान चार्टर्ड एकाउन्टेन्टबाट गराउने व्यवस्था गर्नु पर्दछ।

- छ) लेखापरीक्षणबाट देखिएको कैफियतहरू ३५ दिन भित्र नै समायोजन गर्नुपर्ने र अवकाश प्राप्त महालेखापरीक्षकको अध्यक्षतामा ५ सदस्यीय लेखापरीक्षण विशेष अदालत गठन गर्नु पर्दछ ।
- ज) वैदेशिक सहायताको लेखापरीक्षणको बारेमा लेखापरीक्षण सम्बन्धमा राय नमाग्न लेखाउत्तरदायी अधिकृतलाई प्रचलित कानुन बमोजिम कारबाही गर्ने अधिकार महालेखापरीक्षकमा रहनु पर्दछ ।
- भ) लेखा विवरण पेश नगर्ने, प्रमाण पेश नगर्ने लेखापरीक्षणलाई सहयोग नगर्ने, आलटाल गर्ने सम्बन्धित कर्मचारीलाई विषयवस्तुको गाम्भीर्यता हेरी रु. १० हजारदेखि १ लाख सम्म जरिवाना गर्न लेखापरीक्षण अदालतले पाउनु पर्ने व्यवस्था ऐनमा गर्नु पर्दछ ।
- ञ) लेखापरीक्षण अदालतमा कानुन सदस्य वाणिज्य कानुन, करार कानुनको विज्ञ भई वरिष्ठ अधिवक्ताको प्रमाण पत्र, लेखा सदस्यमा, महालेखा नियन्त्रकको पदबाट अवकाश प्राप्त, भएको इन्जिनियरिङ्ग सदस्य इन्जिनियरिङ्ग सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीबाट अवकाश प्राप्त र लेखापरीक्षण सदस्यमा बहालवाला नायव महालेखापरीक्षक रहने व्यवस्था गरिनु पर्दछ।

निष्कर्ष

विश्वको धेरै देशमा संसदीय प्रणाली अनुसार शासन सञ्चालन भएको पाइन्छ । साथै संसदबाट पारित ऐन कानुन बमोजिम राज्यको हरेक निकाय परिचालित हुने हुन्छ । नेपालमा पनि संसदीय शासन प्रणाली अवलम्वन गरिएको र कार्यपालिकाले विधेयकको मस्यौदा तयार गरी दफाबार छलफल गरी स्वीकृतको लागि संसद समक्ष पेश गर्दछ । ऐन कानुन समय सापेक्ष बनाउन नसकिएमा जनताको इच्छा आकांक्षा बमोजमको सेवा दिन नसकिने भएकोले लेखापरीक्षण ऐन, २०४८ मा माथि उल्लेख गरिएको क्षेत्रमा संसोधन गर्न महालेखापरीक्षकको कार्यालय साथै, अर्थ मन्त्रालय र सार्वजनिक लेखा समितिले गम्भीरतापूर्वक ध्यान दिनु पर्ने देखिन्छ ।

ઽઽઽં ♦ ૪૨

दोहोरो कर मुक्ति सम्मौता र नेपालमा यसको अभ्यास

💉 टिकानाथ अर्याल

विषय प्रवेश

वैदेशिक लगानी वा राष्ट्रिय सीमा पार गरेर पूँजी लगानी एवं प्रवाह हुने सन्दर्भमा दोहोरो कर एउटा अवरोधका रुपमा देखा परेको परिप्रेक्ष्यमा दोहोरो कर मुक्ति (Double Tax Avoidance) अवधारणाको विकास भएको पाइन्छ । विश्वव्यापीकरणको वर्तमान युगमा कुनै पनि राष्ट्र एक्लिएर आर्थिक गतिविधिमा संलग्न रहन सक्ने अवस्था छैन । मुलुकको तीब्रतर आर्थिक विकासका लागि विकासशील राष्ट्रहरूलाई वैदेशिक लगानी, आधुनिक प्रविधि तथा विशेषज्ञहरूको सेवा आवश्यक पर्दछ । त्यस्तै विकसित राष्ट्रले आफ्नो देशमा लगानीको अवसर कम हुँदै गएको तथा विकासशील राष्ट्रमा बजार एवं कच्चा पदार्थको सहज उपलब्धता एवं सस्तो श्रम शक्तिको उपलब्धताका कारणबाट विकासशील राष्ट्रमा लगानी प्रवाह गर्ने कार्य सामान्य भइसकेको छ ।

एक देशको वासिन्दा व्यक्ति अर्को देशमा व्यवसाय गर्ने, रोजगारीमा संलग्न हुने, पूँजी एवं ऋण लगानी गर्ने एवं प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने कार्यबाट अर्को देशमा आय आर्जन गर्ने गर्दछन् । यसरी प्राप्त हुने आयमा जुन देशमा आय आर्जन भएको छ, सो देशको आयकर कानून अनुसार कर लाग्ने व्यवस्था रहेको हुन्छ । यस्तै अर्कोतर्फ कुनै पनि वासिन्दा व्यक्तिको स्वदेशी आयमा मात्र कर नलागी जुनसुकै देशमा आय भएको भए तापनि त्यस माथि कर लगाउने अधिकार (Exclusive Right of Taxation) बासिन्दा रहेको देशलाई हुन्छ । दुई देश बीच कुनै पनि स्वरुपमा हुने कारोबारलाई सहज गर्न वा उपयुक्त रुपले स्रोतको बाँडफाँड गर्ने व्यवस्थाका लागि यस्तो सम्भौता भएको हुन्छ । दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताले करदातालाई कुनै एक ठाउँमा कर भुक्तानी गरे हुने स्थितिको सिर्जना गर्दछ ।

^{*} लेखापरीक्षण अधिकारी, महालेखापरीक्षकको कार्यालय

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता र नेपालमा यसको अभ्यास

विभिन्न देशको करसम्बन्धी सिद्धान्त, नीति, करसम्बन्धी सुविधा, करका दर, आय र कर निर्धारण गर्ने तरिका आदिमा भिन्नता हुन सक्दछ । दोहोरो कर मुक्ति सम्भौtf (Double Tax Avoidance Treaty) ले करदातालाई कुनै एक स्थानमा कर भुक्तानी गरे पुग्ने स्थितिको सिर्जना गर्दछ । वैदेशिक लगानीकर्ताले न्यून कर लाग्ने, विना भण्भट करको दायित्वबाट मुक्त हुन सकिने, वैदेशिक मुद्रामा भुक्तानी लैजान पाउने भएमा मात्र कर भुक्तानी गर्न चाहन्छ । यस्तो सम्भौता गर्ने देशहरू सकेसम्म राष्ट्रिय स्वार्थ अनुकूल आफ्नै देशमा कर भुक्तानी होस् भन्ने चाहन्छन् । दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताले यिनै पक्षहरूको व्यवस्थापन गर्न विभिन्न शर्त, सुविधा तथा व्यवस्था अनुरुपको दोहोरो करार गर्दछन् जसलाई दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता भनिन्छ ।

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौतासम्बन्धी समान अवधारणाहरू

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताले अन्तर्राष्ट्रिय कारोबारलाई समेट्दछ । कुनै देशको अन्तर्राष्ट्रिय कर पक्ष आन्तरिक (Inbound) तथा वाह्य (Outbound) दुवै हुन सक्दछ । दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताका सम्बन्धमा विभिन्न अवधारणा रहेको भए तापनि केही विषयहरूमा अन्तर्राष्ट्रिय रुपमा समान अवधारणा रहेका प्रमुख बुँदाहरू देहाय अनुसार छन् :–

- जुन देशमा व्यापार, व्यवसाय वा अन्य कुनै प्रकारबाट आय आर्जन हुन्छ, त्यसरी भएको आय आर्जनमा स्रोत देशलाई कर लगाउने पहिलो अधिकार हुन्छ । कुनै देशको वासिन्दा व्यक्ति/निकायले अर्को देशमा संक्रिय रुपमा शाखा सञ्चालन गरी आय आर्जन गरेको छ भने त्यसरी गरेको आयमा आर्जन गरेको देशमा नै कर लाग्दछ ।
- कुनै देशको वासिन्दा व्यक्ति/निकायले अर्को देशबाट स्थायी संस्थापनको माध्यमबाट कारोबार नगरी वासिन्दा भएको देशमा नै बसी पूँजी लगानी, ऋण लगानी एवं प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने कार्य गरी आय आर्जन गर्न सक्दछन् । यसरी अर्को देशमा आफैँ सक्रिय नभई प्राप्त गरेको आयमा स्रोत देशमा सीमित कर लाग्दछ ।
- कुनै देशको वासिन्दा व्यक्ति/निकायले अर्को देशमा आय प्राप्त गरेको छ भने आय आर्जन गरेको देशमा स्रोतमा कर लाग्दछ । यसरी स्रोतमा लागेको कर मिलान गरे पश्चात् कर लगाउने अधिकार वासिन्दा रहेको देशलाई हुन्छ ।
- कुनै देशको वासिन्दा व्यक्ति/निकायले अर्को देशमा आय आर्जन गर्दा स्रोत भएको देशमा तिरेको कर मिलान गर्नु पर्दछ । यसरी स्रोत देशमा तिरेको कर वासिन्दा देशमा मिलान गर्ने व्यवस्थाले कुनै पनि व्यक्तिको एउटै आयमा दोहोरो कर लाग्ने अवस्था रहँदैन ।

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता गर्दा आयमा कर लगाउने सम्बन्धमा दुई देशको बीच हुने वार्ताबाट तय हुन्छ । अन्य आयका शीर्षकमा वार्ताद्वारा तय भए तापनि माथिका बुँदाहरूका सम्बन्धमा सम्भौताकारी (Contracting) देशहरूका बीचमा समान धारणा रहने गरेको पाइन्छ ।

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताका उद्देश्यहरू

विश्वव्यापीकरणको कारण कतिपय व्यक्ति/निकायको आय एउटै देशमा मात्र सीमित नहुन सक्छ । अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार व्यवसाय लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरणको माध्यमबाट कुनै व्यक्ति/निकायको उपस्थिति अर्को देशमा हुन सक्दछ । अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार एवं लगानीबाट अन्तर्राष्ट्रिय कारोबारमा संलग्न दुवै देशको आर्थिक विकासमा टेवा पुग्न गई समग्र रुपमा विश्वकै आर्थिक विकासमा मद्दत पुग्दछ । दुई देशबीच हुने कुनै पनि कारोबारलाई सहज गर्न वा सम्भौताकारी देशहरूको बीचमा उपयुक्त रुपले स्रोतको बाँडफाँड गर्ने व्यवस्थाका लागि दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता सम्पन्न भएको हुन्छ । यस्तो सम्भौताका प्रमुख उद्देश्यहरूलाई बुँदागत रुपमा देहाय अनुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ ।

- एउटै आयमा दोहोरो कर लाग्ने अवस्थाको अन्त्य गर्ने,
- करको भार कम गर्ने,
- कर सम्बन्धमा हुने चुहावट, हिनामिना र छलकपट रोक्ने,
- करको दायित्वको अनिश्चितता कम गर्ने,
- कर प्रणालीमा तटस्थता ल्याउने,
- सम्भौता भइसकेका अन्य देशहरूका लगानीकर्ता तथा देशभित्रकै अन्य करदाता तथा वैदेशिक लगानी कर्ताका बीच रहने भेदभाव हटाउने,
- सम्भौता गर्ने देशहरूबीच कर सम्बन्धमा दिने छुट तथा सुविधा स्पष्ट पार्ने र
- राजस्व अभिवृद्धि गर्ने तथा आय, रोजगारी एवं लगानी वृद्धि गर्ने दीर्घकालीन लक्ष्य पुरा गर्ने ।

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताका मोडेलहरू

दोहोरो कर मुक्तिका लागि गरिने सम्भौताहरू कसरी गर्दा उपयुक्त हुन्छ वा सम्भौता गर्दा कुनै एक देशलाई प्राप्त हुने कर रकम फरक पर्न नजाओस् भन्ने अभिप्रायले अन्तर्राष्ट्रिय सम्भौताका विभिन्न मोडेल (Model) प्रचलनमा रहेका छन् । केही वर्ष अघि मात्र दक्षिण एसियाली क्षेत्रीय सहयोग सङ्गठन (SAARC) ले समेत सीमित विषयहरूलाई समेटर SAARC Model सदस्य राष्ट्रहरूको बीचमा हस्तान्तरण गरेको छ । हाल प्रमुख रुपमा प्रचलनमा रहेका सम्भौताका मोडेलहरू निम्नानुसार रहेका छन् :-

पहिलो मोडेल

विकासशील राष्ट्रहरूले अवलम्बन गरेको मोडेल पहिलो अर्थात् संयुक्त राष्ट्र संघीय मोडेल (UN Model) हो । यस मोडेलको अवधारणाको विकास सन् १९२९ मा भए तापनि सन् १९४३ को दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता र नेपालमा यसको अभ्यास

मेक्सिको सम्मेलनले यसलाई पहिलो पल्ट अनुमोदन गऱ्यो। नेपाल तथा भारतले अनुशरण गरेको मोडेल पनि यही हो। सन् १९६७ मा संयुक्त राष्ट्र संघले यस्ता सम्भौतासम्बन्धी अध्ययन गर्न र परामर्श दिन एउटा विशेषज्ञ समूहको निर्माण पनि गरेको छ। यस समूलहले सन् १९७४ मा कर मुक्तिसम्बन्धी निर्देशिका समेत तयार गरेको पाइन्छ।

दोस्रो मोडेल

२४ विकसित तथा औद्योगिक राष्ट्रहरू सम्मिलित आर्थिक सहयोग तथा विकास सङ्गठन (Organization for Economic Co-operation and Development-OECD) ले अवलम्बन गरेको मोडेल नै दास्रो मोडेल अर्थात् OECD Model हो । यस मोडेलको प्रवर्द्धन सन् १९६३ को ड्राफ्ट मोडेल कन्भेन्सनबाट भई सन् १९७४ मा समय सापेक्ष परिमार्जन समेत भएको देखिन्छ ।

तेस्रो मोडेल

तेस्रो मोडेल अमेरिकी मोडेल हो । अमेरिकी सम्भौताको पक्ष हुने बाहेक अन्य देशले यस मोडेलको प्रयोग गरेका छैनन् । यसको निर्माण सन् १९७६ मा त्यहाँको आयकर विभागले गरेको हो ।

UN तथा OECD मोडेलका प्रमुख प्रावधानहरू

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताका सम्बन्धमा विकसित विभिन्न मोडेलहरूमध्ये OECD तथा UN Model बढी प्रचलनमा रहेका छन्। यी दुवै मोडेलहरूमा सम्भौताले समावेश गर्ने व्यक्तिहरू, समावेश गरिने करहरू, परिभाषाहरू, आयको प्रकृति अनुसार कर लाग्ने, देशको व्यक्ति आफैँ संक्रिय नभई अर्को देशमा पूँजी लगानी, प्रविधि हस्तान्तरण एवं सम्पत्तिहरू प्रयोग गर्न दिए वापत प्राप्त गरिने आय (Passive Income) हरूमा स्रोत देशमा लाग्ने कर, व्यक्ति आफैँ संक्रिय भई व्यवसाय वा सेवा प्रदान गरे वापत प्राप्त गर्ने आयमा लाग्ने कर, सूचना आदान प्रदान र अर्को देशमा स्रोत भएको आय वापत वासिन्दा भएको देशमा घोषणा गरेको आय तथा तिरेको कर मिलान गर्ने तरिका आदि समावेश भएको पाइन्छ। दुवै मोडेल आफैँमा पूर्ण भए तापनि व्यक्तिको आयको प्रकृति अनुसार कर लाग्ने देश तथा लाभांश, ब्याज एवं रोयल्टीको आयमा स्रोत देशमा लाग्ने करको दर आदि विषयमा फरक अवधारणाहरू रहेका छन्। यी दुवै मोडेलहरूमा रहेका प्रमुख फरक अवधारणाहरू देहाय अन्सार छन् :–

- UN Model मा विभिन्न २९ धारा रहेका छन् भने OECD Model मा ३० धारा रहेका छन् । OECD Model मा UN Model मा उल्लेख भएका धाराहरूका अतिरिक्त "Assistance in the Collection of Taxes" tyf "Teritorial Extension" लाई पनि समावेश गरेको देखिन्छ ।
- OECD Model ले निर्माणसम्बन्धी स्थायी संस्थापन हुनका लागि अर्को देशमा एक वर्षभन्दा बढी कार्यरत रहनु पर्ने उल्लेख गरेको छ । यस सम्बन्धमा UN Model ले भने ६ महिनाभन्दा

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता र नेपालमा यसको अभ्यास

बढी अर्को देशमा कार्यरत रहेमा स्थायी संस्थापन हुने उल्लेख छ । UN Model ले भवन निर्माण तथा जडानमा प्रत्यक्ष रुपमा सुपरीवेक्षण गर्ने कार्यालयलाई पनि स्थायी संस्थापन हुने उल्लेख छ ।

- UN Model ले कुनै व्यक्ति / निकायले आफ्ना कर्मचारीहरू वा अन्य व्यक्ति मार्फत् अर्को देशमा सेवा प्रदान गरेको छ र यसरी सेवा प्रदान गरेको अवधि १८३ दिनभन्दा बढी भएमा त्यस्तो सेवा प्रदान गर्ने व्यक्ति सेवा प्रदान गर्ने देशको स्थायी संस्थापन (Permanent Establishment) हुने भन्ने स्पष्ट रुपमा उल्लेख गरेको छ ।
- Un Model ले व्यवसायको आयको धारामा पनि स्थायी संस्थापनको आय गणना गर्ने सम्बन्धमा OECD Model को क्षेत्रभन्दा बढी क्षेत्र समावेश गरेको छ । Un Model ले स्थायी संस्थापनको आय गणना गर्दा "Force of Attraction Rule" लाई समेत समावेश गरेको छ । यदि कुनै देशमा अर्को देशको स्थायी संस्थापन छ भने स्थायी संस्थापन भएको कुनै व्यक्तिले स्थायी संस्थापनको मुख्य कार्यालय वा त्यससँग आवद्ध व्यक्तिसँग कारोबार गरेको छ भने त्यस किसिमको कारोबारबाट हुने आय स्थायी संस्थापनको आयमा समावेश गर्ने पद्धति नै "Force of Attraction Rule" हो ।
- OECD Model ले Shipping and Air Transport Enterprises को आयमा त्यस्तो Enterprises को प्रभावकारी व्यवस्थापन रहेको देशमा मात्र कर लाग्ने उल्लेख छ । Un Model ले यस किसिमको आयमा कर लाग्ने सम्बन्धमा २ वटा विकल्पहरू दिएको छ ।
- कुनै देशको कम्पनीले वितरण गर्ने लाभांशमा हिताधिकारीको कम्पनीमा रहेको शेयर स्वामित्वको आधारमा ५ वा १५ प्रतिशतले कम्पनी वासिन्दा व्यक्ति रहेको देशमा कर लाग्ने OECD Model मा उल्लेख छ । तर Un Model ले कम्पनी वासिन्दा रहेको देशमा लाग्ने करको दर स्पष्ट रुपमा उल्लेख गरेको छैन ।
- OECD Model ले ब्याज आय भएको देशमा १० प्रतिशतले कर लाग्ने उल्लेख भएको तर Un Model ले ब्याज आयमा लाग्ने करको दर द्विपक्षीय वार्ताबाट यकिन गर्न उपयुक्त हुने उल्लेख गरेको छ ।
- OECD Model मा रोयल्टीबाट प्राप्त आयमा बासिन्दा व्यक्तिको देशमा मात्र कर लाग्ने उल्लेख छ । यस सम्बन्धमा Un Model ले रोयल्टीको आयमा स्रोत देशमा पनि कर लाग्ने तर कति दरमा लाग्ने भन्ने सम्बन्धमा सम्बन्धित देशहरूले द्विपक्षीय रुपमा यकिन गर्न उपयुक्त हुने धारणा राखेको पाइन्छ ।
- OECD Model ले यसको धारा १४ "Independent Personal Services" लाई पछिल्लो संशोधनमा हटाएको छ भने Un Model ले यसलाई हालसम्म कायमै राखेको छ ।
- OECD Model ले सन् २००८ को संशोधन पश्चात् Exchange of Information को क्षेत्रलाई व्यापक गरेको छ । यसले कुनै व्यक्तिको बैंकिङ्ग सूचनालाई पनि Exchange of Information हुने विषयमा समावेश गरेको छ ।

नेपालले गरेका दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताका प्रमुख अवधारणा

आयकर ऐन, २०४ ८ को दफा ७३ ले कुनै आयमा कर नलाग्ने वा कम कर लाग्ने आदि विषयमा नेपाल सरकारलाई अर्को देशको सरकारसँग दोहोरो कर मुक्ति सम्भ्भौता गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । नेपालले हालसम्म विभिन्न १० वटा राष्ट्रहरूसँग दोहोरो कर मुक्ति तथा वित्तीय छल निरोध सम्भौता सम्पन्न गरेको छ । नेपालले अन्य राष्ट्रहरूसँग सम्भौता गर्दा Un Model तथा OECD Model को व्यवस्था अनुरुप गरेको छ । नेपालले यस्तो प्रकारको पहिलो सम्भौता सन् १९८७ मा भारतसँग गरेको थियो । पछि क्रमशः नर्वे, थाइल्याण्ड, श्रीलंका, मौरिसश लगायत १० वटा देशहरूसँग यस्तो सम्भौता भएको छ ।

नेपालले हालसम्म गरेको दोहोरो कर मुक्ति सम्भौतामा उल्लेख भएका प्रमुख बुँदाहरू निम्नानुसार रहेको छ :–

- हालसम्म सम्भौता भएका १० वटा देशहरूमध्ये नर्वे सरकारसँग भएको सम्भौतामा समावेश हुने करमा पूँजीलाई समेत समावेश गरेको छ । नर्वे सरकारसँग भएको सम्भौता "In respect of Income and/or Capital" मा भएको छ । यद्यपि अन्य राष्ट्रसँग भएको सम्भौता "In respect of Income" मा भएको छ ।
- नेपालले हस्ताक्षर गरेको दोहोरो कर मुक्ति सम्भौतामा कुनै व्यक्तिले निर्माण, जडान, स्थापना गर्ने आयोजनामा संलग्न रहेको स्थान तथा सो आयोजनाको सुपरीवेक्षण क्रियाकलाप सञ्चालन गरेको स्थान स्थायी संस्थापन हुने व्यवस्था गरेको छ । यस सम्बन्धमा नेपालले Un Model को प्रावधान अवलम्बन गरेको छ ।
- कुनै व्यक्तिले कर्मचारी मार्फत् वा अन्य प्रकारले कुनै एक देशको एक वा एकभन्दा बढी स्थानमा प्राविधिक, व्यावसायिक वा परामर्श सेवा प्रदान गरेको कारणले स्थायी संस्थापन रहेको मानिने गरी नेपालले सम्भौता गरेको छ । यस विषयमा सो देशमा संलग्न हुनुपर्ने दिनको संख्या भने सम्भौता भएको देशहरूमा फरक फरक रहेको छ ।
- नेपालले कुनै स्थायी संस्थापनको आय गणना गर्ने प्रयोजनका लागि केही देशसँग "Force of Attraction Rule" समेत अङ्गीकार गरेको देखिन्छ ।
- Shipping and Air Transport Enterprises का सम्बन्धमा नेपालले गरेका अधिकांश सम्भौताहरूमा त्यस्तो व्यवसाय सञ्चालन गर्ने व्यक्ति रहेको देशमा कर लाग्ने उल्लेख छ।
- नेपालले सम्भौता गरेका राष्ट्रहरूका सरकार तथा केन्द्रीय बैंकलाई व्याज वापत भुक्तानी गरेको व्याजमा स्रोत देशमा कर नलाग्ने गरी सम्भौता भएको छ ।
- खेलाडी तथा कलाकारहरूले जुन देशमा आय आर्जन गरेका छन् सोही देशमा कर लाग्ने व्यवस्था गरी सम्भौता भएको छ तर कुनै खेलाडी वा कलाकारलाई भुक्तानी गरिएको रकम सार्वजनिक कोषबाट गरिएको छ भने स्रोत भएको देशमा कर नलाग्ने व्यवस्था राखिएको छ।
- नेपालले अन्य राष्ट्रहरूसँग गरेका सम्भौतामध्ये भारतसँग भएको सम्भौता बाहेक अन्यमा पूँजीगत लाभको विषयलाई समावेश गरेको छ ।

- शिक्षक वा प्राध्यापकले अर्को देशमा शिक्षण वा प्राध्यापन पेशामा संलग्न रही गरेको आर्जनमा निश्चित अवधिको लागि कर नलाग्ने व्यवस्था समावेश गरी दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता सम्पन्न भएको छ ।
- नेपाल सरकारले गरेका सबै सम्भौताहरूमा रोयल्टी वापत प्राप्त आयमा एकमुष्ट १५ प्रतिशतले स्रोत देशमा कर लाग्ने उल्लेख छ।
- नेपालले गरेको सम्भौतामा कुनै व्यक्ति / निकायले अर्को देशमा आर्जन गरेको आयमा कर भुक्तानी गर्दा आय आर्जन गरेको देशमा दाखिला गरेको कर आफू वासिन्दा रहेको देशको आयकरमा मिलान गर्न पाउने व्यवस्था समावेश भएको छ । तर यसरी दाखिला गरेको करको मिलान नेपालको (वासिन्दा देशको) प्रचलित करको दरभन्दा बढी नहुने गरी अर्थात् Ordinary Credit Method अपनाएको छ ।

नेपाल सरकारले दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता गरेका राष्ट्रहरू

नेपाल सरकारसँग दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता भएका राष्ट्रहरू, सम्भौताको विषय तथा लाभांश, ब्याज र रोयल्टी आयमा लाग्ने करका दरहरूलाई देहाय अनुसार तालिकामा प्रस्तुत गर्न गरिएको छ ।

क.सं.	सम्भौता भएको देश	सम्भ्भौताको विषय	लाभांशमा करको दर (%)	ब्याजमा करको दर (%)	रोयल्टीमा करको दर (%)
१.	भारत	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	१०, १५	૧૦, ૧૫	बढीमा १५
ર.	नर्वे	आय तथा पूँजीको सम्बन्धमा (In respect of Income and/or Capital)	પ, ૧૦, ૧ ૫	૧૦, ૧૫	बढीमा १५
२.	थाइल्याण्ड	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	શ્પ	૧૦, ૧૫	बढीमा १५
Υ.	श्रीलंका	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	શ્પ	૧૦, ૧૫	बढीमा १५
ષ.	मौरिसश	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	<i>પ</i> , ૧૦, ૧ ૫	૧૦, ૧૫	बढीमा १५
ξ.,	अष्ट्रिया	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	<i>પ</i> , ૧૦, ૧૫	૧૦, ૧૫	बढीमा १५
७.	पाकिस्तान	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	१०, १५	१०, १५	बढीमा १५
۷.	चीन	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	१०	१०	बढीमा १५
९.	द. कोरिया	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	<i>પ</i> , ૧૦, ૧૫	१०	बढीमा १५
१०.	कतार	आयको सम्बन्धमा (In respect of Income)	१०	१०	बढीमा १५

निष्कर्ष

आर्थिक उदारीकरण तथा विश्वव्यापीकरणको विस्तारसँगै राष्ट्रिय सीमा पार गरेर पूँजी लगानी वा प्रवाह हुने सन्दर्भमा दोहोरो कर एउटा अवरोधका रुपमा देखा परेको परिप्रेक्ष्यमा दोहोरो कर मुक्ति अवधारणाको विकास भएको पाइन्छ । दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताले करदातालाई कुनै एक ठाउँमा कर भुक्तानी गरे हुने स्थितिको सिर्जना गर्दछ । खास गरी दोहोरो कर लाग्ने

लेखापरीक्षण पत्रिका

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता र नेपालमा यसको अभ्यास

अवस्थालाई हटाउने, करको भार कम गर्ने, कर दायित्वको अनिश्चितता कम गर्ने, कर चुहावट कम गर्ने लगायतका पक्षहरू दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताका सबल पक्षका रुपमा रहेका छन्। अन्तर्राष्ट्रिय कारोबार तथा वैदेशिक लगानीबाट हुने आयमा स्रोत देशलाई कर लगाउने पहिलो अधिकार हुने, अर्को देशमा स्थायी संस्थापनको माध्यमबाट कारोबार नगरी वासिन्दा भएको देशमा नै बसी पूँजी लगानी, ऋण लगानी एवं प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने कार्य गरी भएको आय आर्जनमा स्रोत देशमा सीमित कर लाग्ने, अर्को देशमा प्राप्त गरेको आयमा आर्जन गरेको देशमा स्रोतमा कर लाग्ने र स्रोतमा लागेको कर मिलान गरे पश्चात् कर लगाउने अधिकार वासिन्दा रहेको देशलाई हुने लगायतका विषयहरू यस्तो सम्भौताका सम्बन्धमा समान अवधारणाका रुपमा रहेको पाइन्छ ।

दोहोरो कर मुक्ति सम्भौताका सम्बन्धमा विभिन्न मोडेलहरूको विकास भएको भए तापनि प्रमुख रुपमा Un Model र OECD Model प्रचलनमा रहेको पाइन्छ । विकासशील राष्ट्रहरूले Un Model तथा विकसित राष्ट्रहरूले इभ्ऋम् ज्यमभ अिवलम्बन गरेको पाइन्छ । यी दुवै मोडेलहरूमा सम्भौताले समावेश गर्ने व्यक्तिहरू, समावेश गरिने करहरू, परिभाषाहरू, आयको प्रकृति अनुसार कर लाग्ने, देशको व्यक्ति आफैं सक्रिय नभई अर्को देशमा पूँजी लगानी, प्रविधि हस्तान्तरण एवं सम्पत्तिहरू प्रयोग गर्न दिए वापत प्राप्त गरिने आयहरूमा स्रोत देशमा लाग्ने कर, व्यक्ति आफैँ सक्रिय भई व्यवसाय वा सेवा प्रदान गरे वापत प्राप्त गर्ने आयमा लाग्ने कर, सूचना आदान प्रदान एवं अर्को देशमा स्रोत भएको आय वापत वासिन्दा भएको देशमा घोषणा गरेको आय तथा तिरेको कर मिलान गर्ने तरिका लगायतका पक्षहरू समावेश भएको पाइन्छ ।

दुबै मोडेल आफैँमा पूर्ण भए तापनि व्यक्तिको आयको प्रकृति अनुसार कर लाग्ने देश तथा लाभांश, व्याज एवं रोयल्टीको आयमा स्रोत देशमा लाग्ने करको दर आदि विषयमा फरक अवधारणाहरू रहेका छन् । आयकर ऐन, २०५ ८ ले कुनै आयमा कर नलाग्ने वा कम कर लाग्ने आदि विषयमा नेपाल सरकारलाई अर्को देशको सरकारसँग दोहोरो कर मुक्ति सम्भौता गर्न सक्ने अधिकार प्रदान गरे अनुरुप नेपालले हालसम्म विभिन्न १० वटा राष्ट्रहरूसँग दोहोरो कर मुक्ति तथा वित्तीय छल निरोध सम्भौता सम्पन्न गरेको छ । नेपालले यस्तो सम्भौता गर्दा ग्ल तथा इभ्ऋम् दुवै :यमभी का प्रावधानहरू समावेश गरी मिश्रित मोडेलको अवलम्बन गरेको पाइन्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

- आयकर ऐन, २०५८, कानून किताब व्यवस्था समिति, काठमाडौँ ।
- आयकर निर्देशिका, २०६६, आन्तरिक राजस्व विभाग, काठमाडौँ ।
- www.wikipedia.org

લ્ય 🛟 છા

English Section

Consideration of fraud in Auditing

📧 Iswar Raj Shrestha*

Background

The primary objective of financial audit is to obtain reasonable assurance about whether financial statements are free from material assurance whether due to fraud or error and express an opinion on the true and fairness of financial statements. In course of performing the obligation, the auditor should maintain independency and impartiality in audit works and should also use the professional judgment and scepticism throughout the audit.

The responsibility of auditors extends further in public sector auditing. Auditors are supposed to report on the non-compliance with legislation in the exercise of powers by the public authorities and the usefulness and effectiveness of public funds. In public sector, issues like waste of resources, frauds and corruptions in use resources are much apparent. People seek the assurance from the auditors for prudent use of the resources. Cases of fraud may also be detected during or after audit. The auditor needs to be clear about the professional responsibility. The auditor should give special consideration to fraud while performing the audit. This paper intends to shed light on the aspects of audit consideration and auditors' responsibilities in dealing with frauds.

Meaning

According to Oxford English Dictionary fraud is defined as "wrongful or criminal deception intended to result in financial or personal gain". According Business Dictionary fraud denotes "an act or course of deception, an intentional concealment, omission, or perversion of truth, to gain unlawful or unfair advantage, induce another to part with some valuable item or surrender a legal right, or inflict injury in some manner and willful fraud is liable for severe penalties, prosecution and punishment".

^{*} Assistant Auditor General, Office of the Auditor General

Consideration of fraud in Auditing

Fraud takes place with an intention to mislead others. On the basis of intention to commit an event, a fraud differs from an error. A fraud is done intentionally to get an advantage or gain, whereas an error is done unintentionally. Fraud refers to dishonesty in the form of an intentional deception or a willful misrepresentation of a material fact. The word fraud may also be used to describe deception, bribery, forgery, extortion, corruption, theft, conspiracy, embezzlement, misappropriation, false representation, concealment of material facts, collusion and alike. As per International Standard on Auditing (ISA) the term fraud refers to "an intentional act by one or more individuals among management, those charged with governance, employees, or third parties, involving the use of deception to obtaining an unjust or illegal advantage". The ISA stipulates that although fraud is broad legal concept, the auditor is concerned with fraudulent acts that cause a material misstatement in financial statements. Likewise, although the auditor may suspect the occurrence of fraud, the auditor does not make legal determinations of whether fraud has actually occurred.

Types of Fraud

Fraud can take in a form of the falsification or alteration of accounting records or financial statements. In accounting term, fraud represents misappropriation of cash or goods and false representation of books of accounts. The fraud may appear in a form of misappropriation of goods or misappropriation or embezzlement of cash. Falsification of books means intentionally writing the books of account in a wrong way to show a picture of the state of affairs that does not exist. In this type of fraud, management or owners are usually involved, and the fraud is facilitated by overriding internal controls. Examples of fraud are making a mistake when coding expense checks, intentional omissions of significant information, theft of assets such as cash, inventory, or equipment, making payment of personal expenses out of a company account etc.

As per International Standards of Supreme Audit Institution (ISSAI) and International Standards on Auditing (ISA) fraud is divided into two types-'fraudulent financial reporting' and 'misappropriation of assets'. Fraudulent financial reporting involves intentional misstatements. Misappropriation of assets involves the theft of an entity's assets. Misappropriation of assets can be accomplished in various ways, including embezzling receipts, stealing assets, or causing an entity to pay for goods or services that have not been received. Fraud may involve several parties. The fraud involving one or more members of management or those charged with governance is referred to as "management fraud" or "corporate fraud" and fraud involving only employees of the entity is termed as "employee fraud." In either case, there may be collusion with third parties outside an entity. Some of instances of corporate fraudulent financial reporting by those charged with the governance of the company can be referred to ENRON (USA), WORLDCOM (USA), PARMALAT (Italy). The ENRON and WORLDCOM are the instances of wilful misapplication of accounting policies, whereas PARMALAT is the instance of wilful falsifying accounting records and the financial reporting.

The International Organization of Supreme Audit Institution's Initiative

The Lima Declaration adopted by International Organization of Supreme Audit Institution (INTOSAI) in 1977 agreed that SAIs should be independent and have adequate mandates that enable them to effectively contribute to the fight against fraud and corruption. The 16th International Congress of Supreme Audit Institutions (INCOSAI) held in Montevideo, Uruguay in 1998 highlighted at the role and experiences of SAIs in preventing and detecting fraud and corruption as well as the methods and techniques for preventing and detecting fraud and corruption. The Uruguay INCOSAI adopted the accords on SAIs agree that fraud and corruption are significant problems affecting all countries in varying degrees and that the SAIs can and should endeavor to create an environment that is unfavorable to fraud and corruption.

In view of the significance of the matter, the INTOSAI has also taken initiative to develop various audit guidelines. In this context, the INTOSAI has issued ISSAI -1240- The Auditor's Responsibilities Relating to Fraud in an audit of Financial Statement and special audit guidelines such as: ISSAI -5530 Adapting Audit Procedures to take account of the Increased Risk of Fraud and Corruption in the Emergency Phase following a Disaster and Addressing Fraud and Corruption Issues when Auditing and Environmental and Natural Resource Management: Guidance for Supreme Audit Institutions. Fraud and corruption has been a major agenda for the SAIs of various countries. Most of SAIs have developed audit techniques and processes to focus on the fraud and to combat with the issue of corruption.

In most of countries it is more common for SAIs to report unauthorized expenditures, waste of public funds, and abuse of procedures resulting in loss to public treasury. SAIs are respected for their independence and the coverage in their report. However, there still exist gaps between audit coverage and people's expectation. Hence, the auditor should play active role in covering the risks of fraud and corruption and fostering good governance.

Considering Types and Motives of Fraud

International Auditing Standards have covered the concepts on misstatement of financial statements due to fraud and the auditors' responsibility in dealing with fraud. Major provisions made in consideration of fraudulent financial reporting and misappropriation of assets covered by International Standards of Supreme Audit Institution (ISSAI)-1240 and International Standards on Auditing (ISA) / Nepal Standards on Auditing (NSA) -240 are mentioned under:

- > The auditor is concerned with the fraud that causes a material misstatement in the financial statements. Although the auditor may suspect or, in rare cases, identify the occurrence of fraud, the auditor does not make legal determinations of whether fraud has actually occurred. The fraud is of two types- fraudulent financial reporting and misappropriation of assets.
- Fraudulent financial reporting involves intentional misstatements including omissions of amounts of disclosures in financial statements. It may be accomplished by the following ways:
  - Manipulation, falsification (including forgery), of alteration of accounting reports or supporting documentation from which the financial statements are prepared.
  - Misrepresentation or omission of transactions, events or other significant information from the financial statements.
  - Intentional misapplication of accounting principles relating to amounts, classification, manner of presentation, or disclosure.
  - Abuse, including the misuse of authority or position for personal financial interests or those of an immediate or close family member or business associate. (ISSAI 1240 P6)
- Misappropriation of assets involves the theft of an entity's assets. It is committed by false, misleading records or documents in order to conceal the fact that the assets are missing. It can be accomplished in a variety of ways including:
  - Embezzling receipts
  - Steeling of physical assets or intellectual property
  - Causing an entity to pay for goods and services not received
  - Using an entity's assets for personal use.
- > Usually fraud is committed when there are certain factors present.
  - Incentive or pressure to commit fraudulent financial reporting may exist when management is under pressure to achieve an expected (and perhaps unrealistic) target. In the public sector employees or

management maybe under pressure to deliver high quality services with few resources and to meet budgets.

- There is an opportunity to commit fraud when internal control can be overridden.
- Rationalisation of the act of fraud when staff (including management) has ethical values allowing them to commit a dishonest act. Lower salaries in the public sector may lead employees to justify misuse of funds. (ISSAI 1240 P5)

Management Responsibility

As per the ISSAIs and ISAs, the primary responsibility for both fraud prevention and detection rests with management and those charged with governance or oversight. It is important that management, with the oversight of those charged with governance, place a strong emphasis on fraud prevention, which may reduce opportunities for fraud to take place, and fraud deterrence, which could persuade individuals not to commit fraud because of the likelihood of detection and punishment. For this, the management those charged with governance should give emphasis in creating a culture of honesty and ethical behavior by settling the proper tone, creating control environment and establishing good internal control mechanism.

Auditors' Responsibility

Auditors are responsible for obtaining reasonable assurance that the financial statements are free from material misstatement, whether caused by fraud or error. The audit is conducted to provide reasonable assurance on fairness of financial statement. Pursuant to fraud detection, the objectives of the auditor are:

- To identify and assess the risks of material misstatement of the financial statements due to fraud;
- To obtain sufficient appropriate audit evidence regarding the assessed risks of material misstatement due to fraud; and
- To respond appropriately to fraud or suspected fraud identified during the audit through designing and implementing appropriate responses.

While carrying out an audit, the auditor should identify and assess the risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level, and at the assertion level of audited components. Unless the auditor has reason to believe the contrary, the auditor may accept records and documents as genuine. If conditions identified during audit cause to believe the auditor that a document may not be authentic or that terms in a document have been modified or there are inconsistencies in the responses of the management, the auditor should investigate the matter further by using various audit procedures.

The auditor should maintain professional skepticism throughout the audit, considering the potential for management override of controls and recognizing the fact that audit procedures that are effective for detecting error may not be effective in detecting fraud. The auditor should keep in mind that a material misstatement due to fraud could exist and internal controls may not be effective to detect frauds.

Limitation of the Audit

Though the audit is performed with well defined procedures, it has certain limitation in detecting frauds due to inherent nature of the job. It may not be possible that the auditor detects all fraud cases in all audits. There may be material misstatements which may not be detected by the auditor despite of well planned and performed audit. The risk of not detecting a material misstatement resulting from fraud is higher, due to the applicability of the sophisticated and careful organized schemes to conceal fraud by the person committing it or collusion between more than one employees.

The auditor's ability to detect a fraud depends on factors such as the skilfulness of the perpetrator, the frequency and extent of manipulation. It also depends upon the degree of collusion involved, the relative size of individual amounts manipulated, and the seniority of those individuals involved in committing fraud. The case of concealment may be even more difficult to detect when it is committed by collusion. The risk of the auditor not detecting a material misstatement resulting from management fraud is greater than for the employee fraud.

Discussion among the engagement team

The audit team should discuss the susceptibility of the entity's financial statements due to fraud. The objective of this discussion should be focussed on gaining a better understanding of the potential for material misstatements of the financial statements, resulting from fraud or error in the specific areas assigned to them and to understand how the result of audit procedures affect other aspects of the audit. The extent and nature of the discussion is influenced by the roles, responsibility, experience of the audit team members and information needs. Based on discussion, the auditor should make the decisions about the nature, timing and extent of further audit procedures. The auditor responsible for the audit should make sure that important matters are communicated to members of the audit team that was not involved in the discussion.

Communicating with those charged with governance

If the auditor has identified fraud or obtained information that indicates that fraud may exist, the auditor should communicate the matter on a timely basis to the appropriate level management and to those charged with governance as soon as practicable. For this, the auditor needs to identify the appropriate person within the entity's governance structure with whom to communicate. In the public sector, the governance responsibilities may exist at several organizational levels and may involve separate governance bodies such as, ministry, department and alike. The auditor should communicate identified or suspected fraud to those charged with governance on a timely basis, involving:

- Management;
- Employees who have significant roles in internal control: or
- Others where the fraud results in a material misstatement in the financial statements.

The auditor should make inquiries of management, internal audit and other within the entity as appropriate to determine whether they have knowledge of any actual, suspected or alleged fraud affecting the entity.

In public sector, if the auditor has identified or suspects a fraud, the auditor should determine whether there is statutory responsibility to report to oversight bodies. Such legal responsibilities may override the duty of confidentiality in some circumstances. Reporting responsibilities relating fraud may include legislature-parliament, regularity bodies and enforcement authorities, prosecutors and the alike.

Responses to risks due to fraud

The auditor should determine overall responses to address the assessed risks of material misstatement due to fraud at the financial statement level and should design and perform further audit procedures whose nature, timing and extent are responsive to the assessed risks at the assertion level. At financial statement level the auditor should consider the assignment and supervision of personnel, accounting policy used by the entity and incorporate an element of unpredictability in the selection of the nature, timing and extent of the audit procedures to be performed. The responses at the assertion level should include changing or modifying the nature, timing and extent of audit procedures. It should be designed to obtain audit evidence that is more reliable and relevant or to obtain additional corroborative information.

In determining responses to address the assessed risks of material misstatement due to fraud, the auditor should:

- Consider whether an identified misstatement may be indicative of fraud;
- Obtain written representations from management relating to fraud; and
- Communicate with management and those charged with governance;

Documentation

Documentation of relevant evidences of identified or suspected fraud is important aspect in auditing. If the auditor has identified or suspects a fraud, the auditor's documentation should include the following evidences:

- Significant decisions reached during the discussion among the engagement team and the identified and assessed risks of material misstatement due to fraud at financial statement and assertion level.
- The audit procedures performed in response to the assessed risks due to fraud at financial statement level and assertion level.
- Conclusions and reasons for stating that any risks of material misstatement due to fraud related to in applicable in the circumstances of the engagement.
- Communications about fraud made to management, those charged with governance, regulators and others.

Nepalese Context

Fraud has also been a major prominent issue in Nepal. Muluki Ain has defined it as an economic crime from the very beginning. Section 14(1C) of Contract Act, 2000 mentions that a contract is concluded through fraud when "a party to the contract or his/her agent shall be deemed to have committed fraud if he/she, leads the other party or his/her agent to believe or takes any action to believe the particular matter is true, although he/she knows that it is false, or suppresses any information in his/her possession, or indulges in any other fraudulent act punishable under prevailing law, with the intention of deceiving the opposite party or his/her agent."

Cases of frauds have appeared in many business houses as well as public sector organizations. Banking and financial institution frauds and financial crimes have been a matter of major concern in Nepal's financial sector in the recent years. In the absence of proper regulation and monitoring system, inadequate risk management system and poor corporate governance practices, the promoters, managers and employees of several banks and financial institutions have committed fraud or irregularities involving huge amounts of money deposited by public. Fraud cases of Nepal Share Markets and Finance Company, Gorkha Development Bank, Yeti Development Bank, Krist Bank, Nepal Sri Lanka Merchant Bank are the instances to this. Frauds committed by individuals and employees of banks through ATM and banking transaction have also appeared as a new challenge. The occurrence of fraud cases especially in such a highly regulated sector like banking sector needs to be taken seriously.

Likewise, fraudulent activities involved in foreign employment manpower companies are also common in Nepal. Some employment agencies, or individuals, defraud their customers by charging them more fees for foreign employment or not providing jobs as per agreement or providing employment with lower wages than their promise. Various oversight agencies have taken action against those involved in frauds that have resulted in losses and cheated depositors or customers. As per Nepalese law, auditors are held responsible for the disclosing true state the financial affairs of audited entities including the fraud case. Actions against some professional auditors are also being taken by investigative agencies where fraud cases are involved. This has increased the auditor's professional challenges.

In Nepal, the cases of fraud are more apparent in public sector. Fraud cases associated to misappropriation of revenues, misuse of budget, collusions in public procurement etc. are reported more frequently. Such situations have emerged due to weak internal control system and ineffective governance and accountability system. In revenue sector, the cases of Value Added Tax evasion by business houses have posed serious threat in tax administration. Cases of frauds involving misuse of resources, misappropriation of revenues, misuse government property are being reported in Auditor General's Annual Report. The Commission for Investigation and Abuse of Authority has also been making investigation against public authorities those involved in fraud cases. It is because of fragile situation, conducting the audit of public entities has been appearing as a challenging job.

Concluding Remarks

Financial crime like fraud and corruption has been major concerns of global economy. Countries have taken some preventive and curative measures to control fraud and corruption. Despite of fact, frauds and corruption cases are being witnessed in various sectors of countries' economy. The financial sector of various countries is being affected by the occurrence of these events. Thus, the combating with such crimes needs serious attention. However, the success on controlling financial crimes depends largely on the commitment and support of the government, political parties and the society at large. It needs strong vigilance from the regulating and investigative or oversight agencies. Actions need to be taken to those involving and committing frauds as per prevailing laws.

Cases of fraud have brought new challenges to the auditors. The auditing standards have defined the audit procedures as well as the duty and responsibility of the auditors in consideration of fraud. However, the

Consideration of fraud in Auditing

performance of the auditor is being questioned by various regulatory and investigative agencies and people at large, where fraud cases are involved. In view of fact, people are to be well-educated about the role, responsibility and limitation of the audit work. At the same time, the auditor should continue to play an active role in raising awareness of the risks of fraud and corruption and promoting good governance.

The auditor should also be conceptually clear and careful about their responsibilities in dealing with fraud while performing their audit. The auditor needs more orientation, training and deliberation on the risk associated with public procurement processes and their rationale, use of resources. Audit procedures, programs and tools should be designed to focus more on detecting fraud and corruption. This could help to bridge the gaps between people's expectation from the audit work and the actual performance of auditors.

References:

- International Standard on Auditing (ISA) 240
- Nepal Standards on Auditing (NSA) 240
- AFROSAI-E Regularity Audit Manual, 2010
- Journal of the Institute of Chartered Accountants of Nepal, July 2004.
- Corruption and Fraud Detection by Supreme Audit Institutions-Kennethm.dye

Public Participation in Audit

✗ Ishwor Prasad Neupane[∗]

Audit is for assurance. Independent and statutory audit is carried out with due system and procedures. People have not only a high expectation from audit they also deserve trust on the outcome of audit. However the practice gap is prevailing in the system. A large demand of people's aspirations are not being fulfilled by auditor.

Parliamentarians also work for people. They are assisted by auditors to perform their functions related to accountability and control. A wide gap between the policy and programs and their implementation by responsible person is making governance unsuccessful. An auditor evaluates the governance system and provide opinion for improvement and also tries to establish linkage between people and parliamentarian through the system of audit and its reporting.

Although an auditor is considered to do work for people at large, but in reality, people do not know about technical aspect of audit. Neither do they have easy access to audit report. Audit report may not be simple and understandable to citizen or leaders. Stakeholders, citizen or people make contribution in government treasury through which government activities are carried out. People should know how the money contributed by them are being utilized. They also have right to know information about how state activities are performed. Stakeholders should also be informed about the audit activities of the Supreme Audit Institutions (SAIs).

Public or stakeholders participation is a new approach in the audit field. It has been introduced in audit system as a new dimension over conventional audit. Audit is professional job from which society has a very high expectation. The deliverable of an audit is the audit report which is a public document. Normally, people rely on the work of an auditors. Legally, auditor is required to express an opinion or conclusion on certain issue or the operational activities. Audit provides assurance to the use of state funds. It is compliance aspect of audit. It can also be combined with financial audit. When the audit goes beyond the financial statements of the entity towards efficiency, economy and effectiveness then it becomes performance audit

^{*} Assistant Auditor General, Office of the Auditor General

Public Participation in Audit

Good audit report should have the quality of accessibility and understandability. It could communicate the message to all stakeholders, which includes parliamentarian, media, civil society, user, CBOs general public etc. To make audit meaningful and result oriented people should create pressure to government to implement the results of audit. It has been accepted that the Supreme Audit Institutions (SAIs) work for good governance and to promote accountability and transparency. Involvement of stakeholders in audit cycle is crucial. It starts from planning phase and ends at reporting.

Involvement of stakeholders or people in audit process has been emerge as a new dimension of audit. They can be involved in audit process in different way, such as source of information or mechanism to create pressure to implement the audit report. Areas for stakeholder's involvement in audit are given as follows:

- They can work to disseminate the findings of audit.
- Pressures can be created by stakeholders to implement the audit report and to make follow up of audit.
- Making people aware about the importance of audit.
- Stakeholders can help to make audit execution effective by assisting in the collection of evidence.

Possibility of engagement of different stakeholders in different activities of audit cycle given as follows:

Audit Cycle Activities	Stakeholders' Engagement	
Planning: topic selection, information	Media, Public Account	
sharing	Committee, Public entity, civil	
	society	
Executive: Implementation,	Entity, user committee NGOs,	
Verification, Focus Groups, Joint field	Professionals, civil society	
visit		
Initial & Final Reporting : Evidence	Entity, Other Party, Media,	
collection, Drafting, Dissemination,	Public, Parliamentarians, civil	
Exit meeting, Access to report	society.	
Follow-up & Monitoring : Scanning,	People, Media, Public Account	
Tracking, Advocacy, & Dissemination	Committee, Donors, NGOs.	

The Initiatives of OAG

OAG has a practice of involving stakeholders in variety of way specially in verifying the audit evidence during audit execution since last few years. A good example is users committee in case of construction projects, which used to be consulted to discuss about the audit issue. They were also involved for field verification of certain specific program. Recently, stakeholders' participation has been practiced in the execution of performance audits to verify the service provided to the Stakeholders regarding health, social security and education.

A complain box has been kept at the entrance of OAG premises. Public notification was published in newspapers to lodge complains or give feedback about the audit or respective auditor involved in audit examination. Public were also requested to give any suggestion to make audit more meaningful.

Since few years the issues raised in audit report has been getting appropriate space in the headlines of leading newspapers as the burning issues. It is possible after publication of user-friendly audit report through official website and also changing reporting pattern.

Last year, an advisory committee was constituted under the chairmanship of Auditor General with the involvement of people from different walks of life to give suggestions to improve the system, quality and impact of audit. A working committee headed by high official of OAG along with non-audit members from NGOs is working to suggest methodology, process and directives concerning stakeholders' engagement in the audit process adopted by OAG Nepal.

The OAG Nepal has recently conducted 3 performance audits with the involvement of stakeholders' by organizing focus group discussion (FGD) and interview. People have shared information and their view regarding the status of service provided to them by the responsible public institutions. The practice was initiated in local governance, education, health service, road construction etc. where the beneficiary were interviewed and their response about service was recorded and included in the performance audit report.

Last year an interaction program was organized in the office with the initiation of World Bank Program for Accountability in Nepal (PRAN) program by involving community based organizations (CSOs) to identify the prospects and challenges of their involvement in audit process. Some of the OAG officials have been participating in series of video conference under Peer Assistance Program initiated by WB Institute in Nepal.

Although stakeholder's participation is emerging as a new dimension to voucher based conventional audit, little space has been provided for their inclusion out of the whole audit process. Some of the issues identified in this connection in the context of Nepalese SAI are as follows:

• There is a gap between theory and practice of audit. Stakeholders are included only in a few aspects of audit not in entire process of audit.

- Provision of audit act is not clear to involve civil society in audit process.
- Voices of stakeholders and audit issue and scope are different things. There is difficulty in bringing them together.
- Number of stakeholders is high (some 27000+ NGOs) and mechanism for establishing linkage between OAG and with these organizations is lacking.
- The capacity of auditors in OAG has not been enhanced to cope with this new theme and dimension in auditing field. Stakeholders are not aware about the auditing system. So, their capacity is also to be enhanced.
- Working committee has limited knowledge and need to be made active with concrete suggestions.
- Public participation require much resources. It increases cost of audit and also consumes more times to get completion.
- Community organizations are not fully aware about the importance of such audit and, therefore, they are not able to create pressure to the government.
- Confidentiality as audit principle and ethics might questioned when outsiders are involved in audit process.

SAI is importance contributor for good governance, OAG Nepal is also working to promote accountability and governance system in Nepal. Every SAI's effectiveness can be increased by improving the accessibility of audit report and its communications to stakeholders creating pressure to implement audit finding. An optimal engagement with stakeholders is required in each cycle of audit, from planning to implementation. SAIs enjoy sufficient independence and mandate to check public funds. Through the involvement of stakeholders in audit process, focus and quality of audit could be improved and the findings of audit report will be action oriented. An institutionalized pressure for the implementation of a particular audit issue will be created. Considering the importance of public participation in audit process the above mentioned issues need to be addressed to make effective audit impact.

છા 🛟 છા

Fundamental Principles of Financial Auditing (ISSAI 200)

📧 Bindu Bishta *

Background:

Fundamental Principles of Financial Auditing is a new concept in the public sector auditing. The objective of this article is to acknowledge and familiarize the reader about ISSAI 200. The contents are extracted from the Fundamental Principles of Financial Auditing in a concise form.

International Organization of Supreme Audit Institution is an umbrella organization for all its 192 member SAIs. Since its establishment in 1953, INTOSAI is continuously supporting the member SAIs in developing and adopting standards, guidelines and best practices. The XX INCOSAI held in Johannesburg, South Africa, in 2010, called upon INTOSAI members to;

- Use the ISSAI framework as a common frame of reference for public sector auditing.
- Measure their own performance and auditing guidance against ISSAI.
- Implement the ISSAIs in accordance with their mandate and national legislation and regulations.

Level		Subject	ISSAIs
1.	Founding principles	Lima declaration	1
2	Prerequisites for the functioning of SAI	 Independence Transparency and accountability Code of ethics Quality control 	10 20 30 40
3	Fundamental audit principles	• Fundamental principles of public sector auditing	100 200 300

INTOSAI's framework of professional standards has four level.

^{*} Director, Office of the Auditor General

		• Fundamental principles of financial audit	400
		 Fundamental principles of performance audit 	
		 Fundamental principles of compliance audit 	
4	Auditing	Financial audit guidelines	1000–2999
	guidelines	Performance audit guidelines	3000–3999
		Compliance audit guidelines	4000–4999
		Specific audit guidelines	5000-5999

Fundamental Principles of Financial Auditing (ISSAI 200)

Level three ISSAIs are revised by the ISSAIs. Harmonization Project Group under the INTOSAI Professional Standards Committee to modernize and restructure ISSAIs in line with the three types of audit; financial, performance and compliance.

The XXI INCOSAI Beijing in 2013 has endorsed ISSAIs and INTOSAI official documents. Some of them are as follow.

ISSAI	Title
12	The Value and Benefits of Supreme Audit Institution-
	making a difference to the lives of citizens.
100	Fundamental Principles of Public Sector Auditing
200	Fundamental Principles of Financial Auditing
300	Fundamental Principles of Performance Auditing
400	Fundamental Principles of compliance Auditing
5500	Introduction to Guidance for Audit work on Disaster-
	related Aid

ISSAIs are a set of professional standards developed by the INTOSAI's professional standards committee. Financial audit guidelines (ISSAI1000-2999) consists of 38 ISSAIs which is required to be implemented by each Supreme Audit Institutions. Implementation of ISSAIs promotes transparency to our work as auditors, improves the effectiveness and efficiency of the work of the SAI and provide the basis for high quality audits and increases the perceived level of professionalism of the SAI. Auditing guidelines (level 4 ISSAIs) are based on level 3 ISSAIs ISSAI, 100, 200, 300 and 400).

Purpose and authority of the fundamental principles of Financial Auditing

ISSAI 200 provides the Fundamental Principles for an audit of financial statements prepared in accordance with a financial reporting framework. The Fundamental Principles of government auditing apply to all public-sector audits of financial statements, whether for the whole of government, parts of government or single entities.

Framework for Financial Auditing

The purpose of an audit of financial statements is to enhance the degree of confidence of intended users in the financial statements. This is achieved through the expression of an opinion by the auditors as to whether the financial statements are prepared, in all material respects, in accordance with an applicable financial reporting framework, or in the case of financial statements prepared in accordance with a fair presentation financial reporting framework- whether the financial statements are presented fairly, in all material respects, or give a true and fair view, in accordance with that framework.

In conducting an audit of financial statements, the overall objectives of the auditor are;

- To obtain reasonable assurance about whether the financial statements as a whole are free from material misstatement, whether due to fraud or error, thereby enabling the auditor to express an opinion on whether the financial statements are prepared in all material respects, in accordance with an applicable financial reporting framework; and
- To report on the financial statements and communicate the result of the audit, in accordance with the auditor's findings.

Preconditions for an audit of Financial Statements in accordance with the ISSAIs

A financial audit conducted in accordance with the ISSAIs is premised on the following conditions.

- The financial reporting framework used for preparation of the financial statements is deemed to be acceptable by the auditor.
- The management of the entity acknowledges and understands its responsibility:
- For preparation of the financial statements in accordance with the applicable financial reporting framework, including, where relevant, their fair presentation;
- For such internal control that management deems necessary for the preparation of financial statements that are free from material misstatements, whether due to fraud or error; and
- To provide the auditor with unrestricted access to all information of which it is aware and that is relevant to the preparation of the financial statements.

Principles of Financial Auditing

Principles of financial auditing are categorized as General Principles, Principles Related to Basic Audit Concepts and Principles Related to the Audit Process. A brief description of each Principle and its components is mentioned here below.

A. <u>General Principles</u>

These principles are the prerequisites for conducting financial audits. It consists of following components;

- 1. <u>Ethics and independence</u>: The auditor should comply with the relevant ethical requirements, including those pertaining to independence, when carrying out audits of financial statements.
- 2. <u>Quality Control</u>: The auditor should implement quality control procedures at the engagement level that provide reasonable assurance that the audit complies with professional standards and the applicable legal and regulatory requirements, and that the auditor's report is appropriate in the circumstances.
- 3. <u>Engagement team management and skills</u>: The auditor should be satisfied that the entire audit team, and any external experts, collectively have the competence and capabilities to:
  - Carry out the audit in accordance with the relevant standards and the applicable legal and regulatory requirements; and
  - Enable the auditor to issue a report that is appropriate in the circumstances.

B. <u>Principles Related to Basic Audit Concepts</u>

To develop standards based on the Fundamental Principles, or adopt national standards in an SAI, the following sections should be addressed.

- 1. Audit Risk
- 2. The audit risk in an audit of financial statements is the risk that the auditor will express an inappropriate conclusion if the subject matter information is materially misstated. The auditor should reduce audit risk to an acceptably low level in the circumstances of the audit so as to obtain reasonable assurances the basis for an opinion expressed in a positive form.

There are three types of audit risks.

- Inherent Risk the susceptibility of the subject matter information to material misstatement, assuming that there are no internal control.
- Control Risk the risk that a material misstatement could occur and will not be prevented, or detected and corrected, at the appropriate time by related controls.
- Detection risk the risk that the auditor will not detect a material misstatement.
- 1. Professional Judgment and Professional Skepticism

The auditor should plan and perform the audit with professional skepticism, recognizing that circumstances may exits that cause the financial statements to be materially misstated. When planning, performing, concluding and reporting an audit of financial statements, the auditor should exercise professional judgment.

- 2. <u>Materiality</u> The auditor should apply the concept of materiality in an appropriate manner when planning and performing the audit. Materiality has both quantitative and qualitative aspects.
- 3. <u>Communication</u> The auditor should identify the appropriate contact persons within the audited entity's governance and communicate with them regarding the planned scope and timing of the audit and any significant findings.
- 4. <u>Documentation</u> The auditor should prepare audit documentation that is sufficient to enable an experienced auditor, with no prior knowledge of the audit, to understand the nature, timing and extent of the audit procedures performed to comply with the relevant standards and the applicable legal and regulatory requirements. Adequate audit documentation is important for several reason. It will:
  - Confirm and support the auditor's opinions and reports;
  - Serve as a source of information for preparing reports or answering any enquiries from the audited organization or any other party;
  - Serve as evidence of the auditor's compliance with the auditing standards.
  - Facilitate planning, supervision and review;
  - Help with the auditor's professional development;

Fundamental Principles of Financial Auditing (ISSAI 200)

- Help to ensure that delegated work has been satisfactorily executed; and
- Provide evidence of work done for future reference.
- C. Principles Related to the Audit Process

The audit processes to be followed by an auditor are mentioned below:

- 1. <u>Agreeing the terms of the engagement:</u> The auditor should agree or, if the terms of the engagement are clearly mandated, establish a common understanding of the terms of the audit engagement with management of those charged with governance.
- 2. <u>Planning</u> The auditor should develop an overall audit strategy that includes the scope, timing and direction of the audit, as well as an audit plan. The auditor should plan the audit properly to ensure that it is conducted in an effective and efficient manner. Both the overall strategy and the audit plan need to be documented. They must also be updated, as necessary, during the course of the audit.
- 3. <u>Understanding the audited entity</u>: The auditor should have an understanding of the audited entity and its environment, including internal control procedures that are relevant to the audit. The necessary understanding of the audited entity include:
  - The relevant environment, regulations and other external factors, including the applicable financial reporting framework;
  - The nature of the audited entity, including its mode of operation, governance structure, funding and the selection and application of accounting policies, including the reasons for changes thereto;
  - Measurement and review of the audited entity's financial performance;
  - Specific laws and regulations to which the audited entity is subject, and the potential impact of noncompliance with these;
  - Governance structures affected by the legal structure of the audited entity, for example whether the entity is a ministry, department, agency or other type of public-sector body.

The Understanding of the internal control of the audited entity include the following areas:

- The classes of transactions in which the audited entity's operations that are significant to the financial statements;
- The procedures by which those transactions are initiated, recorded, processed, corrected as necessary, transfer to the general ledger and reported in the financial statements;
- The financial reporting process used to prepare the audited entity's financial statements, including significant accounting estimates and disclosures;
- Controls related to monitoring performance against the budget;
- Controls related to transferring budgetary funds to other audited entities;
- Supervision and other controls performed by parries outside the audited entity in areas such as:
  - Compilation with laws and regulations, such as procurement regulations;
  - Execution of the budget;
  - Other areas as defined by legislation or audit mandate ; and
  - Management accountability.
- 4. <u>Risk Assessment:</u> The auditor should assess the risks of material misstatement at the financial statement level and the assertion level for classes of transactions, account balances and disclosures so as to provide a basis for further audit procedures. Risk assessment procedures include inquiries, analytical procedures, observation, and inspection.
- 5. <u>Responses to Assessed Risks:</u> The auditor should act appropriately to address the address the assessed risks of material misstatement in the financial statements. Responses to assessed risks include designing audit procedures that address the substantive procedures and test of controls. Substantive procedures include both tests of details and substantive analysis of classes of transactions, account balances and disclosures.
- 6. Considerations relating to Fraud in an Audit of Financial Statements: The auditor should :
  - Identify and assess the risk of material misstatement in the financial statements due to fraud,

Fundamental Principles of Financial Auditing (ISSAI 200)

- Obtain sufficient appropriate audit evidence regarding the assessed risks of material misstatement due to fraud and
- Respond appropriately to fraud or suspected fraud identified during the audit.
- 7. <u>Going concern considerations:</u> The auditor should consider whether there are events of conditions that may cast significant doubt on the audited entity's ability to continue as a going concern.
  - Considerations relating to laws and regulations in an audit of financial statements

The auditor should identify the risks of material misstatement due to direct and material non- compliance with laws and regulations. Identification of such risks should be based on a general understanding of the legal and regulatory framework applicable to the specific environment in which the audited entity operates, including how the audited entity complies with that framework. The auditor should obtain sufficient appropriate audit evidence regarding compliance with the laws and regulations that are generally recognized to have a direct and material effect on the determination of material amounts and disclosure in financial statements.

- 8. <u>Audit Evidence:</u> The auditor should perform audit procedures in such a way that sufficient and appropriate audit evidence could be obtained and the basis of these evidence audit opinion is expressed.
- 9. <u>Consideration of Subsequent Events:</u> the auditor should obtain sufficient appropriate audit evidence that all events occurring between the date of the Financial Statements and the date of the auditor's report that require an adjustment to, or disclosures in, the Financial Statements have been identified. The auditor should also respond appropriately to facts that became known after the date of the auditor's report which, had they been known at that date, might have caused the auditor to amend the auditor's report.
- 10.<u>Evaluating misstatements:</u> The auditor should keep a full record of misstatements identified during the audit and communicate to management and those charged with governance as appropriate and on a timely basis, all misstatements recorded during the course of the audit.
- 11.<u>Forming an opinion and reporting on the Financial Statements:</u> The auditor should form an opinion based on an evaluation of the conclusions drawn from the audit evidence obtained, as to whether the Financial Statements as a whole are prepared in accordance with the applicable

financial reporting framework. The opinion should be expressed clearly in a written audit report that also describes the basis for the opinion.

Forms of Audit opinion

Unmodified Opinion: The auditor should express an unmodified opinion if it is concluded that the Financial Statements are prepared, in all material respects, in accordance with the applicable financial framework.

Modified Opinion : The auditor should modify the opinion if it is concluded that based on the audit evidence obtained, the Financial Statements as a whole are not free from material misstatement, or if the auditor was unable to obtain sufficient appropriate audit evidence. Modified opinion are of three types.

- A qualified opinion is expressed when misstatements, individually or in the aggregate, are material, but not pervasive or the auditor was unable to obtain sufficient appropriate audit evidence but the effects on the financial statements of any undetected misstatements could be material but not pervasive.
- An adverse opinion is expressed if, having obtained sufficient appropriate audit evidence, the auditor concludes that misstatements, individually or in the aggregate, are both material and pervasive.
- A disclaimer of opinion is expressed if, having been unable to obtain sufficient appropriate audit evidence on which to base the opinion, the auditor concludes that the effects on the financial statements of any undetected misstatements could be both material and pervasive.
- Emphasis of Matter Paragraphs: If the auditor considers it necessary to draw users' attention to a matter presented or disclosed in the financial statements that is of such importance that it is fundamental to their understanding of the financial statements, but there is sufficient appropriate evidence that the matter is not materially misstated in the financial statements, the auditor should include an Emphasis of Matter Paragraphs in the auditor's report.
- 12.<u>Elements required in the auditor's reports</u>: The auditor's report should contain a title, an addressee, an introductory paragraph, a section with the heading "management's responsibility, a section with the heading "Auditor's responsibility, a section with the heading "Opinion", the auditor's signature, the date and the address where the auditor's office is located.

Conclusion

The objective of public sector auditing is to promote transparency and enhance accountability. It helps to ensure whether revenue collected and expenditure incurred by the government are in accordance to the prescribed laws and regulation. It will only be possible if the public sector audit is conducted by understanding the international standards like ISSAI 200. It is a guiding tool that helps auditor to perform their duty in an efficient and effective manner. Therefore, as a member of INTOSAI, SAI Nepal should also apply ISSAIs while performing Financial Audit.

જર્સ્ટ્ર

The Performance Audit

📧 Thabaraj Adhikari*

Introduction

The purpose of government audit is to ensure transparency and accountability in the use of resources by the management. The objective of audit work includes verification of statements of accounts and statement of income and expenditure to determine whether these are prepared truly and fairly manner. With the emergence of concept of New Public Management (NPM) and Good Government (GG), there is also changing the approach of public sector auditing. The focus has been shifted to traditional compliance and financial auditing to issues of the evaluation of performance and results. NPM forces the public sector reform through transferring private sector management principles to the public sector in terms of the change the attitude of bureaucracy, simplify the more procedure, force innovation and improve public service efficiency and effectiveness. This also means that organization performance measurement is needed both in the NPM and public sector reform.

Overall, performance audit is not just a tool like financial audit that can be easily standardized. Performance audit is a management tool that provides information and feedback for organization improvement. The reviews in performance include evaluation of the organizational structure, standard of procedures, operating methods, and any aspects in the organization that individually or together, have an impact to the organization's performance. Auditing is nowadays gaining popularity as a social planning tool with an unmatched ability to measure the usefulness of investment of public resources for social change i.e. Performance Audit.

The practice of performance audit formally began in 1977 in Canada. At that time this type of audit was called 'Value-for Money' audit. In June 2004, the practice was renamed as performance audit by the Office of Auditor General of Canada. In Nepal, it has been started in 1980 through the amendment of Nepalese Constitution 1962. Now, we have a separate Directorate for carrying out the performance audit.

[•] Director, Office of the Auditor General

New Public Management and Performance Audit

In the 1980s, the public sector in most parts of the world experienced significant reform in its administration. This reform has been referred to as 'New Public Management' (NPM). The reform saw the public sector move from an administration to a management style. It has become much more like the private sector in terms of organizational structures, methods of operations and management style. As a result, practices usually associated with the private sector such as privatization, competitive tendering, outsourcing and so on have been widely adopted in the public sector. Nevertheless, the reforms in the public sector mainly 'centered on the theme of decentralization and performance management.

The objective of NPM was twofold: first, to reduce government expenditures and; second to improve efficiency and effectiveness of government programs. Initially, the reform was related to the public sector need to cut government expenditure. This 'led to the budget and financial management reforms' such as the accrual accounting and program based budgeting system. And then the emphasis was on the outcomes of the government programs. Described this change as 'managing for development result'.

As accounting aspect, the above mentioned changes have resulted in the 'promotion of 'new' accounting technologies, including performance auditing'. The application of performance auditing in the context of NPM can be seen in several ways such as by relating back to the two fold objectives as pointed out by Thiel and Leeuw (2002). For example, in achieving the objective of reducing the government expenditures, government agencies delegated spending authority to lower subordinates thorough decentralization. This however, comes with tight spending limits and requires staff to take new responsibility with delivered budgeting. The need for auditing of such developments would appear unarguable. In this case, the performance audit is the most suitable approach as it can provide an assessment on the performance of agencies programs in utilizing the limited resources.

With regard to the second objective of improving efficiency and effectiveness of government programs, the government agencies are usually given a greater degree of control over the resources. For example, the use of corporate units in the United Kingdom (UK) public sector is common and is given 'freedoms from input rules, for example, controls on staffing and budgets, but more targets relating to outputs'. This practice is in part to ensure the efficiency and effectiveness of the government programs.

As according to the concept of NPM, the role of the Supreme Audit Institutions (SAIs) is also demanding high ground to evaluate the use of resources and out puts and outcomes as intended. SAIs should to implement and use a new approach in conducting the audit. For example, due to financial and human resources constraints, the SAIs may contract out some of the performance audit to private firms or hire consultants to assist them in the examination.

Therefore, it is clear that the performance audit arises as a part of NPM. Based on the above discussion, the NPM has provided a good reason for the establishment of performance auditing. The adoption of the performance audit was 'fed by a strong belief in the measurability of performance in the public sector'

Definition of the Performance Audit

The definition of the performance audit, just like the audit expectations gap, is also subject to variation. The variations in the audit scope and the differing views of auditors from various academic backgrounds and professional institutions are among the reasons for this confusion. Auditors with a traditional accounting background have developed an approach that emphasizes the economy and efficiency concerns while those from the social sciences emphasize the 'program goals and results'. As a result, the performance audit is also frequently referred to as value for money (VFM) auditing, comprehensive auditing, management auditing, efficiency auditing and effectiveness auditing. Although different terms are used to describe the process, they basically describe the same thing.

The term performance auditing will be used, as it is usually regarded as an extension of the audit beyond but including financial and compliance aspects and also because it is 'the most appropriate common term to denote economy, efficiency and effectiveness'. Various literatures also recognize the performance audit as the most appropriate common term (see International Congress of Supreme Audit Institution (1986). Furthermore, the term 'performance auditing' is an independent review of the economy and efficiency of auditee operations and of the effectiveness of its programs.

Meanwhile, the International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) states that performance auditing consists of;

- i) Audit of the economy of administration activities in accordance with sound administrative principles and practices and management policies;
- ii) Audit of the efficiency of utilization of human, financial and other resources, including examination of information systems, performance measures and monitoring arrangements and procedures followed by audited entities for remedying identified deficiencies; and
- iii) Audit of the effectiveness of performance in relation to achievement of the objectives of the audited entity and audit of the actual impact of activities compared with the intended impact.

The Performance Audit

Performance audit 'also speaks of 'sound administrative principles', 'good management', and 'remedying deficiencies'. Although there is no agreement on the definition of performance auditing, it is observed that the purpose and direction of this audit is very clear. It is an important tool in assessing and establishing whether the public sector programs have been implemented economically, efficiently and effectively. As can be seen, clearly all the definitions addressed three core elements: economy, efficiency and effectiveness.

Economy (Less expenses)

The concept of economy is associated with the inputs used in the projects or activities. It is about obtaining the resources at a minimum cost but at the same time maintaining the quality of items. Economy is taken to mean the achievement of a given result with the least expenditure of money, manpower or other resources. The term 'spending less' to refer to this process. In the context of Nepal, the economy is concerned with 'minimizing the cost of resources used for such activities without affecting the quality'. For example, the economy can be assessed by comparing the cost of a vehicle purchased with another model of similar quality. According to, a lack of economy could occur when there is overstaffing or overpriced items are involved. Although the concept of economy is well defined, the audit of economy is not a straightforward process. It is often a challenging task for an auditor to assess whether the inputs chosen represent the most economical use of public funds, whether the resources available have been used economically, and if the quality and the quantity of the 'inputs' are optimal and suitably coordinated .

Efficiency (Expenses well)

The concept of efficiency is related to the relationship between the inputs and outputs. Efficiency is about ensuring that a maximum output is obtained from the resources devoted or conversely that a minimum level of resources are devoted to a given level of output. An example for the former is the increasing number of patients served in a hospital with existing resources while the reduction in the cost of repairs and maintenance of vehicles is an example of measuring the efficiency for the latter. Inefficiency would occur when there is an oversupply or excess of resources. The term 'spending well' to refer to this process.

Effectiveness (Wisely Expenses)

Effectiveness is concerned with the outputs and outcomes. It is about 'ensuring that the output from any given activity is achieving the desired results' regardless of the cost involved. Effectiveness is concerned with 'achieving predetermined objectives with the actual impact compared with the intended impact.

Assessing whether there is improvement in school examination results after the introduction of a tuition program is an example of an audit on effectiveness. The program is effective if the examination results are improved. In other words, effectiveness looks at whether the program or activities succeed or not in achieving the objective. Arguably, the program is ineffective when 'the outputs are not really the one desired or they do not have appropriate impacts on the community'.

Based on the above discussion, it is clear that economy, efficiency and effectiveness are related to each other. Therefore, it is important for auditors to have a clear understanding of these concepts. The economy is about getting a 'thing' at the right price, 'effectiveness is 'doing the right thing' and efficiency is 'doing the thing right'.

Other 3Is

The performance audit not only covers the above mentioned 3Is, it also intends to evaluate the Equity, Ethics and Environment. Which closely related to the maximum utilization of resources and obtained to the targeted goals, objectives, results etc. In equity, logical differences in the use of resources, to make the situation as same level. The term ethics relates to the code of ethics, moral, integrity and needed to comply in the use of resources. Environment defines the protection of natural beauty, ecosystem, biodiversity and etc. which are directly related to the use of public fund.

Comparisons of Performance Auditing with Financial Auditing

The line of differences between performance auditing and financial auditing 'is not always clear' if looking at the audit practices in different SAIs. But, they agreed that the differences are obvious in the way that they are managed. In most significant respects, performance auditing is quite different from financial auditing. Financial auditing is concerned with the examination of the financial statements prepared by public sector agencies. It is designed to provide independent and objective opinions whether the financial information prepared by management has been relevant, and accurate fairly presented and also to assure that money has been spent appropriately. As part of the process, the auditor may examine the transactions in relation to expenditures, receipts, and also the accounts in whether they are compliant with accounting standards, statutory provisions and other regulations.

Performance auditing differs from financial auditing in that the former focus on the implementation of the programs, activities or projects of government agencies. It examines whether programs implemented have achieved their goals economically, efficiently and effectively. This audit in other words, addresses matters that extend beyond the traditional concerns of financial auditing by examining whether the agencies have 'done the right thing', followed procedures and used minimum costs.

लेखापरीक्षण पत्रिका

The Performance Audit

Another feature that distinguishes performance auditing from financial auditing is its level of standardization. Financial auditing use guidelines with good standardized procedures and established criterion in conducting the audit such as generally accepted auditing standards and the International Financial Reporting Standards. Contrary to financial auditing, performance auditing is more difficult to standardize because it involves subjective assessment and lack of auditing standards. There is no predictable form of reporting, and there are no 'generally accepted' standards for decision making or systems to guide the auditors As a result, the auditors use different methods and procedures that are suited to a particular program examined. Performance auditing is much more difficult to standardize as each performance tends to be a project on its own which has to be designed individually (Pollitt et al., 1999).

The difference also can be distinguished in terms of audit reporting. In financial auditing, the auditor is expected to issue a standard opinion on the financial statement prepared by the public sector agencies. In this case, the auditor may issue an unqualified opinion or adverse opinion on those financial statements depending on whether or not he or she is satisfied that the accounts fairly present the financial position. On the other hand, performance audit reports are more concerned about future performance and long term benefits of particular programs. The basic purpose of the reports is not simply to criticize past mistakes but to encourage better value for money and to help identify worthwhile improvements in systems and controls. As a result, performance audit reports usually vary in scope, length and focus compared to financial audit reports.

The Need for Performance Auditing

Performance auditing in the public sector is needed to overcome the limitations of financial audit to ensure the accountability of government agencies and to improve performance of government agencies. The following points are help to show the need for performance auditing.

The Needs to Overcome the Limitations of Financial Auditing

As described earlier, the main purpose of financial auditing is to certify that the accounts of government agencies have been prepared fairly, accurately and that the money was spent appropriately according to its purposes. This audit is basically concerned with the financial statements of government agencies, which usually lacks information on the managerial aspects. However, there are often situations where the user groups have an interest in the performance of government agencies, in addition to financial information.

Thus, performance auditing can be seen as an attempt to provide an alternative solution to the limitations in financial auditing.

The Needs to Ensure the Accountability of Executive

One of the primary objectives of performance auditing is to enhance the accountability of government agencies by providing wider information to the Parliament and through them to the public. As previously mentioned, the financial audit mainly focuses on financial aspects and of accountability though, this type of audit is still important and needs to be pursued. It 'must not be seen or become the end in the examination of government expenditure'. A key objective of auditing is to express an opinion on the accuracy of annual accounts and financial statements, the use of public funds and resources imposes further special demands. Therefore, information on financial results alone does not adequately address the full range of stakeholder's interests and information requirements. Accountability in the public sector occurs when both politicians and the public at large are assured that public funds are being spent efficiently, economically and on programs that are effective.

The Needs to Improve Performance of Government Agencies

The need for a performance audit becomes obvious with increased government spending. States that public sector auditors are responsible for two separate tasks. First, the auditors need to ensure accountability of the executive to the Parliament. The second task is to ensure the efficiency and effectiveness of the agencies' operations. Performance auditing not only ensures and promotes accountability by providing advice and recommendations. Performance audit would work as a 'deterrent effect' in which the audit results and auditors recommendations may provide proper perspectives that encourage government agencies to re-examine their overall management performance. Thus, it can be concluded that a performance audit is a useful tool to improve the performance of government agencies by treating the auditee as a 'client' and by emphasizing economic motivation not only for the benefit of the auditee but also for the interest of the public. It was stated that an objective of performance auditing is 'to assist public sector managers by identifying and promoting better management practices.

Performance Audit in Other Countries

This section aims to provide a brief background on the practice of performance auditing in other countries. The purpose is to highlight some of the main features in these countries that were seen to be potentially influential to the users' perceptions of the audit functions and auditor's work. These countries were chosen by reason of the existence of empirical studies on the audit expectations gap in the context of performance auditing. Furthermore, in terms of practice, the way the OAGN conducts performance auditing in Nepal is not much different from the UK and Bangladesh. Thus,

लेखापरीक्षण पत्रिका

this could provide an early indication of the areas of concern for this study. In Finland, the practice is slightly different from Nepal, which could thus offer a different perspective of an analysis. However, it must be noted that it is not the intention of this section to compare the practice of performance auditing in detail.

United Kingdom

In the UK, performance auditing is known as value for money audit (VFM). The National Audit Office (NAO) is responsible for conducting the VFM audit of the central government agencies. The NAO is headed by the Comptroller & Auditor General (C&AG) and is accountable to the House of Commons. One of the important developments with regards to the VFM was with the passing of the National Audit Act in 1983 by the Parliament. Under this Act, the NAO, specifically the C&AG has been given statutory responsibility to examine and report on the economy, efficiency and effectiveness of public spending. The NAO defines the VFM as follows:

Economy: Minimizing the cost of resources used or required (spending less);

Efficiency: the relationship between output from goods or services and the resources to produce them (spending well); and

Effectiveness: the relationship between the intended and actual results of public spending (spending wisely). Additionally, this Act clearly prohibits auditors to question the merits of policy objectives. In relation to this, the Act only allows the C&AG to assess the government agencies have employed to achieve the policy objectives set by the government and approved by the parliament. The NAO's audit mandate covers the department and executive agencies, other public bodies specified by statue or agreement and bodies receiving public grants to provide public services.

In terms of independence, the National Audit Act 1983 guarantees the independence of C&AG from government influence. Besides that, NAO staff are treated as employees of the C&AG, not as the civil servants. This change of status was deliberately intended to emphasise their independence from the executive. However, there is criticism on issue of auditor independence. The state auditor was never truly independent from the executive'. He found out that the executive has been able to control the auditors through financial and procedural mechanisms.

Additionally, to encourage professionalism among the staff, the NAO gives them the freedom to choose their specialization either in VFM or financial auditing. It is also a common practice at the NAO to hire staff on a contract basis, use specialist consultants or experts from the private sector and also academics in terms of helping them with their work such as in the fields of health, defense and information technology. In some cases, the NAO also contracts out the audit work to the private sector.

In terms of reporting, the C&AG is responsible for presenting the audit reports to Parliament, which are examined by the Public Account Commission. The audit reports by NAO can be considered as timely because the C&AG can present reports on individual subjects to Parliament at any time. The NAO needs to take account of the fiercely majoritarian and adversarial nature of the wider British political process, to maintain the tradition of independence and non partisan assistance to the legislature, and to avoid being seen as champion of particular policies'.

Finland

In Finland, the National Audit Office of Finland (NAOF) on behalf of Parliament conducts the performance audit. In Section 90 of the Finland Constitution, the status of the NAOF is treated as 'an independent body affiliated with the Parliament'. The performance audit mandate is stipulated by the Constitution and the 1947 State Audit Act. Compared to Nepal and the UK, the Act does not explicitly establish the mandate for conducting the performance audit. As stated in Section 1 of the 1947 State Audit Act:

The task of the State Audit Office shall be to ensure the legality and effectiveness of the state's financial management and compliance with the budget... The State Audit Office's right to audit the transfer of funds between Finland and the European Union shall be covered by separate legislation.'

Nevertheless, the statutory right to audit the 'effectiveness of financial management' would extend to include other types of auditing, 'which in English terminology, would be labelled as performance auditing'. This mandate covers the federal government, provincial and local governments, government linked companies, states joint ventures entities and other entities that receive grants from the government.

Another distinct feature is related to the scope of auditing and its limitations. The Act does not clearly state the objective and limitations of performance auditing. See the objectives 'as aiming to ensure that public bodies and public activities are effective and appropriate; in practice this has led to audits (for example in the field of state grants and subsidies) which can be interpreted as questioning the merits of policy'.

Independence of the Auditor General is guaranteed under the Constitution. The NAOF is headed by the Auditor General who is appointed by the Parliament for a term of six years which is renewable. The independence is preserved by making the Auditor General responsible to Parliament and he or she can only be removed by the Parliament on grounds of serious misconduct. Additionally, the NAOF has powers to take punitive action or impose a surcharge in order to secure access to needed documents and records.

Bangladesh

In Bangladesh, the Office of the Comptroller and Auditor General (C&AG) is the supreme audit institution and it is the only body entrusted to carry out the performance audit. The legal authority of the C&AG to carry out the performance audit derives from two main sources: Article 128 of the Constitution of the People's Republic of Bangladesh and the Comptroller and Auditor General's (Additional Functions) Act 1974. Article 128(1) of constitution states:

The public accounts of the Republic and all courts of law and all authorities and offices of the government shall be audited and reported by the auditor general and for that purpose he or any person authorized by him has access to all records, books, vouchers, documents, cash, stamps, securities, stores of other government properties in the possession of any person in service of the Republic.'

Additionally, the Comptroller and Auditor General's (Additional Functions) Act 1974, provides the C&AG with additional authorities such as introducing new rules and directions pertaining to audits including keeping and auditing accounts of government, commercial companies owned by the government, statutory bodies and local authorities. Compared to the UK, Finland and Nepal, the constitution and audit act in Bangladesh does not specifically mention the authority to carry out a performance audit. Though there is no mention of value-for-money audit, there is no limitation imposed on the authority of the C&AG to conduct VFM audits. The main purpose of performance audits is to provide Parliament with an independent opinion of the economy, efficiency and effectiveness on the public resources used. Performance Audit Manual states that the audit normally applies to three broad areas: 'those activities involving considerable level of resources, projects that are at risk of failing in their objectives and issues which are of concern to Parliament of the PAC'. The audit mandate covers the ministries, divisions, and offices of the government, statutory public authorities, public enterprise and local authorities.

The constitution also spells out several measures to guarantee the CAG's office independence. Article 128 Section 4(1) states that 'the Comptroller and Auditor-General, in the exercise of his functions, shall not be subject to the direction or control of any other person or authority'. Although C&AG is appointed by the President, the responsibility is to report to Parliament. Additionally, the C&AG auditors have unrestricted access to all records and documents to all government departments or its owned entities. Other than that, the CAG only can serve until the age of 60 or maximum of five years whichever is earlier. Lastly, only the President, based on the recommendation of a Supreme Judiciary Council can remove the CAG.

In terms of reporting, the C&AG is required to submit reports to the President who shall cause them to be laid before Parliament in accordance with Article 132 of the Constitution. However, criticism has been directed towards the audit reporting practice because it lacked frequency and focused more on compliance and financial audits.

The C&AG in improving the performance audit implementation used specialized consultants in carrying out the audit, in addition to the use private audit firms. For the first time there has been outsourcing from the private sector to compliment the skill and efforts of the department.

INDIA

India has the separate performance audit guidelines. These guidelines contain a framework for the entire process of performance auditing within SAI India. They provide the best practices that the SAI must follow in planning, implementation, reporting, follow-up processes and quality assurance in all performance audits. They outline consistent principles, objectives, approach, methodology, techniques and procedures for performance audits. These guidelines are based on the existing guidelines of SAI India, ASOSAI Performance Auditing Guidelines and INTOSAI Exposure Draft Implementation Guidelines for Performance Auditing Standards, besides other SAI's best practices and have been developed with the objective of ensuring consistency with the international best practices.

SAI India has been carrying out performance audits over the past 40 years on a variety of subjects across all sectors of public sector programs in the Central and the state governments. In that sense, these guidelines do not intend to introduce any new practice within the SAI India, but as stated earlier in these guidelines, are intended to consolidate the various instructions and guidelines in a single volume in a structured form and in the process, to also align the performance auditing by SAI India with the INTOSAI and ASOSAI guidelines issued recently and with the SAI best practices globally.

Canada

The Office of the Auditor General Canada (OAGC) has existed for more than 130 years. At its inception in 1878, the OAGC's work focused on the financial auditing of federal departments and agencies, mostly through accountancy and bookkeeping. Nearly a century later, in 1977, the OAGs mandate was expanded to include performance audits, which were referred to as value for money audits at that time; these audits involve a different methodology and approach, have a relatively broader scope, and are performed by auditors who have training that differs from that of the auditors who perform a typical financial audit, reports get more visibility for the OAGC.

लेखापरीक्षण पत्रिका

The Performance Audit

The OAGC has three main audit products financial audits, performance audits and special examinations. Financial audits provide assurance that financial statements are presented fairly in accordance with Canadian generally accepted accounting principles or, in a few cases, with other relevant standards. It also provides assurance that the audited organization complies, in all significant respects, with legislative authorities that are relevant to a financial audit. Financial audits answer the question Is the government organization keeping proper accounts and records, and presenting its financial information fairly?As mentioned earlier, every year the government publishes the Public Accounts of Canada ,which contain the government's financial statements are presented fairly and in accordance with the government's accounting policies. The OAGC also conducts financial audits of most federal as well as territorial Crown corporations, and of other organizations.

In conducting a performance audit, the OAGC can choose to audit a specific program or activity (such as pesticides management), an area that involves several departments or agencies (such as sustainable development in the North), or an issue that affects many departments and agencies or areas of shared responsibility (such as the protection of cultural heritage). Financial audits may assist performance audit teams as they seek to identify and understand better the business risks in a given organization. Performance audits answer the questions .Are programs being run with due regard for economy, efficiency, and environmental impact? Does the government have the means in place to measure [the programs'] effectiveness?

Nepal

In Nepal, office of the auditor general (OAGN) is responsible for conducting the Performance audit of the all government agencies including executive , legislative, judiciary, constitutional body, securities organizations and fully government owned public enterprises . The OAGN is headed by the Auditor General (AG) and is accountable to the Legislative parliament. One of the important developments with regards to the Performance Audit was with the passing of the Audit Act in 1991 by the Parliament. Under this Act, the OAGN, specifically the AG has been given statutory responsibility to examine and report on the economy, efficiency and effectiveness of public spending. The Interim Constitution, 2007 and The Audit Act 1991 guarantees the independence of AG from government influence. In terms of reporting, the AG is responsible for presenting the audit reports to Parliament, through president which are examined by the Public Account Commission.

Auditor Competence for Performance Audit.

Staffing the audit team is also important in performing the audit. Since performance auditing entails much more than financial considerations, it is likely that auditors will need more than financial skills. For example, notes that effective performance auditing only possible with the presence of a knowledgeable and experience auditors, particularly, practical experience in the field being audited. Performance auditing as a blend of conventional auditing skills with management consulting techniques'. This is because auditors need to become familiar with a wide range of organizational contexts and subject matters. Therefore, the auditors must have adequate technical competence to perform the required duty or face the potential damage to the reputation of the profession. In relation to this issue, the argument against the practice of performance auditing to examine the final output of services such as health care, education etc. 'the experts in these services are not accountants but professionals with skills specifically related to the services who presumably would be better placed to make subjective judgments required to evaluate effectiveness'.

There seems to be a consensus that auditors need to have adequate training and proficiency in performing a performance audit.

Qualification and Skills

Performance audit widely highlights the needs for adequacy in the qualification and skills of auditors which carrying out the audit. As the performance audit is significantly different from financial audit such as in terms of methods of examinations, availability of auditing standards and standards of measurement, auditors are expected to face difficulty in making judgments. In this respect, the relevant qualification and skills are important in ensuring the quality of investigations.

"If you want to conduct a performance audit, you must have good knowledge of the financial side. New auditors will be sent to the financial side to pick up all financial work and then they will be transferred to the performance audit. Normally those experienced in auditing for 5-6 years."

"We do not allow new auditors to do performance audit as they lack experience. Once they have acquired enough experience and exposure, then we let them do the performance audit."

Audit Team from Different Backgrounds

Performance audit is an information-based activity and covers wide areas such as management, legal framework and operational issues. In addition, it also covers various programs in the field of health, engineering, information technology etc. As it is The Performance Audit

impossible to recruit and to expect auditors with all the knowledge and skills, audit teams from various backgrounds would be ideal solution for reaching optimal decision.

"In principle, it is a good idea. Whether we like it or not, we have to admit that we are unable to master every field especially involving technical areas such as Engineering and Medical... so we have a good blend of members with different knowledge and skills..."

However, the idea of hiring auditors from other academic backgrounds would result in overstaffing in the long-term. Thus, taking the assistance from other government agencies would be more practical.

"It requires people who master in the particular field to do assessment on the project about the organization, process, system and fieldwork. The Auditor General should consider using people from other disciplines, not only accounting." Similarly, the performance audit is a research work, so OAGN also consider for using people who have Mphil and PHD degree which get positive impact on the output of audit findings.

Using Private Audit Firms

In other countries such as in the UK and Bangladesh, private audit firms are used to carry out performance audit to utilize the expertise of these firms and overcome the problems of staff shortage. In Nepal, such practice has not yet being introduced.

The use of private sector auditors would increase the effectiveness of a performance audit. The issues of confidentiality and quality can be handled appropriately through other mechanisms.

We can appoint them to conduct on our behalf. We can monitor what they are doing."

This is a solution to the staff shortage and tight reporting deadlines and the opportunity to improve the quality of audit by utilizing outside expertise.

Auditor's Training and Professional Development

Training is part of continuous learning. Auditors are required to attend training before being allowed to conduct the performance audit. Training would enable auditors to know the objectives of performance auditing, the criteria for examination and guidelines for conducting audit. In addition to that, there will be additional training throughout their career, which is compulsory to attend.

"All new auditors will be given proper training before they can do the audit. They will be briefed on every aspect of performance...objectives, guidelines, criteria and so on. Then they must go for further training, at least once a year. They will be told about the development of performance audit, for example, in relation to the new method of investigation. At another time, they will be trained on how to write a report or other things like that. In depends on the level or experience of auditors...this is not including the training provided by other agencies. The purpose is to update their knowledge and to ensure they are up to the level required."

It was essential to provide training to auditors in order to maintain their competence and keep up to date on the current requirements or guidelines. The auditors are attending frequent training and professional development program.

"Training should not only focus on learning the technical things...like what and how to search. The auditors also need to improve on their communication and interpersonal skills.

Conclusion

In performance auditing the need of evaluation regarding the economy, efficiency and effectiveness; and other 3Es: Equity, Ethics and Environment deal to less expense, well expense and wise expense. It is also viewed as a useful tool to measure the performance of government agencies and the accountability in managing the resources. However, to carry out this audit in the real world is not a straightforward process. Lacking the establishment measurements and involving subjective assessments would be a big challenge for auditors. So, the constitution reform in needed to carry out the performance audit as intended.

References:

- Thiel, S. and Leeuw, F. L. (2002). The performance paradox in the public sector, *Public Performance & Management Review*, Vol. 25
- Pollitt et al, 1999, performance auditing contributing to accountability in democratic government...
- International Congress of Supreme Audit Institution (1986).
- Nepal Audit Act, 1991.
- UK National Audit Act, 1983.
- Finland State Audit Act, 1947.
- Comptroller and Auditor General's (Additional Functions) Act 1974, Bangladesh.

લ્ય 🛟 છા

IT Audit

📧 Ram Chandra Poudel 🏾

Introduction

An audit is an accounting procedure under which the financial records of an entity or individual are closely inspected to make sure that they are accurate. The general definition of an audit is a planned and documented activity performed by qualified personnel to determine by investigation, examination, or evaluation of objective evidence, the adequacy and compliance with established rules, procedures, or applicable documents, and the effectiveness of implementation. Auditing is defined as a systematic and independent examination of data, statements, records, operations and performances (financial and others) of an enterprise say entity for a stated purpose. In any auditing the auditor perceives and recognizes the propositions before him/her for examination, collects evidence, evaluates the same and on this basis formulates his judgement which is communicated through his/her audit report.

Regardless as to the type of audit, it should be assumed that the procedure will be performed without bias. In the case of an internal audit, this can be difficult, because it is carried out by the accounting staff of the entity concerned. Generally, this type can only successfully be carried out by a large accounting department, because auditors cannot audit records to which they contributed. Internal audits are usually carried out on a regular basis by large entities to ensure that their finances are in order, and if the entity is publicly traded, the reports are available for inspection by

^{*} Audit Officer, Office of the Auditor General

IT Audit

stockholders. The purpose is then to give an opinion on the adequacy of controls (financial and otherwise) within an environment they audit, to evaluate and improve the effectiveness of risk management, control, and governance processes. External or final audit is carried out by independent bodies and done with in the specific interval of time.

Figure 1: Audit Process

An information technology audit, or information systems audit, is an examination of the management controls within an Information technology (IT) infrastructure. The evaluation of obtained evidence determines if the information systems are safeguarding assets, maintaining data integrity, and operating effectively to achieve the organization's goals or objectives. These reviews may be performed in conjunction with a financial statement audit, internal audit, or other form of attestation engagement.

IT audits are also known as "automated data processing (ADP) audits" and "computer audits". They were formerly called "electronic data processing (EDP) audits". An IT audit is different from a financial statement audit. While a financial audit's purpose is to evaluate whether an organization is adhering to standard accounting practices, the purposes of an IT audit are to evaluate the system's internal control design and effectiveness. This includes, but is not limited to, efficiency and security protocols, development processes, and IT governance or oversight. Installing controls are necessary but not sufficient to provide adequate security. People responsible for security must consider if the controls are installed as intended, if they are effective if any breach in security has occurred and if so, what actions can be done to prevent future breaches.

These inquiries must be answered by independent and unbiased observers. These observers are performing the task of information systems auditing. In an Information Systems (IS) environment, an audit is an examination of information systems, their inputs, outputs, and processing. An audit of ERM (Enterprise Risk Management) should determine that the key risks to the organization are being controlled, that the key controls are operating effectively and consistently, and that management and staff have the ability to recognize and respond to new risks as they arise.

Types of Audit:

There are various types of IT Audit, Viz;

- a. <u>Technological innovation process audit:</u> This audit constructs a risk profile for existing and new projects. The audit will assess the length and depth of the entity's experience in its chosen technologies, as well as its presence in relevant markets, the organization of each project, and the structure of the portion of the industry/service that deals with this project or product, organization and industry structure.
- b. <u>Innovative comparison audit:</u> This audit is an analysis of the innovative abilities of the entity being audited, in comparison to its competitors. This requires examination of entity's research and development facilities, as well as its track record in actually producing new products.
- c. <u>Technological position audit:</u> This audit reviews the technologies that the business currently has and that it needs to add. Technologies are characterized as being either "base", "key", "pacing" or "emerging".

Some other describes the spectrum of IT audits with five categories of audits:

- a. <u>Systems and Applications:</u> An audit to verify that systems and applications are appropriate, are efficient, and are adequately controlled to ensure valid, reliable, timely, and secure input, processing, and output at all levels of a system's activity.
- b. <u>Information Processing Facilities</u>: An audit to verify that the processing facility is controlled to ensure timely, accurate, and efficient processing of applications under normal and potentially disruptive conditions.
- c. <u>Systems Development</u>: An audit to verify that the systems under development meet the objectives of the organization, and to ensure

IT Audit

that the systems are developed in accordance with generally accepted standards for systems development.

- d. <u>Management of IT and Enterprise Architecture</u>: An audit to verify that IT management has developed an organizational structure and procedures to ensure a controlled and efficient environment for information processing.
- e. <u>Client/Server, Telecommunications, Intranets, and Extranets</u>: An audit to verify that telecommunications controls are in place on the client (computer receiving services), server, and on the network connecting the clients and servers.

Eventually, we can say that all IT audits as being one of only two types: "general control review" audits and "application control review" audits.

Computer-assisted audit techniques (CAATs)

It is also known as computer-assisted audit tools and techniques (CAATTs) is a growing field within the audit profession. CAATs are the practice of using computers to automate the audit processes. CAATs normally includes using basic office productivity software such as spreadsheet, word processors and text editing programs and more advanced software packages involving use statistical analysis and business intelligence tools. But also more dedicated specialized software is available.

Another advantage of CAATs is that it allows auditors to test for specific risks. For example, an insurance entity may want to ensure that it doesn't pay any claims after a policy is terminated. Using traditional audit techniques this risk would be very difficult to test. The auditor would "randomly select" a "statistically valid" sample of claims (usually 30–50.) They would then check to see if any of those claims were processed after a policy was terminated. Since the insurance entity might process millions of claims the odds that any of those 30–50 "randomly selected" claims occurred after the policy was terminated is extremely unlikely.

Using CAATTs the auditor can select every claim that had a date of service after the policy termination date. The auditor then can determine if any claims were inappropriately paid. If they were, the auditor can then figure out why the controls to prevent this failed. In a real life audit, the CAATTs auditor noted that a number of claims had been paid after policies were terminated. Using CAATTs the auditor was able to identify every claim that was paid and the exact amount incorrectly paid by the insurance entity. Furthermore, the auditor was able to identify the reason why these claims were paid. The reason why they were paid was because the participant paid their premium. The insurance entity, having received a payment, paid the claims. Then after paying the claim the participant's check bounced. When the check bounced, the participant's policy was retrospectively terminated, but the claim was still paid costing the entity hundreds of thousands of Rupees per year.

However, the CAATTs driven review is limited only to the data saved on files in accordance with a systematic pattern. Much data is never documented in this way. In addition saved data often contains deficiencies, is poorly classified, is not easy to get, and it might be hard to become convinced about its integrity. So, for the present CAATTs is complement to an auditor's tools and techniques. In certain audits CAATTs can't be used at all. But there are also audits which simply can't be made with due care and efficiently without CAATTs.

A number of IT Audit professionals from the Information Assurance realm consider there to be three fundamental types of controls regardless of the type of audit to be performed, especially in the IT realm. Many frameworks and standards try to break controls into different disciplines or arenas, terming them "Security Controls", "Access Controls", "IA Controls" in an effort to define the types of controls involved. At a more fundamental level, these controls can be shown to consist of three types of fundamental controls: Protective/Preventative Controls, Detective Controls and Reactive/Corrective Controls.

In an IS system, there are two types of auditors and audits: internal and external. IS auditing is usually a part of accounting internal auditing, and is frequently performed by corporate internal auditors. An external auditor reviews the findings of the internal audit as well as the inputs, processing and outputs of information systems. The external audit of information systems is frequently a part of the overall external auditing performed by a government auditors or non government auditors.

Information System auditing considers all the potential hazards and controls in information systems. It focuses on issues like operations, data, integrity, software applications, security, privacy, budgets and expenditures, cost control, and productivity. Guidelines are available to assist auditors in their jobs, such as those from Information Systems Audit and Control Association.

IT Audit

Methodology is a set of practices. This term may be used to refer to practices which are widely used across an industry/service or scientific discipline, the techniques used in a particular research study, or the techniques used to accomplish a particular project. People may also use the term "methodology" to refer to the study of such methods, rather than the methods themselves.

Having a clear methodology is often deemed important, not only in the pure pure sciences but also in social sciences. Clearly outlined directions and procedures tend to increase consistency, and to create work which can be repeated elsewhere, which is an important characteristic of rigorous scientific research. This is why the methodology used in scientific research is always described, so that others can replicate the research themselves or identify errors in the methods used which may have created skewed results.

In addition to being popular in the hard sciences such as chemistry, astronomy, and physics, methodology is also very important in the social sciences. Researchers who conduct studies on human populations attempt to use rigorous methods so that their results will be respected by other people in the field, and write-ups of such research often include an extensive discussion of methodology along with errors and issues which the researchers themselves have identified.

Audit methodology is a particular set of processes or procedures used to assess an entity's financial and business risk. Internal and external audits may be used to review specific information relating to different operations of an entity. Audits generally test financial information for accuracy and validity. Some audits focus on non-financial aspects, however. For example, business risk audits test departmental compliance with standard operating procedures. Variances found during the audit may significantly impact the entity's ability to remain in business. Audit methodologies typically consist of four parts, including a preliminary risk assessment, a planning stage, a testing phase and an exit meeting.

A preliminary risk assessment normally begins with an interview of entity management. This meeting usually determines the depth and breadth of the audit methodology because entity management generally will disclose their business's highest risk areas. After the meeting, auditors usually compile their notes and write up a formal agreement outlining the scope of the audit. Changes to the audit methodology may require a separate addendum to the original written agreement. Once the preliminary risk assessment phase is complete, auditors typically begin the planning stage. An information technology audit is an examination of the checks and balances, or controls, within an information technology (IT) group. An IT audit collects and evaluates "evidence" of an organization's information systems, practices, and operations. The evaluation of this evidence determines if the information systems are safeguarding the information assets, maintaining data integrity, and operating effectively and efficiently to achieve the organization's business goals or objectives.

The primary functions of an IT audit are to evaluate the systems that are in place to guard an organization's information. Specifically, information technology audits are used to evaluate the organization's ability to protect its information assets and to properly dispense information to authorized parties. The IT Audit Checklists are a series of topical details that provide practical guidance for IT, compliance, and business managers on preparing for successful internal and external audits of various aspects of their operations. In addition to helping managers understand what auditors look for and why, the IT Audit Checklists can also help manager proactively complete self assessments of their operations, thereby identifying opportunities for system and process improvements that can be performed in advance of actual audit.

The IT Audit Checklist say, Risk Management of IT eventually supports an internal audit of the organization's risk management program and processes. It Provides guidance to improve your risk management program and to assess the robustness of your risk management efforts, the paper is intended to help managers prepare for an audit of risk management, as well as making the audit experience and results as productive as possible.

Organizations are increasingly under pressure to identify all significant business risks they face, and to develop contingency plans and/or manage them to an acceptable level. In addition, with the expanding diversity of risks, a more formalized program of risk management has also become more common-place, generally going under the moniker of an enterprise wide risk management (ERM) program.

Everyone in the organization has a role in ensuring a successful ERM program, although management bears the primary responsibility for identifying and managing risk and implementing ERM with a structured, consistent, and coordinated approach. Boards of directors and their non-corporate equivalents have an overarching responsibility for monitoring the

IT Audit

risk program efforts and obtaining assurance that the organization's risks are being acceptably managed.

The Internal auditors, in both assurance and consulting roles, contribute to ERM in a variety of ways, such as evaluating the effectiveness of—and recommending improvements to—ERM efforts. Fundamentally, the audit team provides the board and management with an objective and independent assessment of the organization's ERM efforts including what the audit team views as being the key opportunities for improvement.

The audit activities include gaining an understanding of the processes and procedures involved with selected activities, managers assist auditors with a walkthrough of selected process, auditors evaluate the quality of risk information generated by the risk management program; the ease, reliability, and timeliness of access to such information by key decision makers; and, finally, the operational consistency with which such information is generated, auditors evaluate performance metrics established for the risk management program: which metrics exist, how they are applied, how often they are monitored, and how deviations are handled, auditors evaluate monitoring metrics for ERM, determine whether they provide useful information relative to the risk objectives, auditors assess whether risk management controls are sufficiently preventive, as well as detective, auditors define tests to confirm the operational effectiveness of risk management activities.

Such tests might include interviews with management and staff, documentation reviews, data analysis, assessment of management reporting, and sampling of the results of recent initiatives, managers provide requested data, documentation, and observations, auditors identify opportunities to improve the effectiveness of risk management activities, managers and auditors complete an exit meeting to discuss all audit findings, auditors' recommendations, and management's response actions.

IT Policy in Nepal:

Currently Nepal is riding a crest of IT driven growth and government departments, public enterprises, local bodies and the like are in no way remained untouched with this wave. IT brings not only changes in the process but also in the dynamics of working across entities. The citizens of our country look with the great hope towards IT to facilitate transparent governance and speedy development. The advent of IT has changed the way we work in many ways and audit is not remained an exception. The new almost ubiquitous computer though undoubtedly one of the most effective tools, has also brought its vulnerabilities of the automated business environment.

The pen and paper of manual transactions have made away for the online data entry of computerized applications; the locks and keys of filing cabinets have been replaced by passwords and identification codes that restrict access to electronic files and folders. Each new vulnerability needs to be controlled; accessing the adequacy of each control requires new methods of auditing. During the last decade, most of the government departments, state owned enterprises, autonomous bodies have embarked on computerizing their operations in a big way. Initially, computers were available only to large organizations due to high purchase and operational costs.

Later, the advent of PCs (Personal Computers) and rapid decrease in the cost enabled medium sized organizations also to take the advantage of IT for their data processing. Nowadays, the widespread availability of powerful microcomputers and their associated packaged software has resulted in the extensive deployment of computers by even small organizations. Correspondingly, the possibilities of data loss and associated organizational costs have increased tremendously along with new risk factors. Due to vulnerabilities of network, the danger of tempering with data by insiders and outsiders is much higher in Information System. The government of Nepal has issued the IT policy, Electronic Transaction Act and Rules, IT strategy, Cyber Security Policy etc. to furnish the system related technology.

Most of the government offices are spending their about 20 to 25 percent budget for obtaining and sustaining the hardware and software. For regularizing the IT system and IT certification as well as control, Office of the Controller of Certification has been established. Particular business related software like ASYCUDA, RAS, GAS etc, are in operating by the concerned offices. SO, the IT system is rapidly adopted by the government, however, we have to do much better in the field of training to human resources obtaining new technology maintaining the system , create awareness, controlling system etc.

IT Audit

Conclusion:

Computers themselves have moved from just electronic data processing (EDP) systems to the realm of IT systems since they not only process data but storage, utilize and communicate a wide variety of information that influences decision making at various levels of an organizations. In fact, with the advent and growth of computer networks systems, computer systems are now Information systems. As a reflection of this evolution, the term EDP audit as largely been replaced by such terms as IT Audit and Information Systems Audit. As rapidly growing the demand of IT system, there is also need to build the Audit system. The weak control system doesn't sustain longer. So, the IT Control System and IT Audit System should be designed appropriately for desired goal, objectives and target.

References:

- INTOSAI Documents and URL,
- ASOSAI Documents and URL
- OAG/N Publications
- Internet

(3 ★ 80)

Compliance Audit

📧 Durga Prasad Panthi *

Introduction

Auditing involves evaluating the relevance, reliability and adequacy of evidence in support of verifiable information. It is a specialised function having complex legal, economic and ethical implication. It is a process of judgement following by collection, analytical and critical evaluation of evidence. Evidence is fundamental of auditing and all audit technique and procedure are derived from it. The audit report is the end product of auditing. Mainly, audit is divided into two types; propriety and performance. Propriety audit is divided into compliance audit (it is also called transaction audit) and certification audit (financial audit).This paper is deals with compliance audit in view of public sector perspective.

Compliance Audit' in private sector

Compliance auditing as distinct type of audit in the private sector emerged as a part of efforts of the Governments to control or regulate business practices in 20th Century. Laws, regulations, policies, and procedures were implemented to ensure such control. It became the responsibility of private sector auditors to verify that these rules were being followed by the private sector entities.

Private sector entities have to comply with regulations put in place by the Government. Such legislations discourage monopolistic tendencies, impose environmental obligations, employee related safety/health obligations etc. Non-compliance to such legislation by private sector entity may invite penalties. Private sector auditors are particularly concerned in such cases where such penalties have an impact on company's balance sheet.

^{*} Audit Officer, Office of the Auditor General

Compliance Audit

International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) established by International Federation of Accountants (IFAC) is a body for setting Accounting (IFRS) as well as Auditing Standards (ISA) for private sector accountants/auditors. It issued ISA 250 (International Standard of Auditing 250) 'Consideration of Laws and Regulations in an Audit of Financial Statements' for carrying such compliance audit in private sector.

ISSAIs on Compliance Audit

The International Organization of Supreme Audit Institutions (INTOSAI) has developed a set of auditing standards/guidelines for the use of government auditors in line with international Auditing Standards, which is known as ISSAIs (International Standards of Supreme Audit Institutions). Its motto is "Mutual Experiences Benefits All". It has a Professional Standards Committee (PSC) headed by SAI Denmark. One of its sub-committee Compliance Audit Sub-committee (CAS) headed by SAI Norway which has developed three guidelines/standards for compliance audit as given below:

- ISSAI 4000 General Introduction to Guidelines on Compliance Audit;
- ISSAI 4100 Compliance Audit Guidelines for audits performed separately from the audit of financial statements (related to performance audit)
- ISSAI 4200 Compliance Audit Guidelines related to audit of financial statements

ISSAI defines compliance auditing as "obtaining assurance as to whether activities, financial transactions and information are, in all material respects, in compliance with the authorities which govern the audited entity." This involves reporting on the degree to which the audited entity follows rules, laws and regulations, policy, established codes, agreed upon terms or general principles of sound public sector financial management and conduct of public sector officials. Compliance auditing encompass the assessment both of compliance with formal criteria of what should be (regularity) and/or with the general principles of sound public sector financial management and conduct of public sector officials of what could be (propriety).

Compliance auditing as performed by SAIs covers a wide range of subject matters and may vary widely on an international basis. It comprises of several audit approaches, types of criteria, evidence gathering procedures and reporting formats. Compliance auditing is generally performed either:

- Related to the audit of financial statements (in which case ISSAI 4200 provides additional guidance), or
- Separately from the audit of financial statements (in which case ISSAI 4100 provides additional guidance), or performed together with performance auditing.

The audit of financial statements on focuses obtaining sufficient and appropriate audit evidence regarding those laws and regulations that have a direct effect on the determination of material amounts and disclosures in the financial statements. For compliance, audits are performed together with the audit of financial statements, the Compliance Audit Guidelines supplement the Financial Audit Guidelines (ISSAIs 1000-2999).

Compliance auditing may also be planned, performed and reported separately from the audit of financial statements. Compliance auditing performed as a task of its own may be carried out on a regular basis or on an ad hoc basis as a separate, identifiable audit task related to a specific subject matter chosen for audit. In both the cases audit provides reasonable assurance or a limited assurance.

'Compliance audit' standards & guidelines in public sector

International Public Sector Accounting Standards Board (IPSASB) of IFAC provides corresponding standard or guidance to the public sector accountants and auditors. Professional Standards Committee (PSC) headed by SAI Denmark and Financial Audit Subcommittee (FAS) headed by SAI Sweden have been collaborating with IFAC for a decade.

According to IFAC, Public sector auditor while carrying out compliance audit is expected to use ISA 250 if compliance is related to financial statement. ISSAI 4200 of INTOSAI is nothing but replication of ISA 250 of IFAC. For compliance audits that do not have bearing on financial statements a separate study note was issued by IFAC. The contents of this 'IFAC note' were merely translated into ISSAI 4100, standard for compliance audit conducted separately from the audit of financial statements.

The PSC headed by SAI Denmark and CAS headed by SAI Norway adapted IFAC material to develop ISSAI 4100 and ISSAI 4200. They also prepared ISSAI 400 Fundamental Principles of Compliance Auditing. These principles are the basis on which a SAIs can prepare its own compliance auditing standards or else adopt ISSAI 4100 and 4200.

Compliance Audit

Compliance Auditing Principles in brief are as follows (same for FA and PA).

- Auditors-Skills, ethics, independence, objectivity, professional behaviour
- Exercising professional care, professional scepticism, quality standards
- Audit involves three parties auditor, auditee and user- terms of engagement
- Subject matter to be audited, understanding the entity, audit risk, planning the audit
- Audit objectives- (financial audit or compliance or performance audit)
- Audit criteria
- Audit procedures (standard does not elaborate the procedures)
- Materiality, significant deviations
- Sufficient appropriate audit evidence
- Audit findings, conclusions
- Documentation of entire audit process and evidence
- Reporting (reasonable assurance/exception reporting), long/short report, follow up

Compliance audit standards and manuals of any SAI should cover these aspects of else should adopt ISSAI 4100 and 4200.

Above principles are virtually same for financial audit and performance audit. This does not clearly tell us in what way compliance audit is different in the public sector and private.

The objectives of Public sector auditing

Public sector audit is a form of legislative oversight over the executive under the constitutional arrangement that seeks to contribute to good governance by enhancing accountability, transparency and promoting improvement in use of public resources. Accountability means being answerable for the way in which one has exercised power and control, mediated rights and used discretions vested by law in the public interest.

Audit is independent examination of records of financial and related activities of an entity using generally accepted auditing practices in order to provide legislature with information, conclusions or opinions based on sufficient appropriate evidence on to what extent the entity fulfilled the following three major responsibilities.

To what extent the entity's financial reporting is reliable' is financial audit. (A) $\ensuremath{\mathsf{A}}\xspace$

To what extent entity could safeguard all the resources with which it is entrusted from theft, loss, abuse, misuse, waste, mismanagement etc' is compliance audit. (B)

'To what extent the entities service delivery operations are efficient, economical and effective' is performance audit. (C) Oxford dictionary defines performance as a task or operation seen in terms of how successfully it is performed.

Theoretically audit assignments in revenue audit, deposit audit, environmental audit, budgetary audit, IT audit etc are either financial, compliance or performance audits depending on the audit objective of the assignment. The same audit assignment may have audit objectives related to all the three types.

Audit procedures for compliance audit

Compliance audit and transaction audit are often used interchangeably which intend to mean that both are same. But it is not so; 'transaction audit' is substantive testing. Substantive testing or 'audit of a select sample of transactions' is carried out in financial, compliance audits and also performance audit.

- Substantive testing in financial audit looks at the way the financial transactions are captured in the books of accounts, compiled, consolidated, reported to achieve major objective (A).
- Substantive testing in compliance audit looks at the compliance of the transactions to prescribed procedures, rules and laws which are meant to achieve the major objective (B).
- Substantive testing is also carried in performance audit. (C)

Auditing involves (i) review of controls meant to achieve the major objectives (A,B,C) of the entity and (ii) substantive testing which involves test check of selected sample of transactions.

In public sector audit, it is more appropriate to carryout both 'review of controls' and 'substantive testing' together. Such 'audit procedure' that consists of both 'tests of control' and 'substantive tests' is called dual purpose testing in a slightly different context.

Compliance Audit

Private sector audit literature in general used to treat review of controls as step to determine the size of sample for substantial testing and the sample can be small. Auditors, in addition to an opinion on the financial statements, must also express an opinion on the effectiveness of a company's internal control over financial reporting, in accordance with Auditing Standard. Internal controls are the controls that regulate the activities and the activities are reflected as transactions. Irregularities or deviations in transactions are a reflection on controls. Hence, 'review of controls' and 'substantive testing' as integral part of audit.

Private sector auditors view 'audit' as more formal to express an opinion on the financial statements. 'Review' does not contemplate obtaining an understanding of the entity's internal control; assessing fraud risk; testing accounting records; or other procedures ordinarily performed in an audit.

In a restricted sense 'audit' is 'substantive testing' which points out irregularities, deviations etc in the past-period transactions. It is postmortem of transactions that already took place. Review is 'review' of 'something ongoing'. Exercising internal controls is an ongoing activity. Hence, we 'review' 'the internal controls'. We do not 'audit' 'internal controls'. Instances of loss or waste already happened in a particular type of transactions is found in substantive testing. So, audit procedures include review of controls and substantive testing. Analytical procedures such as analysis of ratios or trends, comparison/relationships are also part of audit procedures.

Legislature controls in Public Sector

Legislature exercises controls over mobilization, allocation and utilization of resources. The executive is expected safeguard all the resources at all the times. Certain laws, regulations, rules and instructions are made and modified from time to time to achieve this broad objective.

A. Resources include financial resources and all other resources acquired through it such as men (labour, HR), material, equipment, assets, land, building, infrastructure etc. They are required by the entities for its service delivery function. Mobilization of financial resources is achieved by the Govt/entities through levy and collection of taxes, charges/fees, sale, borrowings etc. Other resources are acquired or paid for by the entities through financial resources (budget). Sometimes equipment, assets could be on rent or infrastructure would be on PPP mode or build operate/transfer.

Entities are expected to safeguard all the resources at their disposal at all the times. Resources are to be safeguarded from the risk of theft, loss, embezzlement, abuse, misuse, idling, waste, mismanagement, rent seeking etc. In Government several rules and instructions are in place for safeguard of resources. To what extent the entity could safeguard each of these resources at different stages from those risks by complying with the related rules translates into audit objectives of compliance audit.

- B. Distribution and delivery 'service delivery output / products either financial or goods or services (health) are to be protected from the risk of not delivering the correct quantity, quality to the correct beneficiary, loss, theft etc. There will be prescribed criteria, instructions and rules aimed to achieve this purpose. To what extent the entity could safeguard the service delivery products/output during their distribution by complying with related rules translates into audit objectives of compliance audit.
- C. Legislature exercises control to safeguard nation's natural resources which include land, (including mines/minerals), water (glaciers, rivers, lakes,) air, (forest, plant & animal), intangible resources (radio frequency,) etc. Laws, regulation and rules are made to safeguard natural resources from the risk of loss or damage, lease, profit sharing arrangements, exploitation etc and exploitation, illegal sale/consumption, also unauthorised degradation, pollution etc. Certain laws and rules also made for regeneration, sustainable development, utilisation of renewable sources, etc. To what extent the entity could safeguard by complying with those rules translates into audit objectives of compliance audit.
- D. Legislature exercises control to safeguard its citizens (its human resources, particularly the vulnerable ones) from negative externalities (pollution, drugs, traffic hazards, fire hazards, radiation etc.), from market exploitation (monopoly, unfair competition, consumer rights, quality controls, working hours, working conditions, industrial safety etc), from discrimination (gender, religion), from threats to life (internal/external,

civil/criminal), threat to livelihood (displacement) threat to their property & other fundamental rights etc. Certain laws and rules are made for discouraging, preventing, penalising negative externalities. To what extent these negative externalities are prevented and addressed by complying with those laws and rules translate into audit objectives of compliance audit.

E. Certain laws and rules are also made for promoting specific positive externalities or public good (health-infectious diseases, family planning, education, gardens, parks, forest, clean streets, public toilets etc). Certain laws and rules are made for encouraging, promoting, implementing positive externalities. To what extent they were addressed by complying with those laws and rules translate into audit objectives of compliance audit.

Audit criteria for compliance audits

To what extent the department could safeguard all its resources would be the overall audit objective of the compliance audit. This can be achieved by test check of a sample of transactions in a sample units selected for the objective. Only one issue like safeguard of financial resources during drawing and disbursal through cash book is a theme (audit objective) for compliance audit. To what extent the department complied with pay & allowance rules (while making payments to its employees) are a theme (audit objective). Whether the deliverables (say scholarships) are paid to the eligible beneficiary in correct quality within the prescribed period in compliance to criteria, instructions and rules is another audit objective. To what extent the Income Tax Department could safeguard the financial resources during levy and collection of taxes is the overall audit objective of compliance audit of tax department. To what extent 'the tax administration is efficient and effective' is the audit objective of a performance audit.

Cash book is meant to achieve the objective of safeguard of financial resources and also reliable financial reporting; compliance to which is made use for different purpose in compliance audit and financial audit. The audit objectives of the audit which aspects of rules/instructions/controls are being examined and commented upon. Audit objectives also indicate the nature of audit whether compliance, financial or performance or a combination of two or three of them. However the compliance audit should be by and large distinguishable from performance audit and financial audit. Compliance audit is examining whether laws and rules were followed are not. Audit can also examine whether the existing rules/controls are adequate to safeguard, not able to meet new types of risk, whether compliance is in letter but not in spirit. To what extent the entity's procurement activity is efficient and effective is performance audit which involves the examination of entity's ability to plan for, formulate exact specifications, attract competitive bidders, achieving the purpose. A pollution control 'scheme' of 'activity' would undergo performance audit, but to what extent the entity enforced the pollution control rules is compliance audit. Performance audit is about the 'operational process' or 'activity'.

AGs Conference (2012) theme paper 'Compliance on Audit

Auditor General's (AGs) Conference was held in India in 2012. The theme paper on 'Compliance Audit Approach and Reporting' traces compliance audit as "The broad objectives of audit ...... to provide an assessment of the due observance of the laws, rules, procedures and systems in keeping with the financial interests of and propriety in the functioning of the Government .....". The theme paper has defined compliance audit as "whether the provisions of the Constitution, the applicable laws, regulations and rules made there under and various orders and instructions issued by authority are being complied with" (para5, 6).

Checking the compliance actions of audited units against suitable criteria is the backbone of all audits. In case of pure compliance audits, we need to see whether relevant laws and regulations have been followed (para10). Such compliance is the primary and most important requirement of ensuring accountability of the public executive (para11) Issues to be addressed by SAIs are; to accept compliance audit as an independent audit stream, prepare compliance audit guidelines based on ISSAIs and move towards assurance orientation, convert our transaction audit plans into compliance audit plans, use a refined risk analysis for selection of units.

Audit objectives could be different for each department depending upon the character of the audited entity. Some important views expressed in this respect are:

- Compliance audit has not been acknowledged as an independent stream of audit as it get covered as a part of transaction audit and unlike performance and financial audit there are no detailed guidelines and manuals for compliance audit.
- SAI India's Compliance Audit is actually not structured on compliance audits and all functional Audit guidelines, innumerable are not 'compliance audit guidelines', should be considered as a basis for preparing compliance audit guidelines. Transaction audit is synonym of substantive testing that is performed in all audits. Performance audits include 'compliance issues'. Thus, performance audits are often 'performance cum compliance audits'.
- In Financial Audit, compliance is measured against financial rules and regulations; in performance audits compliance is measured against program/scheme guidelines and in case of pure compliance audits we need to see whether relevant laws and regulations (legislative approval) have been followed.
- Clarity in compliance would emerge only if we can identify the 'purpose of the compliance audit'. It is not enough to say that 'purpose of the compliance audit is to see whether law, regulations and rules are complied with'. Financial audit serves a purpose 'whether financial reporting is reliable. Performance audit serves a purpose 'whether entity's operations are efficient and effective'.

Compliance Audit in OAG/N Strategic Plan

Office of the Auditor General, Nepal's Strategic Plan 2010-12was prepared with the objectives; timeliness and quality audit, enhance independence, professional development, audit methodology improvement and cooperative& relationship with stakeholders. Various indicators were set up to measure the achievement of goals but achieved the mixed results. Moreover, for achieving the rest of activities Strategic Plan 2013-15 is formulated to give continuity of reform process. Legislature, government agencies, development partner, media and civil society have appreciated OAG report underscoring transparency and accountability in the safeguard of public resources. They have high expectations from the report in the promotion of transparency and accountability in the public sector. Also realised that high quality performance of audit by OAG has proved to be a lynch pin in the process of good governance of the public resources.

OAG Nepal's strategic plan has not clearly explained to the focus on compliance audit but included an objective to safeguard the public resources with enhanced quality audit service. Strategic Plan 2013 -15 set a goal to improve the quality of audit services. Under this, it has included an objective to update audit standard, guidelines and manual in line with good practice and implement.

Compliance Audit in Indian Audit & Account Department (IA&AD) Strategic Plan

IA&AD Strategic Plan 2020 proposed the following strategy for compliance audit.

- a) switching to a thematic approach for compliance audit, with assurancebased reporting
- b) reducing the number of compliance audits and introducing detailed audit planning for thematic audits

The strategic Plan suggests that each thematic audit should have specific audit objectives, audit criteria, and issue analysis on a simplified basis by adopting most of the rigour followed for performance audit planning. As recommended for financial audits, an assurance memo would need to be prepared at the conclusion of each compliance audit, summarizing the results of audit in respect of each area indicated in the audit plan. It mentions that while the checklists for financial audit would be relatively uniform, similar checklists / individual audit steps in respect of compliance audit are likely to vary widely from audit to audit.

IA&AD Strategic Plan 2020 mentions that, it is logical to integrate financial and compliance audit into a single process geared towards the objective of providing audit assurance on the financial statements, and also on the adequacy and effectiveness of the internal controls. The Plan has suggested a thematic approach and assurance orientation to compliance audit. The Strategic Plan on one hand viewed compliance audit as a part of financial audit and on the other hand viewed it as a kind of performance audit. It did not clearly explain how compliance audit is distinct though identified financial, compliance and performance as three distinct types.

Audit findings related to non- compliance

Certain laws, Regulations and rules are imposed by designated Ministries/Departments which are mandatory in nature. Examples are financial regulations and rules from Finance Ministry, environmental

Compliance Audit

ministry rules form concerned (Environment, Forest), safety regulations. and quality of food/medicines from concerned Ministries/Departments etc. Certain rules, instructions, benchmarks, targets are set within the Department or entity meant for its own working. These could be part of compliance audit. Compliance audit of such entities would be with an objective of 'to what extent compliance was enforced'. All entities, organizations are expected to comply with laws, regulations and rules.

According to the 51th annual audit report of OAG/N, the total amount of audited figure is NRs 20 Kharab 85 Arab 80 Crore 10 Lakh from the total number of 4740 Government audited units in FY 2069/070. The irregularity related to non-compliance is NRs 18 Arab 80 Crore 58 Lakh (51.38%) out of total irregularity of NRs 36 Arab 60 Lakh 13 Thousand from the audited figure in current year. It shows that the concerned audited entities are not strictly following the prevailing law, rules directives and circulars while operating their transactions. It is not satisfactory for supporting to keep the good governance. Thus, OAG/N is contributing in evaluating the issues related to safeguard of public purse and financial resources and entrusted to public entities.

Conclusion

Audit is the process of systematic examination of a quality system involves evaluating the relevance, reliability and adequacy of evidence in support of verifiable facts. Compliance audit is comprehensive review of public/private adherence to regulatory guidelines. The main purpose of compliance audit is to see whether law, regulation and rules are complied or not. It is not enough to say that purpose of the compliance audit is to see whether law, regulations and rules are complied with. Compliance audit is not only limited on government agencies also carried out public and private sectors. Compliance audit help to contribute good governance by enhancing accountability, transparency and promoting improvement in use of available resources. Its resources would be the overall audit objective of compliance audit. This can be achieved by test check or sample of transaction in a sample unit. But, no detailed separately guidelines and not clearly explained to the focus on compliance audit. In present scenario, it concerned audited entities are not strictly followed by government agencies which is not supported safeguard to keep the good governance. OAG/N has a key role in the matter of ensuring accountability in the use of public resources and it is contributing in evaluating the issues related to safeguard of public purse, financial resources and entrusted to public entities. Thus, the compliance audit needs to be more effective/productive rather than only comply with law, rules and regulations.

Refrences

- IA&AD Strategic Plan 2020
- IA&AD Perspective Plan 2010-15
- www.saiindia.gov.in
- AG conference 2012 Theme Paper on Compliance audit
- www.ifact.org
- www.issai.org
- www.intosai.org
- www.oagnep.gov.np
- Strategic plan 2013-15 Office of the Auditor General Nepal
- Reading materials of IA&AS OT-2012, NAAA, Shimla
- Various issues A Nepalese journal of Government Auditing, volume 77and 78
- 51th annual audit report Office of the Auditor General, Nepal

First Time Adoption of IFRS and Nepal's Initiative

🗷 Achyut Pant*

Background

Along with the changes in the competitive business world, there have been major changes in financial reporting in recent years. The continuing internationalization of the corporate sector creates pressure for adoption of IFRS (International Financial Reporting Standard) worldwide to provide consistency in reporting. The most of the developed and developing regimes have been using IFRS as the basis of their standard in reporting. The vision of global accounting standards has been publicly supported by many international organizations including the G20, World Bank, IMF, Basel Committee, IOSCO and IFAC.

Foreign investment is crucial boost to the economies of developing countries such as Nepal. The financial statements prepared according to nation's local accounting system may hardly meet the needs of investors, business partners and multinational corporate organizations who are conversant with international standards. By adopting IFRS a business organization can present its financial statements on the same basis as its foreign competitors with comparative financial reporting. Accounting and financial reporting being the backbone of sound governance and transparent economic system, there is no alternative other than adoption of IFRS in the respective regimes. This article covers the basic concepts of First Time Adoption of IFRS and Nepal's Initiative to implement IFRS.

What is IFRS?

IFRSs are a set of accounting standards developed by the International Accounting Standard Board (IASB) that is becoming the global standard for the preparation of a public company's financial statements. Due to the consequent scandals of major US based companies in late 90's, the Financial Accounting Standard Board (FASB) realized the weaknesses of rule based financial reporting and decided to work to gather with IASB to prepare the

^{*} Audit Inspector, Office of the Auditor General

First Time Adoption of IFRS and Nepal's Initiative

globally accepted single set of financial reporting standards. The International Accounting Standard Board (IASB) developed the IFRS in 2001. Meanwhile International Accounting Standards (ISA) issued by International Accounting Standard Committee (IASC) between 1973 to 2001 and some interpretations is collectively taken as IFRS.

IFRS comprise of:

- International Accounting Standards (IAS) originally issued by the international Accounting Standards Committee (developed between 1973 & 2001), which are subsequently adopted and amended by the IASB.
- International Financial Reporting Standards (IFRS) issued by the IASB from April 2001 & onwards.
- Interpretations by the International Financial Reporting Interpretations Committee (IFRIC) or the former Standing Interpretations Committee (SIC).

After issuance IFRS 14 Regulatory Deferral Accounts by IASB on Jan 2014, currently there are 14 IFRSs, 28 IASs, 17 IFRICs, & 8 SICs into effect.

Provisions for First Time Adoption of IFRS

The process of harmonization of national standard with IFRS may not be as easy as chopping the butter by a knife. The entities which seek to a listing for the first time or forced to adopt for the first time still need guidance on how the adoption process should be managed, accounted for, and disclosed for in the financial statements. **IFRS1-First Time adoption of international financial reporting standards** sets out the procedures to follow when an entity adopts IFRS in its published financial statements for the first time.

IFRS1: First time adoption of IFRS

Definition: A first time adopter is an entity that, for the first time, makes an explicit and unreserved statement that its annual financial statements comply with IFRS.

There are five issues that need to be addressed when adopting IFRS.

- The date of transition to IFRSs.
- Which IFRSs should be adopted?
- How gains or losses arising on adopting IFRS should be accounted for?
- The explanations and disclosures to be made in the year of transition.
- What exemptions are available?

Date of Transition

The date of transition is the beginning of the earliest period for which an entity presents full comparative information under IFRS in its first IFRS financial statements. Because IFRS requires comparative statements to be published, the opening IFRS statement of financial position for an entity adopting IFRS for the first time in its 31 December 2014 financial statements and presenting one year of comparative information will be 1 Jan 2013. This is the transition date – the first day of the comparative period.

The opening IFRS statement of financial position itself need not be published, but it will provide the opening balances for the comparative period. If full comparative financial statements for preceding periods are published, then these too must comply with IFRS.

Selection of IFRS

The entity should use the same accounting policies for all the periods presented; these policies should be based solely on IFRS in force at the reporting date. Entities will have to collect information enabling them to prepare statements under previous GAAP, current IFRS and any proposed new standards or amendments.

IFRS 1 states that the opening IFRS statement of financial position must:

- Recognize all assets and liabilities required by IFRS
- Not recognize assets and liabilities not permitted by IFRS
- Reclassify all assets, liabilities and equity components in accordance with IFRS
- Measure all assets and liabilities in accordance with IFRS

Reporting Gains & Losses

Any gains or losses arising on the adoption of IFRS should be recognized directly in retained earnings i.e. not recognized.

Explanations and Disclosures

Entities must explain how the transition to IFRS affects their reported financial performance, financial position and cash flows. Two main disclosures are required, which reconcile equity and profits. The entity's equity as reported under previous GAAP must be recognized to the equity reported under IFRS at two dates, i.e. date of transition and the date of last statement of financial position prepared under previous GAAP. The last annual reported profit under previous GAAP must be reconciled to the same year's total comprehensive income prepared under IFRS.

Any material differences between the previous GAAP and the IFRS cash flows must also be explained. On the first IFRS, the adjustments for the errors of previous years if any must be disclosed separately.

Exemptions

IFRS 1 grants some exemptions in the following situations where the cost of compliance outweighs the benefits of user.

- Previous business combinations do not have to be restated in accordance with IFRS.
- If there is any changes to accounting policies in the first year of adoption of IFRS, but after the issue of the first interim statements, the changes need to be explained and reconciliations required should also be updated.
- The entity can use fair value as the deemed cost but then not have to revalue the assets each year.
- Some actuarial gains and losses on pension schemes are left unrecognized under IAS 19 Employee benefits. A first time adopter may find it easier to recognize all gains and losses at the date of transition and this option is given in IFRS1.
- Past currency translation gains and losses included in revenue reserves need not be separated out into the currency translation reserve.
- Under IAS 32 Financial Instruments, presentation part of the proceeds of convertible debt is classified as equity. If the debt had been repaid by the date of transition, no adjustment is needed for the equity component.
- If the subsidiary adopts IFRS later than its parent, then the subsidiary may value its assets and liabilities either at its own transition date or its parent's transition date.

Implementation of IFRS in Nepalese Context

The Accounting Standard Board (ASB), an independent statutory body, is established in 2003 under Section 15(a) of the Nepal Chartered Accountants Act 1997 by the Government of Nepal for developing accounting standards in Nepal. The board is responsible for the accounting standards development, whereas the Institute of Chartered Accountants of Nepal (ICAN) is responsible for the pronouncement of the standards and the supervision of their compliance. ASB has prepared the road map so as to converge the Nepal Accounting Standards with International Financial Reporting Standards. As Nepal is not in the position to adopt the IFRS completely at a time, the ASB has recognizes the convergence of Nepal Accounting Standard with IFRS. As a pathway of implementation, the convergence process begins on phase wise basis starting from financial year 2014-15 with Multinational Manufacturing Companies and State-Owned Enterprises (SOEs) listed in Security Exchange.

As per the notice for implementation of NFRSs by ICAN as decided by council on 28 Bhadra 2070 (13 Sep 2013), the entities to which NFRSs shall be applicable and the financial year in which fully NFRSs complied Financial Statements to be prepared shall be as follows.

Туре	Entities Requiring adoption of NFRS	NFRS Complied Financial Statements
А	Listed Multinational Manufacturing Companies	2014-15
	• Listed State Owned Enterprises (SOEs) with minimum paid up capital of RS. 5 billion (except banks and financial institutions under BAFIA Act, 2006).	
В	• Commercial banks, including State Owned Commercial Banks,	2015-16
	• All other Listed State Owned Enterprises (SOEs).	
С	• All other Financial Institutions not covered under A & B above.	2016-17
	• All other SOEs.	
	Insurance Companies	
	All other Listed Companies	
	• All other Corporate Bodies/Entities not defined as SMEs or entities having borrowing with minimum of Rs. 500 million.	
D	NFRS for SMEs (SMEs as defined and classified by ASB).	2016-17

After getting the membership of IFAC in 2008, Nepal had made the commitment for implementing IFRS starting from fiscal year 2012/13. However, the date was rescheduled due to various resisting factors such as; lack of adequate knowledge or experience, lack of coordination between various agencies, time taken for convergence and so on.

The term conversion means gradual transition to IFRS across the reporting entities over a period of life. This approach is practical for environment where not all the regulators require the full IFRS and the time and resources needed by the country for full adoption. After the finalization of standard setting process, Accounting Standard Board has issued Nepal Financial Reporting Standards along with IFRICs and SICs which are prepared in line with the International Financial Reporting Standards (IFRSs).

Conclusion

Nepal has adopted open market economy and as a member of WTO, Nepal has to challenge the growing economies to attract foreign investments. Hence a well-developed planning is necessary and the proper action plans should be carried out to underpin the confidence of investors. Hence, fast track of implementation of IFRS can be much fruitful to ensure good governance, transparency and accountability. As the robustness of economy of developing country is the reflection of compliance of International Standards, the countries of growing economy should increase their international market share with the implementation of internationally accepted standards including IFRS.

References

- Corporate Reporting, Kaplan Publishing, UK
- Nepal on the Path of Implementation of IFRS,CA. Mahesh Kumar Guragain, CA. PN Adhikari, Journal of ICAN, September 2013 issue
- Implementing IFRS in Nepal: Opportunities and Challenges, Iswar Raj Shrestha, Journal of Government Auditing, OAG Nepal, issue 78
- Report on Adoption Of IFRS in Developing Countries, the Case of Ghana, Antwi Kofi Gyasi.
- Journals of ICAN and OAG Nepal, various issues
- www.ifrs.org
- www.iasplus.com
- www.pwc.com
- www.ican.org.np
- www.wikipedia.com

ા 🛠 🗞

Inaccuracy and Fault: The Auditor on the Alert

🗷 Janak Raj Gautam

Background

Auditing is a critical examination of books of accounts with a view to establish their accuracy, correctness and fairness. Therefore, an auditor should evaluate whether there exists a system of internal control for preventing misappropriation, malpractices, mistakes and fraud, then the resulting behavior of the incumbents would be trust worthy. However, the internal control system reduces culprits, errors and irregularities. It has to be an economical way of reducing risks and misstatement as well as reducing risks of fraud. The duties of staff are segregated in such way that no one person can initiate, authorize and check a transaction from start to finish. Similarly, the purpose of such a segregation of work is that no one person has an exclusive control over any one transaction. The control system should provide for detail checking activities e.g. Policies should provide that no sales order should be entered without a customer order and every bank reconciliation statement should be prepared monthly.

The degree of assurance of detecting errors would normally be higher than that of detecting fraud, since fraud is actually accompanied by acts of specially designed to conceal its existence. Some mistakes can be more serious affecting the financial statements and auditor's report. Ultimately, repercussions may also trickle down to the auditor. Admit the mistakes, if significant, immediately when an auditor realized, but don't try to hide the mistakes.

^{*} Ex-Deputy Auditor General, Official of the Auditor General

Inaccuracy

Audit finding is the gap (absence) between a criterion and condition. Everyone makes mistakes, however, one may not be able to rectify or correct the same usually in time. As a responsible person, you plan to correct those involving cost and extra hours. Professionally capable auditors can perform the audit assignment efficiently confirming to the vision, mission, core values, objectives and strategic goals. It is to be recognized that because of the test nature of auditing and other inherent limitation of an audit, together with limitation of internal control system, there is an unavoidable risk that some material misstatement may remain undiscovered. Transactions of income and expenditures required to be action taken properly, if there is false, misleading, unfair, deception, deceit and disparaging descriptions. An inaccuracy refers to unintentional error comprises of mistake, slip, miscalculation, blunder etc. in financial information. They appear in as,

- Mathematical or clerical mistakes in the underlying records, data and documents and referral evidences.
- Oversight or misinterpretation of facts
- Omission of amounts,
- Misappropriation of assets,
- Recording transactions without substance.

Checking of Fault

Audit findings exist at that time when an auditor does not agree with the amount, classification, presentation or disclosure of items or totals in the financial statements while checking arithmetical accuracy of source documents and accounting records or performing independent calculation. Numerous techniques are used to control and check fault that can be appeared as input, process and output in accounting data. Errors are unintentional mistakes for example, mathematical or clerical; mistake in the underlying records and documents, oversight or misinterpretation of facts.

Classification of Wrong-doing

A wrong doing is the intentional mistake comprising misdeed, indiscretion, abnormality and irregularity that are carried out in the financial statements. Classification of irregularity, fault and wrong doing are:-

Classification	Descriptions		
Misinterpretation of	Certain discrepancies responses on audit		
facts	objections.		
Incorrect accounting	The auditors should take into account the		
	aggregate of all uncorrected mis-statement		
	including estimates in the assessment of		
	materiality of audit.		
Misapplication of	Violations of law, regulations, and wrong doing in		
accounting concepts	accounting practices.		
and policies			
Mistakes in	It supports the existence of a deviation, an error		
disclosures	or weakness.		
Cut–off error	Audit differences from prior periods that an		
	auditee did not adjust may affect the current		
	year's earning or opening net assets.		
Fraudulent financial	Intentional misstatement prepared and submitted		
statements	by management		
Commission of	System failure enables the employees to carry out		
amounts	un-authorized transactions, procedural lapses		
	and violation of regulations. The errors and		
	irregularities may cause financial statements to		
	contain material misstatements.		

Alertness

An auditor while analyzing the error in a sample need not consider the qualitative aspects of fault. According to Pete William, "I am not suggesting there are any errors at all, I am saying that without proper audit there is no way to be sure." Nobody can deny the fact that effective internal auditing may protect an organization from fault and financial irregularities. It is often said that sun shine is the best disinfectant and this statements holds true when an organization utilizes auditing to ensure and improve effectiveness of risk management, control and governance process. An auditor should always keep in mind that curtailment of audit work in no way reduces the responsibility. However, primarily, the responsibility for prevention and detection mistakes, incorrect, fraudulent transactions and misappropriation of assets rest with management.

National Auditor

The Auditor General, also called the national auditor, is basically entrusted for ensuring that public resources used efficiently, where the most needed with minimum leakage for the benefit of society at large. Therefore, government auditors' policy should focus on vital and mega schemes on the selected entities rather than chasing nitty grities. The government auditors should be clear in their functions and responsibilities of various incumbents before implementing auditing, As for example, a few the following responsibilities and functions that could be segregated are given below:-

Sn	Particulars of functions	Responsibility
1	Authorization of a transaction	Management function
2	Execution the transaction	Custodial function
3	Recording of the transaction	Accounting function
4	Checking of the transaction	Monitoring function
5	Reviewing of transactions for correction	Internal auditing
	and rectification of entries, if any.	
6	Examination of transactions for	Final auditing
	expression of opinion on true and fair	

Phase-wise segregation of positional duties of government auditors in summary as a specimen:-

Level of Audit Management	Primary	Secondary	Final
Тор	Preparation of Annual Audit plan Time schedule Personnel assignment to Directorate	work Assess the overall goals	Financial reporting Decision for peer review Organizing surprise checking Ministry level preparation Thorough reading for making truthful in the report. Expression of opinion on financial statements
Middle	Entrance meeting	Coordination on audit Supervision,	Draft reporting

Inaccuracy and Fault: The Auditor on the Alert

area covered Submission of comprehensive audit programand in the field Directions to the audit team Review of the findings Exit meetingobtain management responses Acknowledgement of managementFrontlinePrepare wise plan Participate in the entrance books of financialFindings calculation and calculation and the entrance meetingDocumentation o preliminary audit reportVerify books financialBe aware of inappropriate compliance procedures Undertake other duties as required Result with inDocumentation o preliminary audit report		Branch and	direction review	Discussion and	
Submission of comprehensive audit programin the field Directions to the audit team Review of the findings Exit meetingresponses Acknowledgement of managementFrontlinePrepare wise plan Participate in the entrance meetingFindings analyzed Calculation and the entrance informationDocumentation of preliminary audir reportVerifythe statements Checking and testingBe process aware of inappropriate compliance process and procedures Undertake other duties as required Result with inresponses Acknowledgement of management					
comprehensive audit programDirections to the audit team Review of the findings Exit meetingAcknowledgement o managementFrontlinePrepare wise plan Participate in the entrance meetingDirections to the audit team Review of the findings Calculation and tlassificationAcknowledgement o managementFrontlinePrepare wise plan Participate in the entrance meetingDirections to the audit team Review of the financialDocumentation o preliminary audit reportFrontlinePrepare unit wise plan Participate in the entrance meetingSale Participate in the entrance the entrance meetingDocumentation o evidencesKertholdPreparation accounts with financial testing of transactionsBe Parce aware of inappropriate commentsMake a list of papers kept in the fileKertholdEnsure procedures Undertake other duties Result with inMake a list of papers kept in the file				_	
audit programaudit team Review of the findings Exit meetingmanagementFrontlinePrepare unit wise plan Participate in the entrance meetingFindings are analyzedDocumentation o preliminary audit reportVerifythe entrancial books of financial testing of transactionsBe paware of inapropriate compliance process and process and process and procedures Undertake other duties as required Result with inmanagement					
FrontlinePrepare unit wise plan Participate in the entrance meetingFindings are analyzedDocumentation o preliminary audit reportVerifythe entrancial books of financial Statements Checking and testing of transactionsDocumentation o preliminary audit reportFrontlinePrepare unit wise plan Participate in classification Analytical review Assure extra information evidences i necessary Make a list of papers kept in the fileFrontlineCalculation and classification Analytical review Make a list of papers kept in the fileVerifythe accounts with financial testing of transactionsStatements Checking and testing of transactionsEnsure compliance process and procedures Undertake other duties as required Result with in		-		-	
FrontlinePrepare unit wise plan Participate in the entrance meetingFindings Exit meetingDocumentation o preliminary audit reportVerifythe entrancial books of financial Statements Checking and testing of transactionsStatements process and process and procedures Undertake other duties as required Result with inDocumentation o preliminary audit report		audit program		management	
FrontlinePrepare unit wise planFindings are analyzedDocumentation o preliminary auditParticipate in the entrance meetingCalculation and classificationPreparation o Preparation oVerify booksAnalytical review Analytical reviewWorking paper Documentation o evidencesVerify the booksBe awareof necessaryStatements Checking and testingCompliance processmake a list of papers kept in the fileVarify the booksEnsure commentsKept in the file					
FrontlinePrepare unit wise planFindings are analyzedDocumentation o preliminary audit reportParticipate in the entrance meetingCalculation and classificationDecumentation o preliminary audit reportVerify booksthe accounts with financialAnalytical review informationWorking paper o evidencesStatements Checking and testingStatements o complianceComments evidencesMake a list of papers kept in the fileVerify booksEnsure commentsCompliance processMake a list of papers kept in the file			0		
wise plananalyzedpreliminaryauditParticipate in the entranceCalculation and classificationpreliminaryauditParticipate in the entranceCalculation and classificationPreparationomeetingAnalytical reviewWorking paperVerifythe booksAssureextra classificationDocumentationbooksof informationinformationevidencesiaccounts with financialBe inappropriatemake a list of papersStatementscommentskept in the fileChecking and testingEnsure compliancekept in the fileUndertake other dutiesUndertake other dutiesuties as required Result with in					
Participate in the entrance meetingCalculation and classificationreportMalytical reviewPreparationor PreparationVerifythe booksAssureextra ocumentationbooksof informationor evidencesaccountswith inancialBe inappropriateaware necessaryStatementscomments commentsMake a list of papers kept in the fileChecking testingof inorcesscompliance processtransactionsprocess and proceduresand procedures Undertakeundertake testingof compliance transactionsas required Result	Frontline	-			
the entranceclassificationPreparationormeetingAnalytical reviewWorking paperVerifytheAssureextraDocumentationbooksofinformationevidencesiaccountswithBeawareofnecessaryfinancialinappropriateMake a list of papersStatementscommentskept in the fileCheckingandEnsuretestingofcompliancetransactionsprocessandproceduresUndertake otherdutiesasrequiredResultwith <in< td=""></in<>		-		preliminary audit	
meetingAnalytical reviewWorking paperVerifytheAssureextraDocumentationobooksofinformationevidencesiaccounts withBeawareofnecessaryfinancialinappropriateMake a list of papersStatementscommentskept in the fileCheckingandEnsuretestingofcompliancetransactionsproceduresundertake otherUndertakeotherdutiesasrequiredResultwith <in< td=""></in<>		1		1	
Verifythe booksAssure informationDocumentation o evidencesbooksof informationinformationo evidencesaccountswith financialBe inappropriatenecessaryfinancialinappropriate commentsMake a list of papersStatementscommentskept in the fileChecking testingof compliance procedures Undertakeand procedures as required Resultmake a list of papers		the entrance	classification		
books of information evidences i accounts with Be aware of necessary financial inappropriate Make a list of papers Statements comments kept in the file Checking and Ensure testing of compliance transactions process and procedures Undertake other duties as required Result with in		meeting	Analytical review	Working paper	
accounts with financialBe inappropriateaware inappropriatenecessary Make a list of papersStatementscommentskept in the fileChecking and testingEnsure compliancekept in the filetransactionsprocessand proceduresUndertakeother dutiesas required Result		5		Documentation of	
financial Statementsinappropriate commentsMake a list of papers kept in the fileChecking and testing of 		books of	information	evidences if	
Statementscommentskept in the fileChecking and testing of transactionsEnsure compliance process and procedures Undertake other duties as required Result with inkept in the file		accounts with	Be aware of	necessary	
Checking and Ensure testing of compliance transactions process and procedures Undertake other duties as required Result with in		financial	inappropriate	Make a list of papers	
Checking and Ensure testing of compliance transactions process and procedures Undertake other duties as required Result with in		Statements	comments	kept in the file	
testing of compliance transactions process and procedures Undertake other duties as required Result with in		Checking and	Ensure	-	
transactions process and procedures Undertake other duties as required Result with in		_			
Undertake other duties as required Result with in		_	-		
duties as required Result with in			procedures		
duties as required Result with in			Undertake other		
Result with in					
Result with in			required		
approved budget			approved budget		
and timeframe.					

Supervision of auditors' performance

Even with the best of auditors' efforts, the auditors may not be able to detect all of them. The fact is recognized by the Courts as is obvious from a study of the various judgments. The auditor's performance is judicially viewed by applying the following tests.

- a) Whether the auditor has exercised reasonable care and skill in carrying out works.
- b) Whether the errors and frauds could have been detected in the ordinary course of checking without any special efforts.
- c) Whether the auditor had any reason to suspect the existence of the errors and frauds
- d) Whether the error or fraud was so deep laid that the same might not have been detected by the application of normal audit procedures.

Conclusion

The role of Auditor General is basically to ensure that public resources are used efficiently where it is the most needed with minimum leakage for the benefit of society at large. Therefore, government auditors' policy should focus on vital and mega schemes on the selected entities rather than chasing nitty grities. Professionally capable auditors can perform the audit assignment compatible to the vision, mission, core values, objectives and strategic goals. It is to be recognized that because of the test nature of auditing and other inherent limitation of an audit, together with limitation of internal control system, there is an unavoidable risk that some material misstatement may remain undiscovered.

The recommendations suggested by the auditor should be actionable. After the examination there is an expression of independent opinion by the auditor about the truth and fairness of annual financial statements, books of accounts and supporting documents in a particular accounting period. An auditor is required to obtain sufficient, relevant, reliable, adequate and essential information so as to prop up a reasonable basis for expression of an opinion on financial statement.

૯ઙા ♦♦ ૪૨૦

कार्यालय गतिविधि

प्रतिनिधि मण्डलको भ्रमण

१ ईन्टोसाइ डिभलपमेन्ट इनिसिएटिभ (IDI) मलेशियाको क्वालालम्पुरमा मे २० देखि २२, २०१४ मा सञ्चालन गरेको IDI Global Programme on Specialised Audits-Public Debt Audit of Lending and Borrowing Frameworks विषयक सर्वोच्च लेखापरीक्षण संस्थाका प्रमुखहरुको बैठकमा महालेखापरीक्षक श्री भानुप्रसाद आचार्यको नेतृत्वमा नायब महालेखापरीक्षक श्री ईश्वरराज श्रेष्ठको सहभागिता रहेको थियो। उक्त अबसरमा IDI Global Programme on Specialised Audits-Public Debt Audit of Lending and Borrowing Frameworks विषयक तालिमको ढाँचा तथा अन्य व्यवस्थापनको सम्बन्धमा IDI र महालेखापरीक्षकको कार्यालय बिच भएको सम्भौतामा हस्ताक्षर भएको थियो।

अन्तरर्क्रिया कार्यक्रमः

१ महालेखापरीक्षकको कार्यालयले पूर्वाञ्च, विकास क्षेत्र धनकुटामा र मध्यपश्चिमाञ्चल विकास क्षेत्र सुर्खेतमा सार्वजनिक लेखापरीक्षण विषयमा २०७० माघमा क्षेत्रिय गोष्ठि एवं अन्तकिया कार्यक्रम संचालन भएको थियो ।महालेखापरीक्षकज्यूको समपस्थितिमा गरेको आयोजित दुवै गोष्ठिमा उपमहालेखापरीक्षक, सम्बन्धित क्षेत्रका क्षेत्रीय प्रशासक, क्षेत्रका क्षेत्रीय कार्यालय प्रमुखहरु, जिल्ला स्थित कार्यालयका कार्यलय प्रमुखहरु एवं अन्य सरोकारवाला हरुको सहभागिता रहेको थियो ।

सार्कस्तरीय तालिमः

महालेखापरीक्षकको कार्यालयले एशियाली विकास बैंकको सहयोगमा मार्च ३ देखि ७ सम्म Result-Based Project Rreporting and Auditing- Special Focused on Donor Funded Project विषयक आवासीयतालिम कार्यक्रम संचालन गरेको थियो। उक्त कार्यक्रममा सार्क मुलकका महालेखापरीक्षकको कार्यालयमा कार्यरत कर्मचारीहरुको समेत सहभागिता रहेको थियो। सो कार्यक्रममा कार्यालयका निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हुनु भयो।

सि.नं.	सहभागी कर्मचारी	सि.नं.	सहभागी कर्मचारी
٩.	ना.म.ले.प.श्री ईश्वरराज श्रेष्ठ	१४	निर्देशक श्री नारायण पराजुली
ર.	ना.म.ले.प.श्री ईश्वरप्रसाद न्यौपाने	१४	निर्देशक श्री छत्रपति निरौला
₹.	ना.म.ले.प.श्री बाबुराम गौतम	१६	निर्देशक श्री पशुपतिकुमार काफ्ले
۲.	ना.म.ले.प.श्री रामु प्रसाद डोटेल	ঀ७	निर्देशक श्री विन्दु विष्ट

कार्यालय गतिविधि

¥.	निर्देशकश्री महेश्वर काफ्ले	१८	निर्देशक श्री पर्शुराम न्यौपाने
ε γ	निर्देशकश्री गणेश प्रसाद पौडेल	१९	निर्देशक श्री मोहन कुमार पराजुली
<u>ب</u> و	निर्देशकश्री भवनाथ दाहाल	२०	ले.प.अधिकारी श्री कृष्ण प्रसाद भट्टराई
۲.	निर्देशकश्री गोपीचन्द्र शाही	ર૧	ले.प.अधिकारी श्री दुर्गा बहादुर बस्नेत
९	निर्देशकश्री सुवर्ण प्रसाद ढकाल	२२	ले.प.अधिकारी श्री कृष्ण प्रसाद शर्मा
٩٥	निर्देशक श्री त्रिलोचन आचार्य	२३	ले.प.अधिकारी श्री किशार पोखरेल
٩٩	निर्देशक श्री पदमराज पौडेल	२४	ले.प.अधिकारी श्री किशोर पाण्डे
१२	निर्देशक श्री नेत्रकुमार खत्री	રપ્ર	ले.प.अधिकारीश्री कत्पना अर्याल
१३	निर्देशक श्री नारायण मरासिनी	२६	ले.प.अधिकारी श्री निरप्रसाद सुवेदी

बैदेशिक तालिम, गोष्ठीमा सहभागिता

- INTOSAI-IDI ले भुटानको थिम्पुमा सन् २०१३ जनवरी २७ देखि ३१ सम्म आयोजना गरेको SAI PMF विषयक तालिम कार्यक्रममा निर्देशक श्री भवनाथ दाहाल Co-facilitator को रुपमा र निर्देशक श्री नारायण एम.सी. प्रशिक्षार्थीको रुपमा सहभागी हुनु भयो।
- पाकिस्तानको महालेखापरीक्षक कार्यालयले फेब्रुवरी १४ देखि मार्च २१, २०१४ मा आयोजना गरेको कार्यमूलक लेखापरीक्षणको विशिष्टीकृत तालिममा कार्यालयका लेखापरीक्षण अधिकारीद्धय श्री रमेशबाबु के.सी. र श्री शिवराम गुरौं सहभागी हुनु भयो।
- संयुक्त राष्ट्र संघको आव्हानमा शसस्त्र प्रहरी बलको तर्फबाट संयुक्त राष्ट्र संघीय मिशन लाईवेरियामा कार्यरत ३ वटा Formed Police Unit हरुको २०७०१०१६ देखि २६ सम्म भएको observation visit मा कार्यलयका ले.प.अधिकारी श्री विष्णु प्रसाद खनाल सहभागी हन् भयो।
- पाकिस्तान सरकारको आयोजनामा इस्लामावादमा मार्च २५ देखि २७, २०१४ मा संचालन भएको Second South Asia Region Public Procurement Conference विषयक गोष्ठीमा निर्देशक श्री माधव प्रसाद पन्त सहभागी हुनु भयो।
- संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयद्धारा आयोजना गरेको मे २ देखि १२, २०१४ मा थाईल्याण्ड र भियतनाममा भएको Community Based Irrigation Management विषकय अवलोकन भ्रमणमा कार्यालयका निर्देशक श्री त्रिलोचन आचार्य सहभागी हुन् भयो।
- एसोसाईको आयोजनामा चीनको नानजिंगमा सन् २०१४ जुन ९ देखि २० सम्म संचालन भएको Financial Audit in an IT Environment विषयक तालिममा प्रशिक्षकको रुपमा कार्यलयका निर्देशक श्री चन्द्रकान्त भण्डारी र प्रशिक्षार्थीको रुपमा निर्देशक श्री शंकर प्रसाद पन्थी सहभागी हुन् भयो।

- संयुक्त राष्ट्र संघ आर्थिक तथा सामाजिक सम्बन्ध विभागले कोरियाको सिओलमा जुन २३ देखि २६, २०१४ मा आयोजना गरेको Innovation Governance for Substanable Development and Well being of the People विषयक कार्यक्रममा नायबमहालेखापरीक्षक श्री इश्वरप्रसाद न्यौपान सहभागी हुनु भयो । उक्त अवसरमा वहाँले National experience of SAI engagement of Citizens: Challange and oppertunities विषयमा प्रस्त्तीकरण गर्नु भयो ।
- महालेखापरीक्षकको कार्यालय सुदृढिकरण आयोजना अर्न्तगत SAI Malaysia को आयोजना सहयोगमा २ जुन देखि १३ जुन, २०१४ मा संचालन भएको Financial Audit and EWP विषयक निम्न तालिममा कार्यालयका निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हुनु भयो।

सि.नं.	सहभागी कर्मचारी	सि.नं.	सहभागी कर्मचारी
٩	उप-महालेखापरीक्षक श्री मोहदत्त तिमिल्सीना	१४	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री पुरुषोत्तम महर्जन
२	नायब महालेखापरीक्षक श्री बाबुराम गौतम	૧૬	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री कुमार आचार्य
na	नायव महालेखापरीक्षक श्री महेश्वर का ेले	ঀ७	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नन्दी राम भट्टराई
४	निर्देशक श्री सुवर्ण प्रसाद ढकाल	٩८	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री भवानी) प्रसाद मरासिनी
x	निर्देशक श्री छत्रपती निरौला	१९	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री कुलचन्द्र भण्डारी
ý,	निर्देशक श्री रमेश ढकाल	२०	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री हुमनाथ सुवेदी
و	निर्देशक श्री राजेन्द्रराज ओभा	ર૧	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री सम्भना बराल
5	निर्देशक श्री दिव्यदर्शन अधिकारी	२२	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री पार्वती कडेल
९	निर्देशक श्री दलबहादुर मोहत्रा	२३	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री मोहन खनाल
१०	निर्देशक श्री थवराज अधिकारी	२४	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री ताराध्वज सुनुवार
99	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री गोविन्द शर्मा लौडारी	રપ્ર	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री टीकानाथ अर्याल
१२	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री रमेश प्रसाद न्यौपाने	२६	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री विष्णुराज रिजाल
१३	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री रामचन्द्र पौडेल	२७	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री सन्तोष सापकोटा
१४	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री तीर्थराज तण्डुकार		

चीन सरकारको Bilateral Training Program for Nepal अन्तर्गत 19 June to 02 July,
 2014 मा चीनको वेइजिङ्गमा संचालन भएको Seminar on Public Finance
 Management for Nepal विषयक कार्यक्रममा निम्न कर्मचारी सहभागी हुनु भयो ।

सि. नं	नाम थर	सि. नं.	नाम थर
٩	नायब महालेखापरीक्षक श्री राममाया कुँवर	२	निर्देशक श्री टिकाराम श्रेष्ठे
n,	निर्देशक श्री अजयकुमार सापकोटा		

लेखापरीक्षण पत्रिका

स्वदेशी गोष्ठी, सेमिनार र तालिममा सहभागिता

- प्लानेट इन्फोइसि प्रा. लि. ले जनवरी १२ देखि १४, २०१४ मा आयोजना गरेको e-Attendence सम्बन्धी तालिममा कार्यालका सहायक कम्प्यूटर अपरेटर श्री सरोज उपाध्याय सहभागी हुनु भयो।
- राजस्व प्रशासन तालिम केन्द्रले २०७०।१०।२० देखि सञ्चालन गरको ३ महिने अधिकृत स्तरीय सेवा प्रवेश तालिम मा यो वर्ष लोकसेवा आयोगबाट सिफारिश भई आएका यस कार्यालयका निम्न कर्मचारीहरूलाई सहभागी गराईएको छ ।

सि.नं.	सहभागी कर्मचारी	सि.नं.	सहभागी कर्मचारी
۹.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री पिङ्गी कुमारी दास	∕ور	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री कमलराज अर्याल
ર.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री लेखबहादुर थापा	૭.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री जितेन्द्र श्रेष्ठ
	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री विधान अर्याल	۲.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नृपराज जोशी
۲.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री दिपेन्द्र ढकाल	९	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नमुना पाण्डे
X.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री रामकुमार शर्मा		

- विश्व बैंक, कन्ट्री अफिस काठमाडौंले फेब्रुवरी १२ देखि १४, २०१४ मा सञ्चालन गरेको Clinic/Workshop on Result Monitoring and Evaluation विषयक कार्याशालामा कार्यलयका निर्देशक श्री स्वर्ण प्रसाद ढकाल सहभागी हन् भयो।
- नेपाल लेखापरीक्षणमान बोर्डको आयोजनामा २०७०।१९।२३ गते सञ्चालन भएको Audit Quality Assurance: How to Make it for You विषयक तालिम कार्यक्रममा कार्यालयका निर्देशक श्री भरत किशोर भट्टराई र निर्देशक श्री हेम बहाद्र कार्की सहभागी हन्भयो ।
- लेखामान बोर्डको आयोजनामा २०७०।१९।१९ देखि २१ गते सम्म सञ्चालन भएको नेपाल वित्तिय प्रतिवेदन मान (NFRS) विषयक तालिम कार्यक्रममा कार्यालयका निर्देशक श्री कमल सिलवाल सहभागी हुनुभयो ।
- United Nations Office on Drugs and Crime (UNODC) / United Nations Development Programme (UNDP) द्वारा 28 March, 2014 मा संचालन भएको UN Convention against Corruption (UNCAC) विषयक १ दिने सेमिनारमा कार्यालयका नायब महालेखापरीक्षक श्री बाबुराम गौतम सहभागी हुनु भयो।
- नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान, जावलाखेलद्वारा मिति २०७०।१२।२६ देखिसञ्चालन भएको ९४ कार्यदिने आधारभुत प्रशिक्षण प्रशिक्षक (ToT) कार्यक्रममा यस कार्यालयका नायब महालेखापरीक्षक श्री राममाया कुँवर र निर्देशक श्री अजय कुमार सापकोटा सहभागी हुनुभयो।

 लेखापरीक्षणमा अन्य सरोकारवालाहरुको सहभागिता सम्बन्धमा विश्व बैंक इन्स्टिच्युटको सहयोगमा विश्व बैंकको नेपाल स्थित कार्यालयमा कार्यालयले सार्क क्षेत्रका सर्बोच्च लेखापरीक्षण संस्थाहरु तथा सार्कका विभिन्न नागरिक संस्थासंग विभिन्न चरणमा आयोजना भएको भिडियो कन्फरेन्समा निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हुनु भयो।

सि.नं	सहभागी कर्मचारी	सि.नं	सहभागी कर्मचारी
٩.	नायब महालेखापरीक्षक श्री ईश्वरप्रसाद न्यौपाने	४	निर्देशक श्री महेश्वर काफ्ले
ર .	नायब महालेखापरीक्षक श्री बाबुराम गौतम	x	निर्देशक श्री बैकुण्ठ बहादुर अधिकारी
ર.	नायब महालेखापरीक्षक श्री राममाया कुँवर		

 सार्वजानिक खरिद अनुगमन कार्यालले मिति २०७०।१२।२६ देखि २८ सम्म संचालन गरेका सार्वजनिक खरिद सम्बन्धी तालिममा यस कार्यालयबाट निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हुनु भयो।

٩	श्री ऋषि बहादुर कार्की	99	श्री विष्णु प्रसाद पौड्याल
२	श्री इन्द्रप्रसाद आचार्य	१२	श्री यामनाथ खनाल
nr	श्री प्रेम कुमार अधिकारी	१३	श्री खिम प्रसाद रेग्मी
8	श्री सत्यनारायण थापा	१४	श्री संगीता फूयाल
X	श्री रामशरण न्यौपाने	१४	श्री कृष्ण प्रसाद दालाल
¥ور)	श्री सोम बहादुर बस्नेत	१६	श्री नेत्र प्रसाद गौतम
و	श्री पुर्णप्रसाद आचार्य	ঀ७	श्री ललिता ढु ाना
J	श्री श्याम बहादुर कस्ती	٩٢	श्री अर्जुन गिरी
९	श्री सुन्दर भुजेल	१९	श्री कोपिला पौडेल
१०	श्री पार्वती कँडेल	२०	श्री विजया खतिवडा

 सँस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयको ३२ औं पर्वतारोहण सम्पर्क अधिकृत अनुस्थापन तालिममा यस कार्यालयका निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हुनु भयो।

सि.नं	सहभागी कर्मचारी	सि.नं	सहभागी कर्मचारी
٩.	ले.प. अधिकारी श्री रामचन्द्र पौडेल	∕وں	ले.प. अधिक्षक श्री डिल्लीराम खनाल
ર.	ले.प. अधिकारी श्री रत्नकुमार श्रेष्ठ	و	ले.प. अधिक्षक श्री अर्जुन गिरी
nr.	ले.प. अधिकारी श्री हरि प्रसाद आचार्य	Л	ले.प. अधिक्षक श्री जयप्रसाद गौतम
8	ले.प. अधिकारी श्री निर प्रसाद सुवेदी	ç	ले.प. अधिक्षक श्री बेनुकराज कार्की
x	ले.प. अधिकारी श्री संगिता फूयाल		

- विश्व बैंक, कन्ट्री अफिस काठमाडौंले मे १ र २, २०१४ मा सञ्चालन गरेको Output-Based Aid Program विषयक कार्याशालामा कार्यलयका निर्देशक श्री रामप्रसाद उपाध्याय र लेखापरीक्षण अधिकारी श्री शैलेन्द्र कुमार भुषाल सहभागी हुनु भयो।
- श्री कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठानबाट आ.व. २०७०/७९ मा लोक सेवा आयोगबाट रा.प अनंकित द्वितीय तह (खरिदार स्तर) मा सिफारिश भई सेवा प्रवेश गर्नु भएका

लेखापरीक्षण पत्रिका

कर्मचारीहरुको लागि २०७९।२।४ देखि ९४ सम्म संचालन भएको सचिवालय सीप विषयक सेवा प्रवेश तालिममा यस कार्यालयका निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हन् भयो ।

सि.नं	नाम, थर	पद
٩	सुवास रिजाल	लेखापरीक्षण निरीक्षक
२	त्रिलोचन संग्रौला	लेखापरीक्षण निरीक्षक
3	इन्द्र बहादुर खतिवडा	लेखापरीक्षण निरीक्षक
8	माधव प्रसाद पोखेल	लेखापरीक्षण निरीक्षक
X	तनुजा पोखेल	लेखापरीक्षण निरीक्षक
ų.	सिर्जना श्रेष्ठ	लेखापरीक्षण निरीक्षक
ی	शम्भु कुमार सिंह	लेखापरीक्षण निरीक्षक
5	चिरञ्जिवी रेग्मी	लेखापरीक्षण निरीक्षक

- सार्वजनिक खर्च तथा वित्तीय उत्तरदायित्व सचिवालयबाट सार्वजनिक वित्तको क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीहरुका लागि २०७९ बैशाख २६ देखि २८ सम्म (३ दिन) संचालन भएको सार्वजनिक वित्तीय व्यवस्थापन सम्बन्धी राष्ट्रिय स्तरको तालिम कार्यक्रममा यस कार्यालयका लेखापरीक्षण अधिकारी श्री घनश्याम पौडेल सहभागी हुनु भयो।
- नेपाल वित्तिय प्रतिवेदनमान लागू गर्ने सन्दर्भमा महालेखापरीक्षकको कार्यलयका कर्मचारीहरुको लागि Nepal Second Financial Sector Stability Development Policy Credit अन्तर्गत DFID द्धारा संचालन भएको Nepal Financial Reporting Standard (NFRS/IFRS) विषयक तालिम कार्यक्रममा निम्न कर्मचारी सहभागी हुनु भयो।

सि.नं.	पद	नाम, थर
٩	नायब महालेखापरीक्षक	महेश्वर काफ्ले
ર	निर्देशक	कृष्ण प्रसाद न्यौपाने
સ	निर्देशक	विवेकानन्द घिमिरे
8	निर्देशक	ऋषि बहादुर कार्की
X	निर्देशक	घनश्याम पराजुली
Ge.	निर्देशक	भरत किशोर भट्टराई
ও	निर्देशक	मोहन कुमार पराजुली
۲	निर्देशक	थवराज अधिकारी
९	निर्देशक	प्रमोद कुमार के. सी.
90	लेखापरीक्षण अधिकारी	राम कृष्ण अधिकारी
99	लेखापरीक्षण अधिकारी	कृष्ण प्रसाद भट्टराई
१२	लेखापरीक्षण अधिकारी	राम चन्द्र पौडेल
१३	लेखापरीक्षण अधिकारी	प्रकाश कुमार खत्री
ঀ४	लेखापरीक्षण अधिकारी	टिकानाथ अर्याल
ঀৼ	लेखापरीक्षण अधिकारी	कल्पना घिमिरे
१६	लेखापरीक्षण अधिकारी	जर्नादन घिमिरे
ঀও	लेखापरीक्षण अधिकारी	बिष्णु प्रसाद पौड्याल
१८	लेखापरीक्षण अधिकारी	प्रमोदकुमार मण्डल
१९	लेखापरीक्षण अधिकारी	डुलहरि दाहाल
२०	लेखापरीक्षण अधिकारी	गीता भट्टराई

 कार्यालयको वार्षिक कार्यक्रमअन्तर्गत कार्यालयका निम्न कम्प्युटर अपरेटर तथा सहायक कम्प्युटर अपरेटरहरूका लागि मिति २०७९/९/२९ गतेदेखि डाटाबेस म्यानेजमेण्ट सम्बन्धी (MySQL & PHP) तालिममा सहभागी हुनु भयो।

सि.नं	नाम थर	सि.न	नाम थर
٩	कम्प्युटर अपरेटर श्री महेश श्रेष्ठ	२	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री सुशिल काफ्ले
३	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री सरोज उपाध्याय	8	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री तारा गिरी
x	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री इन्द्रकुमार श्रेष्ठ	પ્	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री विनोद शर्मा
ى	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री ललित नेगी	Б	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री मनोजकुमार श्रेष्ठ
९	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री देवतराज महतो	१०	सहायक कम्प्युटर अपरेटर श्री देवनारायण यादव

- विश्व बैंकले मे २८, २०१४ मा आयोजना गरेको Financial Management and Procurement Clinic विषयक कार्यक्रममा निर्देशक श्री कृष्णप्रसाद ढुङ्गेल र लेखापरीक्षण अधिकारी श्री बैभवदीप श्रेष्ठ सहभागी हुनु भयो।
- एसियाली विकास बैंक (ADB)को आयोजनामा २०१४ जुन २ देखि ६ सम्म दुई चरणमा सञ्चालन भएको Financial Management Training for ADB Assisted Projects विषयक तालिममा निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हुनु भयो।

सि.नं	नाम थर	सि.नं.	नाम थर
٩	निर्देशक श्री पशुपतिकुमार काफ्ले	२	निर्देशक श्री माधवप्रसाद लामिछाने
ર	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री प्रद्युम्न न्यौपाने	४	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री श्यामप्रसाद भण्डारी

- नर्वेली राजदुतावासले 2014 June 4, 5 मा आयोजना गरेको Anti-Corruption Approaches for Natural Resource Management and Illicit Financial Flows विषयक कार्यशालामा निर्देशक श्री कुमार थापा र लेखापरीक्षण अधिकारी श्री छत्रनाथ शर्मा गैरे सहभागी हुन् भयो।
- कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठानद्वारा सञ्चालन भएका देहायका तालिममा यस कार्यालयका निम्न कर्मचारीहरू सहभागी हुन्भयो ।

सि.नं.	तालिमको नाम	सहभागीको नाम	अवधि
۹.	Driver	ह.स.चा. श्री रामचन्द्र श्रेष्ठलाई ह.स.चा. श्री लक्ष्मी नारायण मर्हजन	२०७९।२।२५ देखि ७ कार्यदिन
૨.	Computer Hardware and Networking	लेखापरीक्षण अधिक्षक श्री हरि प्रसाद पाठक लेखापरीक्षण निरीक्षक श्री प्रदिपमान बज्राचार्य	२०७९।९।२७ देखि १० दिन सम्म
३.	e-Governance	लेखापरीक्षण अधिक्षक श्री इन्द्र बहादुर अधिकारी लेखापरीक्षण अधिक्षक श्री पुष्पहरि पौडेल	२०७९।२।२८ देखि १० दिन

- नेपाल चार्टड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको आयोजनामा Certification Course on International Taxation विषयक तालिम कार्यक्रमा निर्देशक श्री रामप्रसाद उपाध्याय सहभागी हुनु भयो।
- नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठानद्वारा सञ्चालन भएका देहायका तालिममा यस कार्यालयका निम्न कर्मचारीहरू सहभागी हुनुभयो ।

सि.नं.	तालिमको नाम	सहभागीको नाम	अवधि
٩.	ICT Application and Knowledge Management	निर्देशक श्री प्रमोद कुमार के.सीं लेखापरीक्षण अधिकारी श्री कल्पना अर्याल	२०७०।१०।२७ देखि १०।२९ सम्म
ર.	Late Carrer Management	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नवराज चौलागाई	२०७९।१।२ देखि ४ दिन सम्म
ર.	ICT Application and Knowledge Management	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री सुजना रिमाल लेखापरीक्षण अधिकारी श्री संगीता फूयाल	२०७१।२।२६ देखि ३०
۲.	Closing the Loop Through Integrety Building and Education	निर्देशक श्री गोपीचन्द्र शाहि	ર૦૭૧ારા૧૬ ૨ ૨૦

 कार्यालयको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुरुप संचालन गरेको अङ्ग्रेजी भाषा तालिममा निम्न कर्मचारीहरु सहभागी हुनु भयो।

सि.नं.	नाम थर र पद	सि.नं.	नाम थर र पद
٩	कम्पयूटर अपरेटर श्री प्रदिप चालिसे	99	ले.प. अधिक्षक श्री मनिराम राउत
२	ले.प. अधिक्षक श्री डिल्ली ब. वली	१२	ले.प. अधिक्षक श्री प्रयास घिमिरे
~~ب~~	ले.प. अधिक्षक श्री कृपा मरहडा	१३	ले.प. अधिक्षक श्री नारायण अर्याल
8	ले.प. अधिक्षक श्री ललिता ढु ाना	ঀ४	
ধ	ले.प. अधिक्षक श्री राजु पाण्डे	ঀৼ	ले.प. अधिक्षक श्री कोपीला पौडेल
y.	ले.प. अधिक्षक श्री सञ्जु ढकाल	१६	ले.प. अधिक्षक श्री सुनिल कुमार यादव
৩	ले.प. अधिक्षक श्री गिता खनाल	ঀ৩	ले.प. निरीक्षक श्री प्रकास वसेल
Б	ले.प. अधिक्षक श्री टेक बहादुर जि.सी.	१८	ले.प. निरीक्षक श्री सहनशिला पुडासैनी
९	ले.प. अधिक्षक श्री दिपक आचार्य	१९	ले.प. निरीक्षक श्री अच्युत पन्त
٩٥	ले.प. अधिक्षक श्री विमल पौडेल	२०	ले.प. निरीक्षक श्री सन्तोष ढकाल

सेवाकालीन तालिम

नेपाल प्रशासनिक प्रशिक्षण प्रतिष्ठान तथा कर्मचारी प्रशिक्षण प्रतिष्ठानद्वारा सञ्चालन भएका देहायका सेवाकालीन तालिममा निम्न कर्मचारीहरू सहभागी हुनुभयो ।

सि.नं.	तालिमको नाम	सहभागीको नाम	अवधि
٩.	Project Appraisal	निर्देशक श्री घनश्याम बजगाईं	२०७०।१०।१२७देखि ३० कार्यदिन
२	Computer Basic	ले.प.निरीक्षक श्री विष्णुलाल पुरी ले.प.निरीक्षक श्री बिजया खतिवडा	२०७९।९।७ देखि ३० कार्यदिन
R	Computer Advance	टाईपिष्ट श्री मन्दिरा मर्हजन ले.प.अधिक्षक श्री धुव शर्मा	२०७९।९।७ देखि ३० कार्यदिन
8	Advance Course on Management and Development	निर्देशक श्री बैकुण्ठ बहादुर अधिकारी	२०७९।२।१९ देखि ३० कार्यदिन
X	Human Resource Management	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नारायण प्रसाद कोइराला लेखापरीक्षण अधिकारी श्री हरिबाबु थापा	२०७९।२।२१ देखि ३० कार्यदिन
Γ υ	English Advance	लेखापरीक्षण अधिक्षक श्री रामकृष्ण पोखरेल	२०७९।२।२९ देखि ३० कार्यदिन

कार्यालयमा सञ्चालित तालिम

लोक सेवा आयोगबाट सिफारिश भई लेखापरीक्षण अधिक्षक र निरीक्षकमा सेवा प्रवेश गरेका निम्न कर्मचारीहरुको लागि कार्यालयबाट मिति २०७०।९।२४ देखि ३० सम्म सेवा प्रवेश तालिम आयोजना भयो।

सि.नं	नाम थर	पद
۹.	बेनुक राज कार्की	लेखापरीक्षण अधिक्षक
ર.	भुवनेश्वर पंगेनी	लेखापरीक्षण अधिक्षक
ત્ર.	जय प्रसाद गौतम	लेखापरीक्षण अधिक्षक
४.	कुन्ता कुमारी दाहाल	लेखापरीक्षण अधिक्षक
X.	गंगा कुमारी आचार्य	लेखापरीक्षण अधिक्षक
G .	अनिता श्रेष्ठ	लेखापरीक्षण अधिक्षक
૭.	शत्रुधन प्रसाद यादव	लेखापरीक्षण अधिक्षक
۲.	विनेाद कुमार बुढाथोकी	लेखापरीक्षण निरीक्षक
S.	लिलानाथ तिमिल्सीना	लेखापरीक्षण निरीक्षक

यस कार्यालयको स्वीकृत वार्षिक कार्यक्रम अनुसार देहायका तालिम, गोष्ठी, सेमिनार र कार्यशालाहरू आयोजना गरिएको छ :

सि.नं.	तालिमको नाम	सहभागी संख्या	सञ्चालन मिति
٩.	ग वर्ग, घ वर्ग का पेशागत प्रमाणपत्र प्राप्त कर्मचारीहरुको लागि निरन्तर पेशागत तालिम (सी.पी.ई.)	د لا	२०७१।२८ देखि ३०
ર.	ख वर्ग का पेशागत प्रमाणपत्र प्राप्त कर्मचारीहरुको लागि निरन्तर पेशागत तालिम (सी.पी.ई.)	१४०	२०७९।९।२२ देखि २४
२	राजस्व लेखापरीक्षण सम्बन्धि तालिम	હપ્ર	२०७९।२।४ देखि ६
8	भुक्तानीमा कर कट्टी सम्बन्धि तालिम (२ समुहमा)	१४०	२०७९।२।१ र ७ गते
X	सार्वजनिक खरिद सम्बन्धि तालिम(२ समुहमा)	११०	२०७९।३।९ देखि ३।३ र २०७९।३।३ देखि ३।४

 विश्व बैंकको सहयोगमा सञ्चालन भएको लेखापरीक्षणमा बाह्य सरोकारवालाहरूको संलग्नतासम्बन्धी कार्यक्रमको अंशको रुपमा Peer Assist Process-Citizen Engagement in the Audit Process in Nepal सम्बन्धमा Half day Workshop on Social Accountability Concepts, Tools and Approaches विषयमा २०७०/२/९ गत निम्न कर्मचारी सहभागी हुनु भयो।

सि.नं	सहभागी कर्मचारी	सि.नं	सहभागी कर्मचारी
۹.	निर्देशक श्री पदमराज पौडेल	९	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री सविना चित्रकार
ર.	निर्देशक श्री जयराम घिमिरे	१०	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नारायणप्रसाद फुँयाल
n .	निर्देशक श्री मात्रिकाप्रसाद घिमिरे	99	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री किशोर दुरा
४	निर्देशक श्री तोयनाथ अर्याल	१२	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री जीवनकुमार मल्ल
X	निर्देशक श्री ललितबहादुर शाक्य	ঀ३	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नीरप्रसाद सुवेदी
y.	निर्देशक श्री सुदनप्रसाद पौडेल	१४	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री टेकप्रसाद न्यौपाने
و	निर्देशक श्री रामकृष्ण अधिकारी	१४	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री नमुना पाण्डे
_	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री		
5	रमेशबाबु के सी		

e-Learning Course अध्ययनः

कार्यालयका निम्न कर्मचारी हरु IDI Global Programme अन्तर्गत e-Learning Course मा मनोनयन हुन भएको छ ।

f	स.नं	नाम थर पद	तालिमको विषय
	٩.	निर्देशक श्री ऋषि बहादुर कार्की	IDI-Global Programme Specialised
	r.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री शैलेन्द्र कुमार भुषाल	Audits-Information Technology

लेखापरीक्षण पत्रिका

कार्यालय गतिविधि

રૂ.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री रामचन्द्र पौडेल	
۲.	निर्देशक श्री नारायण प्रसाद पराजुली	
¥.	निर्देशक श्री लिलाराज ढकाल	IDI-Global Programme Specialised
દ્ર.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री शिव प्रसाद आचार्य	Audits-Public Debt
૭.	लेखापरीक्षण अधिकारी श्री उमेश सुवेदी	

अन्य सहभागिताः

नेपाली राजदुतावास दिल्लीमा रहेको वि.पि. कोइराला नेपाल भारत प्रतिष्ठान सचिवालयको लेखापरीक्षणका लागि यस कार्यालयका लेखापरीक्षण अधिकारी श्री प्रकाश कुमार खत्री सहभागी हुन् भयो।

विभुषण तथा पदकः

नेपाल सरकारले गणतन्त्र दिवस, २०७१ को उपलक्ष्यमा यस कार्यालयका उप-महालेखापरीक्षक श्री सुकदेव खत्रीलाई सुप्रबल जनसेवाश्री तृतीय श्रेणी र निर्देशक श्री नारायणप्रसाद पराजुलीलाई प्रबल जनसेवाश्री चतुर्थ श्रेणी पदक प्रदान गरेको छ।

अध्ययनमा छनौटः

नेपाल सरकार सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको आर्थिक वर्ष २०७०।७१ को वार्षिक कार्यक्रम अनुसार शैक्षिक सत्र २०१४-२०१६ मा नेपाल व्यवस्थापन सङ्घको Management Development Campus (MAN-MDC) मा सञ्चालन हुने दुई वर्षे (४ सेमेष्टर) को Executive Master of Business Administration (EMBA) अध्ययन गर्न लेखापरीक्षण अधिक्षक श्री कृपा मरहट्ठा सामान्य प्रशासन मन्त्रालयको निर्णयबाट छनौट हुनुभएको छ ।

नयाँ नियुक्तिः

लोक सेवाआयोगको देहायको मितिको सिफारिसको पत्रानुसार देहायका व्यक्तिहरु नेपाल लेखापरीक्षण सेवा आं पं राजपत्र अर्नाङ्कित द्वितीय श्रेणीको लेखापरीक्षण निरीक्षक पदमा स्थायी नियुक्ति हुनु भइं यस कायांलयमा पदस्थापन हुनुभएको छ ।

क.सं	नाम, थर	नियुक्ति मिति
٩	श्री विनोदकुमार बुढाथोकी	२०७०।९।२१
२	श्री लिलानाथ तिमिल्सिना	२०७०।९।२१
n	श्री कल्पना थापा अर्याल	२०७०।९।२१

 लोक सेवाआयोगको वैकल्पिक उम्मेदवार सिफारिस गरी पठाएको पत्रानुसार देहायका व्यक्ति नेपाल लेखापरीक्षण सेवा, खुला राजपत्र अनङ्कित द्वितीय श्रेणी, लेखापरीक्षण निरीक्षक पदमा स्थायी नियुक्ति तथा पदस्थापन हुनुभएको छ ।

क.सं	नाम, थर	नियुक्ति मिति
٩	श्री चिरञ्जिवी रेग्मी	२०७०।९।२८

 लोक सेवा आयोगको मिति २०७०।१२।०५ को सिफारिसको पत्रानुसार देहायका व्यक्तिहरुलाइं नेपाल लेखापरीक्षण सेवा, खुला/समावेशी राजपत्र अनङ्कित द्वितीय श्रेणीको लेखापरीक्षण निरीक्षक पदमा स्थायी नियक्ति हुनु भई यस कार्यालयमा पदस्थापन हुनुभएको छ ।

क.सं	नाम, थर	नियुक्ति मिति
٩	श्री सुवाश रिजाल	ર૦૭૦ા૧૨ાપ્ર
२	श्री त्रिलोचन संग्रौला	ર૦૭૦ા૧૨ાપ્ર
~~م~~	श्री इन्द्रबहादुर खतिवडा	ર૦૭૦ા૧૨ાપ્ર
8	श्री माधवप्रसाद पोखेल	ર૦૭૦ા૧૨ાપ્ર
X	श्री शम्भुकुमार सिंह	ર૦૭૦ા૧રાષ્ટ્ર
يون	श्री सिर्जना श्रेष्ठ	ર૦૭૦ા૧રાષ્ટ્ર
ی	श्री तनुजा पोखरेल	२०७०।१२।१९

बढुवा नियुक्ति

नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७०।१९।२७ को निर्णयबमोजिम नेपाल लेखापरीक्षण सेवाको राजपत्राङ्वित द्वितीय श्रेणीको निर्देशक पदमा कार्यरत निम्न कर्मचारीहरू नेपाल लेखापरीक्षण सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको नायव महालेखापरीक्षक पदमा बढुवा नियुक्त हुनुभई पदस्थापन हुनुभएको छ ।

क.सं	नाम थर	क.सं	नाम थर
٩	श्री गोविन्दप्रसाद बराल	२	श्री विष्णुप्रसाद रिजाल

 नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको मिति २०७०।१२।१४ को निर्णयबमोजिम नेपाल लेखापरीक्षण सेवाको राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीको निर्देशक पदमा कार्यरत निम्न कर्मचारीहरू नेपाल लेखापरीक्षण सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको नायव महालेखापरीक्षक पदमा बढुवा नियुक्त हुनुभई पदस्थापन हुनुभएको छ ।

क.सं	नाम थर	क.सं	नाम थर
٩	श्री जीवनप्रसाद सुवेदी	२	श्री उद्धवप्रसाद सापकोटा

 नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषदको निर्णयबमोजिम नेपाल लेखापरीक्षण सेवाको राजपत्राङ्कित द्वितीय श्रेणीको निर्देशक पदमा कार्यरत श्री महेश्वर काप्ते २०७०।९२।२७ देखि ज्येष्ठता कायम हुने गरी नेपाल लेखापरीक्षण सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको नायव महालेखापरीक्षक पदमा नियक्ति हुन्भई पदस्थापन हुनुभएको छ ।

 नेपाल सरकारको निर्णयानुसार यस कार्यालयका लेखापरीक्षण अधिकारी पदमा कार्यरत देहायका व्यक्तिहरुलाई निम्न मितिदेखि जेष्ठता कायम हुने गरी नेपाल लेखापरीक्षण सेवा, राजपत्राङ्गित द्वितीय, निर्देशक पदमा बढवा नियक्ति गरी पदस्थापन भएको छ ।

1.41.141	f_{a} (1) f_{a	1241 01
۹.	श्री प्रमोदकुमार के.सी.	୧୦७୦ା୧୦ା୧
ર.	श्री हेमबहादुर कार्की	୧୦७୦ା୧୦ା୧
ર.	श्री मेघबहादुर बुढाथोकी	୧୦७୦ା୨୦ା୨
۲.	श्री घनश्याम अधिकारी	૨૦૭૦ ા ૧૨ા૨૬
¥.	श्री रामबहादुर कटुवाल	૨૦૭૦ ા ૧૨ા૨૬
۶.	श्री सत्यनारायण थापा	૨૦૭૧ા૧ા૧૦
હ.	श्री कृष्णप्रसाद भट्टराई	૨૦૭૧ા૧ા૧૦
۲.	श्री रामकृष्ण महर्जन	૨૦૭૧ા૧ા૧૦
<u>९</u> .	श्री मनोहर महर्जन	૨૦૭૧ા૧ા૧૦

अनिवार्य अवकाशः

नेपाल लेखापरीक्षण सेवामा कार्यरत निम्न पदाधिकारीहरू उमेरको हदले निजामती सेवाबाट अवकाश हुनुभएको छ :

क.सं	पद	नाम, थर	अवकाश मिति
٩	उप-महालेखापरीक्षक	श्री जनकराज गौतम	૨૦૭૧ા૧ા૧३
२	निर्देशक	श्री मनोहर महर्जन	ર૦૭૧ારાદ્દ
n	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री उत्तम राउत क्षेत्री	૨૦૭૧ા૧ા૧૪
8	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री नवराज चौलागाई	ર૦૭૧ારાષ્ટ્ર
X	लेखापरीक्षण अधिकारी	श्री रामशरण न्यौपाने	૨૦૭૧ારા૧૦

ા 🛠 🗞

महालेखापरीक्षकको पहिलो प्रतिवेदनको केही अंश

महालेखा परीचक को रिपोर्ट

(विकासको शुरू देखि र साधारण तर्फ २०१८।१९ आर्थिक वर्षसम्मको)

प्रकाशक

राष्ट्रिय पञ्चायत सचिवालय सिंहदरबार, काठमाडौं

बहालेखा परीक्षकरो विभाग जिन्सा कितात्र दर्ताः-

(विंकासको शुरू देखि र साधारण तर्फ २०१८ आर्थिक वर्ष सम्मको)

्र अग्रे में भाषा से से मार्ग्स कार्य के लिये है का सके हैं।

प्रकाशक राष्ट्रिय पञ्चापत स्वय

्म । महाराजात्परा नका उत्तर भा

काल समात का रसे किसी मा

. 10

是下 建制 制

राष्ट्रिय पञ्चायत सचिवालय काउमारों

यब्ज्युकी भेस स्थाले कील, घातल्यवाहाल, कवि्यपुर 1

at" " Bandt.

STERRET WIT

NETRIA NOTICE 1

मुद्रकः— मञ्जुश्री प्रेस रखातें दील, श्रानन्द्याहाल, ललितपुर ।

र्गाब्ट्य पञ्चावस भवन

· · · · ·

बहालेखा वरोदा हरो। जिल्लाच

faren faero anti-

איזר שיאר איזירי

Mid- A - Film

সকাহাক

0,000

राष्ट्रिय पञ्चायत सचिवालय

a the second start of the

१ साल आश्विन

१७३

The state of the

वनाया स्पर्धस्वभग मान्दा घरील निवसारी करने. करीले आपकरनी जवाफ पठावसे, टेक्स्स्म र सरकारवाट सेवच्छाई महालेखा परोड़की परवा २०१६ साल डायाद १४ गले सियुक्त गरि वक्से पछि नेपलि चाविराज्यलाई १ दीत्रमा विभाजन गरी लेखापरीक्ता जामको कांगी जाहिन मदलको जिमित्त वरवन्दि वर्त्तमा गरी जी ४ की सरकारको स्वीकृतिलाई प्रिल्ताव पेश गरी पठागको साथे तत्साम्बन्धी अन्य कानून बकको लागो समेन तरकालिम धा ४ को साद्याध्या नैयों प्रतुरोध गर्ना पनि कही तार लाउन नखरकोले खबको १८ महीता सम्म त्वरी बाटी हेरी बच्च पन्ची । कर्ममान् सरकारवाट २०१७ खाल साथ २७ गत देपरां कर्परां वर्षां वर्षां वर्षां वर्षां र को ४ को कर्पतारको १४ इग्रन्वल सम्बन्धी नीतिसँग मिलाम हुन गरी लेखापरीवरणको देववरणी किलाउनलाहे हालिया थर ररवृत्त्वि समेतको निकाला वक्सको छ। २ मेरि सात्रा आवण ४ गते सम्बादरोतनगु एत, २०१८ बलाई वक्रयों । सी एन चनुसार बनकी महालेखा पराजककी चियालका पदाविकारीहरू सम्प्रन्थों नियमा-वलो, २०१८ पीप १८ गते देखि प्रायम्भ गया । लेखापरीच्या सम्बन्धा सियमावलोको पर्स्वोहामा स्वीकृति वरसाउनकी निमित्त तथार गरी २०१८ साल चार्याह र गते का ४ की भारतम सर्व की वर सन्त्रालयको र कानून तथा स्वाय सम्त्राज्यको प्रतिक्ताको निर्मित्त पद्मिष्काणकोगा थो जानुन तथा स्वाय यान्त्रालयवाट (कर्वेंग तरीका कड़ाको की प्रशासकीय दिवयस्थानी सहयावेता कामोंगत गरेको जरिया समेवले) चाज सम्म भौतरुया भारत सण्को छैन र महाझाया पग्रे एकको विस्तायका पडाविकारो-

(8)

भागसमा पति मेरिएका ठाउँ पश्चिमित्रिया वाकाले कारमाई गर्भ अनुरोध नव्दि र अन्य

श्री ५ महाराजाधिराजका हजूरमा at man and

म्हा स्वाप्रोचेण प्राविधिक विषय हवाले स्वयमा प्रायानल भावका हवा स्वार साल , राकरम् त नेपाल अधिराज्यको संविधानको धारा ७६ को उप-धारा (४) वमोजिम विकाशको शुरू देखि र साधारण तर्फ २०१८।१९ आर्थिक वर्ष सम्मको लेखापरीच एको पहिलो रिपोर्ट चढाएको छ, नेपाल खांगराज्य मर संस्थापरीचण पामे क्षेत्र सीकेकी है । जब यसरी समर्थित जहां मरुद्दे कि गः कर्मम् वियनो जवरवाया विनोहरूको विषुनिवको महम्बना समेत परमार विके जरमा

ल्याडवकाई जापुनिक वर्षकाकी केसाका दांचाहरू चाल गरी काल्यानी तेचा होते नपुस्कृत हो । इत

प्तको व्यवस्था भएपछि पनि सबे देवनी लिखापशीचण वालु स्मन वपाएकोकी लवजुक्त हने नही

्वाल वयनुसार भग नभगको हुन दाविरेय भी ४ की करका कर ताजनहरूवा लिहित भगकोल रहोह ह घुल्य फेकार्यान्स ह की फिसर मालिएका ह्यु हैं? दे । उठान्द्र । उठान्द्र । सम्बन्ध में फतव्यको सेक न्यायान साम्हारोक जसापरीवर्धको राष्ट्री हयपाल वन्त्रवेल स्टक्ष्यों क्षेप्रस्य साजस्ते निर्मार्थको अपनिवन भरताहरु संभेत तरफाले परांचण चयह भएका कांगवीमहला हाक में मना हलहते डालप्रवृत्त कारवार नमई र सांधी र प्रियांचा रेजन्ती आजसातांत (सपग धरह के) दिशाजत हाथ रालिएको हेता उपयुं क्ल व्यवस्था खलुकार कारपाई सभएकीवार कलिपव ठाउंगा जल्ला (आधिक हलवतात्र्यो) तुम्ब पनि बराखको अतिरियत राज्यते पति कांच्यो नित्तिमसंग राजकात स्तिपुर्वकरों थे।ना खडा गम लगाउंदाको साथे संस्थान्ता सारा अस्ता एक एक गयी कलाई संगवायगी तथा ताते पर्या पत्रे स्वान्त्र घरे समय लाज राएको छ । यत्वी नियति चार्यम न्यूडन माग्रा यस विकास गई होता हे लिएस

ARTICLES FA THEFT OF LOUGH IN AN THE FORMER IN THE REAL PROPERTY INTERTY IN THE REAL PROPERTY INTERTY INTO THE REAL PROPERTY INTERTY INTERTY

राष्ट्रिय धनको रत्न सम्बन्धी अस्तामा नियमित्रहा र संसारप्रेजसमा दिव्दोग्हरितीयन

४. शुरूमा विभियोजन ऐत्रको व्यवस्था मभएकोल सदनुसार लप्कावरीयना हत सर्वेत र यो

थ. बरोबाल प्रय स्पर्धाना विभिन्नाजय मनकार जापार मुख्ये त्वज स्पन्न स्व

्रप्यानत आवारोह तालापरी तथा स्वयंगती, अभावपाट संवापरी नसमा वह वादा पांच

उपस्थित भगमा छन्। कतिरेषे अभागतको प्रोड्स धने लेखा किस्स्या (आधिक व्यवहारका) के खूब बसाइनावा बहीती हरवाकेटा गर्या पनि सी वपटाई लेखापरीक्षण यहां पहलो होन । लेखा

वायोगाल सहयोग नहिएवल के प्राप्तांति झागे हर मन्तुपत वर्न सभा मनोवाल गर्ने वाहीवा ाणा रहाइस्ट्र-प्रत वाशी केवहस्या (पदापियमीहरू क्यावस नपाई) लागापरी केराकी काल साल्य

वरवान्त्र दावर गले पत्र हत आवज्य ।

1.

२०२० साल असोज ३१ गते विहीबार। महालेला परीद्रक।

(२)

१. सरकारवाट सेवकलाई महालेखा परीचलको पदमा २०१६ साल आयाद १४ गते नियुक्त गरि बक्से पछि नेपाल अधिराज्यलाई १ देत्रमा विभाजन गरी लेखापरीच्या कामको लागी चाहिने मद्दतको निमित्त दरबन्दि तर्जुमा गरी श्री ४ को सरकारको स्वीकृतिलाई प्रस्ताव पेश गरी पठाएको साथै तत्सम्बन्धी अन्य कानून बन्नको लागी समेत तत्कालिन श्री ४ को सरकारमा कैयौं अनुरोध गर्दा पनि केही तार लाउन नसकेकोले सेवकले १८ महीना सम्म त्यसै बाटो हेरी बस्तु पऱ्यो । तत्पआंत् सरकारबाट २०१७ साल माघ २७ गते उपर्युक्त दरवन्दि सदर गरी बक्स्यो र श्री ४ को सरकारको १४ अन्चल सम्बन्धी नीतिसंग मिलान हुन गरी लेखापरीच्छको व्यवस्था मिलाउनलाई हालेमा थप दरबन्दि समेतको निकासा बक्सेको छ। २०१८ साल श्रावण ४ गते लेखापरीच्या ऐन, २०१८ बनाई वक्स्यो । सो ऐन अनुसार बनेको महालेखा परीच्चको विभागका पदाधिकारीहरू सम्बन्धी नियमा-वलो, २०१५ पौष १५ गते देखि प्रारम्भ भयो । लेखापरीक्षण सम्बन्धी नियमावलीको मस्यौदामा स्वीकृति बक्साउनको निमित्त तयार गरी २०१८ साल आवाड़ ३ गते श्री ४ को सरकार सर्व श्री अर्थ मन्त्रालयको र कानून तथा न्याय मन्त्रालयको प्रतिकृयाको निभित्त पठाएकोमा श्री कानून तथा न्याय मन्त्रालयबाट (अवैंध तरीका अङ्गाली श्री प्रशासकीय व्यवस्थाको सहकार्यता आमंत्रित गरेको जरिया समेतले) आज सम्म प्रतिकृया प्राप्त भएको छैन । महालेखा परीज्ञको विभागका पदाधिकारी-हरूको स्वतन्त्र अस्तित्व कायम राख्न नभई नहुने साधानहरु मध्येको "दैनिक समण सम्बन्धी नियमा-वली"को मस्यौदा प्रस्तुत गरी प्रस्ताव पेश गर्न श्री अर्थ मन्त्रालयसंग अनुरोध गरी राखको छु।

२.लेखापरीचण प्राविधिक विषय हुनाले त्यसमा प्रशिचण पाएका ब्यक्तिबाट मात्र लेखापरीचण कार्य सुसम्पन्न हुने हुँदा प्रशिचणको व्यवस्था मिलाएको अनुपालमा उपयुक्ता निकासा पाए पछि पदा-धिकारीहरूको नियुक्ति गरो प्रशिचण दिई लेखापरीचण समेत गई जानु परेकोले सेवकले रे प्रदक्त गरी नेपाल अधिराज्य भर लेखापरीचण गर्ने च्रेत्र तोकेको छु। अब यसरी क्रमसंग पदाधिकारीहरूको संख्यामा इद्रि गई लगेको अवस्थामा तिनोहरूको नियुक्तिको सम्बन्धमा समेत परामर्श दिने कुरामा श्री लोकसेवा आयोगले सहयोग नदिएवाट घेरे पदाधिकारीहरू नियुक्त गर्ने तथा प्रमोशन गर्ने बाटोमा गतिरोध उत्पन्न भई वॉकी च्रेत्रहरूमा (पदाधिकारीहरू खटाउन नपाई) लेखापरीचएको काम थाल्न पाएका छैन।

३. राष्ट्रिय धनको खर्च सम्बन्धी श्रेस्तामा नियमितता र लेखापरीच्र एमा श्रिटो छरितोपन ल्याउनलाई आधुनिक तरोकाको श्रेस्ताका ढांचाहरू चालू गरी आम्दानी तर्फ पनि तदनुरूप ढांचाहरू लागु गर्दै आएको छु।

४. शुरूमा विनियोजन ऐनको व्यवस्था नभएकोले तदनुसार लेखापरीच ए हन सकेन र सो ऐनको व्यवस्था भएपछि, पनि सबै चेत्रमा लेखापरीचण चालु गर्न नपाएकोले तदनुकूल हुने गरी लेखापरीच ए हुन पाएको छैन 1

४. वर्तमान अर्थ ब्यवस्थामा विनियोजन ऐनकाई आधार माती आर्थिक ब्यवहार गनुं पर्ने हुनाले तदनुसार भए नभएको हेर्न दायित्व थो ४ को सरकारका सचिवहरूमा निहित भएकोले उहांहरू मूल्य एकाउन्टिङ्ग अफिसर मानिएका हनु हुन्छ । उहांहरूको तत्त्सम्बन्धी कर्तब्यको मूल साधान आन्तरीक लंखापरीच्च एको राम्रो व्यवस्था नभएकोले सरकारी हपैयां खर्च सम्बन्धो नियमावजी बमोजिमको अस्ताहरु समेत तत्काले परीच्च नभई भएका अनियमितता माँके में पत्ता नलागी आवश्यक कारवाई नभई र लाखों रुपियांका जिन्सी माजसामान (नगदी सरह के) हिफाजत साथ राखिएको छैन । उपर्यु क्त ब्यवस्था अन्तराई नभएकोबाट कतिपय ठाउंमा अस्ता (आर्थिक ब्यवहारको) सम्म पनि नराखेको अतिरिक्त राख्नेले पनि अधुरो किसिमसंग राखेकाले रितपूर्वकको अस्ता खडा गर्न लगाउंदाको साथ लेखाका सारा अस्ता एक एक गरी केलाई लेखापरीच्चण गर्नु पर्दा एक स्थानमा घेरे समय लाग्न गएको छ । यस्तो स्थिति कायम रहन गएमा यस विभागलाई हाल ठेकिएका दरवन्दि दोवर गर्नु पर्ने हुन आउंछ ।

६. पूर्वीक्त आन्तरीक लेखापरीच्न ए-ब्यवस्थाको अभावबाट लेखापरीच्न एमा अरु बाधा पनि उपरथित भएका छन्। कतिपय विभागहरुले परीच्न एगर्न लेखा विवर ए (आर्थिक ब्यवहारका) नै दिन नसकेकामा महीनो तरताकेता गर्दा पनि सो नपठाई लेखापरीच्न एगर्न पाएको छैन । लेखा परीच्चण भएकोमा पनि भेटिएका ठाडो बाकीको सम्बन्धमा तत्काले कारवाई गर्न अनुरोध गर्दा र अन्य अनियमिततामा स्पष्टीकरण माग्दा कसैले निचमारी बस्ने, कसैले अधकल्वो जवाफ पठाउने, उपयुक्त तहबाट लेखि आउन पर्छ भन्ने सुमाव अपित गर्दा कसै कसैले सो लेखि पठाउनु शोभनिय भएन नहुने खबस्थाको स्उना हुन गएको छ ।

७. लेखापरीच्या ऐनको दका ५ बमोजिम स्वशासित संस्थाहरूको लेखापरीच्चणको अतिरिक्त नेपालको संविधान बमोजिम सरकारी स्वामीत्व भएका स्वशासित संस्थाहरूको लेखापरीच्चण महालेखा परीच्चकले गर्दा प्राप्त हुने की सर्व संचोत कोषमा दाखीला गर्ने गरी उक्त संस्थाहरूको लेखापरीच्चण गर्न एक छुट्टे व्यावसायीक लेखापरीच्चण शाखा (भइरहेको महतले सो गन नभ्याउने भई उपयुक्त कीबाट पर्याप्त हुने हुँदा) खदा गर्न पर्ने आवश्यकता देखिन आएकोले (अधिल्ला संस्थाको बारेमा भी १ को सरकारले स्वीकार नगरेको) पछिल्लो संस्थाको सम्बन्धमा नीति निर्धारित हुन समेते श्री १ को सरकार खर्थ मन्त्रालयमा अनुरोध गरेकोमा सुनवाई भएन । पछिल्लो अनुरोध गर्नु भन्दा अघावे ने २०१८ आधिक बर्षको श्री नेपाल राष्ट्र वैंकको लेखापरीच्चणवाट प्राप्त हुने की रू. १०,३८०। दश हजार तीनसय असी मध्ये आधा श्री १ को सरकारमा लाग्ने भई सर्व संचीत कोषमा दाखिल हने र यस वीमागल पाउने आधा श्री १ को सरकारमा लाग्ने भई सर्व संचीत कोषमा दाखिल हने र यस वीमागल पाउने आधा श्री १ को सरकारमा ताग्ने भई सर्व संचीत कोषमा दाखिल हने र यस वीमागल पाउने आधा श्री १

महालेखा परीचक राष्ट्रीय धनको प्रहरीको रूपमा रहेको हु'दा नीजको कर्नव्य पालनको सम्बन्धमा श्री ४ को सरकारका मन्त्रालयहरू (एकाध बाहेक) बाट सेबकले पाउनु पर्ने सहयोग पाउन सकेको छैन । श्री उद्योग तथा वाशिज्य मन्त्रालयले श्री घरेलु मामिण साना उद्योग तालिम तथा विकास विभागको लेखापरीच्रए गर्न लाग्दा वाधा उपस्थित गरेकोमा परीच्छा गर्न सरकारबाट निकासा बक्से पछि मात्र सो बाधा समाधान भयो। विशेषतः सर्व श्रो अर्थ मन्त्रालय, कानून तथा न्याय मन्त्रालय एवं लोक सेवा आयोगबाट सहयोग नपाएकोले पृरा पार्टपुर्जाहरू जुटिएको लेखा परोत्तणरूपी यन्त्रखडा गर्न धो धो परीरहको छ । राष्ट्रधनको चंजा पंजा मिलाउन आदर्श बन्तु पर्ने श्री अर्थ मन्त्रालयले स्वस्थ आर्थिक प्रणाली नअपनाई आर्थिक व्यवहार गरी दिंदा देखिन आएको अनियमितता सेवकले औल्याउने परेकोबाट सो मन्त्रालय र सेवकको बोचमा गाहा र सोहार्दपूर्ण सम्बन्ध कायम हुन सकेको छैन । (लेखापरीच्याको सिलसिलामा तत्सम्बन्धी कागजपत्र (फाईल) संविधान बमोजिम सेवकले हेर्न पाउनेमा श्री अर्थ मन्त्रालय (खर्च शाखा) ल हेर्न नदिन खिचोला मिकेको थियो 1 सेवकको कर्तब्य पालन गर्न साधान जुटाउने सम्बन्धसा श्री ४ को सरकारमा पेश गर्ने प्रस्तावहरू समयमा (अनावश्यक खिचोला पनि भिकी) पेश गर्ने रक्स सागेको राय समेत समयमा दिने सम्बन्धमा उक्त मन्त्रालयको सहयोग सेवकले पाएको छैन 1) कानून सम्वन्धी राय र ब्याख्याको निमित्त श्री कानून तथा न्याय मन्त्रालयसंग सम्पर्क राख्दा त्यहांबाट सेवकलाई निसाश गराइएको छ 1 श्री लोकसेवा आयोग ले नियुक्ति तथा प्रमोशन सम्बन्धी परामर्शको बाटोमा टही खडा गरी दिएकाले लेखापरीत्तण गर्ने पदाधिकारीहरू हपी झंग पूरा गर्न पाएको छैन । पूर्वीकत परीवन्दहरूबाट नयां ब्यवस्थाको लेखापरीचरण सम्वन्धो कार्य सम्पन्न गर्न सान्हे बाघा उपस्थित इन आएता पनि प्रचलित कानूनलाई अंगाली प्राप्त भएका अपूरा साधानले अनुसूचीमा उल्लिखित

विभाग आदिका लेखा परोत्तए गरो आवश्यक आलोचनाहरू सहित यो रिपोर्ट चढाएको छु। ٤. लेखापरीत्तए ऐनको ८ दफाको उप-दफा (१) अनुसार सरकारबाट स्वीछति बक्से बमोजिम निम्नाङ्कित स्वशासित संस्थाहरूको लेखापरीज्ञण गरी रिपोर्टहरू सो संस्थाका सम्बन्धीत-

सरकारी साहेकल निजी काममा उपयोग गर्दा छन्। वाणिव्य विभागः हि किकेमजीए एर्ग ामजड

१. श्री नेपाल चैंक जि मिटेडको २०१८ को लेखा। जाग जाग क कर्मात का मि हि

२. श्री नेपाल राष्ट्र वैंकको २०१वाश्व की लेखा 1 मचा पाउन 1 मचा है ??

र करी जिमुबन विश्वविद्यालयको २०१म को लेखा । जात्र में जिस्त कि महत्व

१२, विकास नियमले नवाउने खुविया रिष्ट्रका:- साधारण वजेटवाट तलव खाने गरी निवुचि महेरहेनः पदाधिकारीकाई विकास नियम ययोजिम सुविया दिएको ।

१३ विकाश समित सम्पन्धी अधिकृत मियमाससे वभएका:- विकास समिति और को स्टब्स

स्वीकृति सहिएका नियम वस्तेत्रिक काम कारवाई गरेवार फलियमिवता क्षमेत सपकी ।

308

(8)

परीचण व्यक्तेमासिल्लासाम् ार्गनामाम् धिन्त्रमम् ग्राम्झीरणार्छ्यते वदरोव गत्र र काम्य

- १ बजेटमा बढी अनुमान:- अनुमानित बजेट र खुद खर्चमा घेरे अग्तर परेक ले खर्चको घेरे जसो रकम राम्रो छानविन नमई बढी मात्रामा समावेश भएको देखिएबाट आर्थिक नियन्त्रण टढ़ हुन
- पाएन। ? चुम बुमारथ:- घेरे जसो विमाग तथा अडुाहरूमा हाल साबिक हूंदा कानूनन हुनु गर्नु पर्ने डुम बुमारथ भएको नदेखिएकोले सो हुनको लागि वरावर विभागाय प्रमुख्हरूलाई त्यसबाट हुने हानि नोक्सानी तथा लेखापरीच्च कार्यमा पर्न गएको वाध समेत दर्शाई पारपत्र पठाउदा पनि वहांहरूले तत्सम्बन्धमा कुनै ठोसकानूनो कारवाई उठाउनु भएन। उल्टो बुम बुमारथ नगर्न पदाधिकारीहरूलाई (प्रोत्साहन हुन जाने किसिमसंग) विदेशमा प्राश्चणको लागि पठाएको र ६,न महीना मै सरुवा चेज समेत गर्नु भएको देखन आएकोछ। त्यसरो घेरे वर्ष सम्म बुम बुमारथ नगराई राखि दिनाले प्रचुर मात्रामा राष्ट्रिय धन हिनामना हुन गई रहेको देखिनाको साथ कयौ लाख असूल उपर गर्न वांको रही तत्सम्बन्धा लेखापराचिष समेत गर्ने पाएका छैन।
- ३ ठेक्का पट्टा: त्रिमिन्न किसिमको ठेक्का प्रचलित कानूनको रात अग नपुच्याई बन्दोबस्त गर्ने गरेका र ठेक्का पट्टा दिन नहुने तथा बांकीवाला ठेकदार समेतलाई ठेक्का पट्टा दिएको पनि देखिन आयो । बांकोबाला ठेकदारहरू उपर प्रचलित कानून बमोजिम कारवाई नगरी लखीरूपैयां ठेकदारहरूको पेट बांकी राखि छोडेको पनि भेटिएका छ !
- ४ दैनिक भत्ताः- दैनिक भत्ता व्यक्तिगत लाभको स्रोत बनाउन नहुनेमा मन्त्रीहरू अमण गर्नु हूंदा चाहाडबहाडमा आफ्नो घरमा विश्राम गर्नु भएको दिनहरूमा पनि दैनिक भक्ता लिने गर्नु भएको देखियो ।
- अमग्र खर्चः मन्त्रीहरू अभग्रमा जानु हुदाको अवसरमा सवारी सुविधा पाउनु भएको हुदा हुदै वहाहरूले सो अवस्थाको काठमाड़ों उपत्यकामा रहनु हु दाकं निमित्त ठेकिएको पैट्रोल पनि लिने गर्नु भएको ।
- ६ लुगा भत्ता:- विदेशमा खटो जादा ३ वर्ष भित्र एक पटक मात्र लुगा खर्च लिन पाउनेमा सो अवधि भित्र कुनै मन्त्रोले २ पटक लुगा खर्च लिनु भएको देखियो ।
- अध्ययन विदा:- छात्रवृति पाई विदेशमा अध्ययन गर्न जाने पदाधिकारी काजमा जान नपाउने भई आधा तलवको अध्ययन विदामा जाने गरी रहेको प्रतिकूल हुने गरी अध्ययन थिदालाई काज गरी पठाई पुरा तलव ख्वाउने गरेको को अतिरिक्त सेवाको अवधिमा एक पटक मात्र अध्ययन थिदा पाउनेमा बढी पटक अध्ययन विदा दिई पठाएबाट समेत राष्ट्रिय धनको वरवाद मई रहेको छ। द विना बहाल सरकारो घरमा बस्न दिएको:- सेवाको शतेल नपाउने सुविधा दिई पदाधिकारीलाई
- विना वहाल सरकारी घरमा वसोवास गर्ने दिई राखको देखएको । 2 पेट्रोलवाट चल्ने सवारी:- श्री ४ को सरकारले अफिस सम्बन्धी कामलाई दिई राखका र प्रोजेवटको निमित्त भिन्न राष्ट्रबाट प्राप्त सवारीहरू समेत सरकारी काममा मात्र उपयोग गर्नु पर्नेमा घर आउने निमित्त भिन्न राष्ट्रबाट प्राप्त सवारीहरू समेत सरकारी काममा मात्र उपयोग गर्नु पर्नेमा घर आउने जान र अन्य निजी काममा उपयोग गरिरहेकाबाट तरल रूपमा राष्ट्रिय धनको टुरूपयोग भई रहेकोछ । घेरेजसोल लग्वूक प्रस्तुत नगरेका र प्रस्तुत गलेल पनि रीतपूर्धक नराखकोल राष्ट्रिय धनको वरवादको परिमाण एकिन हुन सकेको छैन।
  - १० साईकल सवारी:- विभिन्न विभागले चाहिदो भन्दा बढो साईकल खरीद गरेका र पदाधिकारोले सरकारी साईकल निजी काममा उपयोग गदा छन् । बाणिज्य विभागमा बिकीका साईकल छदाछँदे बढी मोलका साईकल बजार खरीद गरेको पनि देखियो ।
  - ११ सवारी भत्ताः- सवारी भत्ता पाडने पदाधिकारी घेरैले पाएका भत्ता अनुसारको सवारी नराखेका र कसैले निजी सवारी नै नराखि सरकारी सवारीको उपयोग गरेको पनि देखिएको छ ।
  - १२ बिकाश नियमले नपाउने सुबिधा दिएका:- साधारण बजेटबाट तलव खाने गरी नियुक्ति भईरहेका पदाधिकारीलाई विकाश नियम वमोजिम सुबिधा दिएको ।
  - १३ विकाश समिति सम्बन्धी अधिकृत नियमाबली नभएकोः- बिकाश समितिले श्री ४ को सरकारले स्वोकृति नदिएका नियम बमोजिम काम कारवाई गरेबाट अनियमितता समेत भएको ।

नगद प्राप्त भए नभएको एकोन हुन सकने गरी स्रोस्ता नराखेको।

- १६ बेगोतसंग मालसामान खरीद गरेको:- रूल नियम बमोजिम घटाघट नगराई मालसामान खरीद
- १७ संचितकोषमा दाखिल नगरेकोः- आर्थिक वर्षको अन्त्यमा रहन आएको मौझ्।त (साधारण वजेट तफ) सर्व सचित कोषमा दाखिल नगरो राखेको । के एक प्रक्रि माल्यायन महाप्रण मान्याय कर्म
- १८ लिलाम विको नगरेकोः लिलाम बिको गर्न रित अग पुनि सकेका माल सामान त्यसे राखि नोक्सानी बढदे गईरहेको ।
- १६ निकासा वमोजिम कारवाई नभएकोः- लेखापरीचण गर्दा हुंदा राष्ट्रिय धनको हानि नोक्सानी भएको वा हुने देखिएको तत्कालै जाहेर गर्न पर्ने विषयको सम्बन्धमा जाहेर गर्दा बक्सेको निकासा बमोजिम कारवाई नटुंग्याएका ।
- २० लगत ईष्टमेटः- रीतपूर्वक लगत ईष्टमेट नगरी निर्माण कार्य गर्ने गरेको ।
- २१ मर्मत:- सरकारी भवन, सार्वजनिक सडक तथा पुल कलमर्ट आदिको रेखदेख र समय में मर्मत हुने व्यवस्था नगरेको।

२२ बेरुजु-पकाउनको बास्तविकता नदर्शाई निर्णय गराएकाः – लेखापरोच्चणबाट फेला परेका वेरुजुको जनाउ पाएपछि सो बेरुजु-पकाडको कुरा नदर्शाई एक तर्फि व्यदोरासम्म समावेश भएको, प्रस्ताव पेश गरी श्री ४ को सरकारको निर्णय गराउने गरेका।

वगरेको । जमय वर्षे आ. क ६। वही कर्षे गरेको र हरिष्ठयाना रू १३। असून नगरेको । हवानी

रक्षमझा छ १४२। खर्च झेखेको चिना भवाई पेश नमरेको। मसतन्त्र रक्षम्राट पेट्रोल रक्षमधा रक्षमधा रक्षमधा

े जिल्लो सालसायाव थान २६ आल्दानो नवायेको र टाइन राइटर कोटा ४ नपुन देखिन आएकी ।

खाइत्रेरी वर्फ विभिन्न विषयमा किवान थान ४० आगवानी नवापेको र दिताव भान १० नपुन संएका। १२ रक्षान्तर:- विदेश्यकार काधार लगा काल्यावट विकासन रक्षान्स गर। केर्च गरेको । १६ वेदेशिक सहायता:- वेदेशिक सहायता एम्झोरेम्याइग्रीलानुसार प्राप्त हुनु पर्ने मालसामान 'त ग विवर प्राप्त कर समर्थको एकोन हुन व्हाला**इछ होंहास क्रि**सिंहो। १२ वेदोससंग प्रलासान खरीव गरेकी:- हल विवन व्योतिस प्रवादट समर्याह संतिसामान जगेद

२०१६ साज आवर्ण ५ गते देखि लेखापरीच्चण गर्न जांदा आय व्यय सम्बन्धी लेखा तथा जिन्सी मालको रीतपूर्वकको लगत समेत नमएको र तत्सम्बन्धी बिल भाउचर तथा अन्य कागज पत्र समेत समयमा पेश हुन नआएका र पेश हुन आएकामा पनि रीत आंग पुगि पेश हुन नआएका। काम काममा काज खटिंगएका पदाधिकारीहरूलाई न्याद भिन्न फांटवारी बुमाउने गरी रू. २३,००४। पेशगी खर्च लेखेकोमा न्याद भिन्न फांटवारी लिई फछ्यौंत गर्ने समेत कारवाई नगरी

राखेको । घर भाडामा लिन नियम वमोजिम प्रचार गरी घटाघट या टेरडर कल गर्नु पर्नेमा सो केही नगरी श्रनियमित तरीकाले घर भाडा रू ४,३६३। खर्च लेखेको ।

नगरी अनियमित तरीकाले घर भाडा रू ४,३६३ । खर्च लेखेको । दोहरो तलव खर्च लेखेको असूल नगरी राखेका रू ७४० तलव खान नपाउने भएको महीनाको कर्मचारीको संचय कोषमा दाखिल गरेको रू २२६ । निज कमेचारीहरूबाट असूल उपर नगरेको । बैंकबाट किकि ल्याएको रू ६६४ । स्रोस्तामा आम्दानी खर्च नगरी एक महीना पछि बैंकमै जम्मा गरेको । फांटवाला नायव सुब्वा तथा डिट्ठा पदमा प्रचलित कानूनले कायम मुकायम गर्न नहुनेमा गरी रू ७०६ । कायम मुकायम भत्ता खर्च गरेको । स्वीकृति विना अघिल्लो सात्रको दिन बांकी तलव रू ७६ । खर्च गरेको । तलव बृद्धिमा रू २६२ । खर्च लेखेको तत्सम्बन्धी निकासा आदेश पेश नगरेको । निकासा बिना रू १,००० । पेशगी दिई पठाएको बर्षाविति सकदा पनि अस्तूल फर्छ याट नगरेको । निकासा बिना रू १,००० । पेशगी दिई पठाएको बर्षाविति सकदा पनि अस्तूल फर्छ याट नगरेको । निकासा बिना रू ६ वढी खर्च गरेको र हुण्डियाना रू १३। असूल नगरेको । दुवानी रकममा रू १४२ । खर्च लेखेको खिल भपाई पेश नगरेको । मसलन्द रकमबाट पेट्रोल रकममा रकमान्तर गरी रू १० ! स्वीकृति बिना खर्च लेखेको ।

जिन्सी मालसामान थान २६ आम्दानो नवाघेको र टाइप राइटर गोटा ४ नपुग देखिन आएको ।

लाइत्रेरी तर्फ विभिन्न विषयमा किताव थान ४० आम्दानी नवाधेको र किताव थान १७ नपुग भएका।

र्थित अवस्थित विश्व विश्वासम्बद्ध विश्व कार्यत्र महित दलगहाती साथामी जातावेका

e maine a state of the second constant and the second second state is and it is a second of the second s

ि किस्तान रहिता (किस्तान के किस्तान के किस्तान के प्राप्त की अल्पन के स्वाप्त की अल्पन के स्वाप्त की अल्पन के अन्य के बाद कर किस्तान (किस्तान के किस्तान के किस्तान के सामग्रेग) किस्तान की अल्पन के समयों।

The series in the set of the party of the

A set of a set of the set of the

AND A REAL PROPERTY AND A REAL

the state of the second s

A THE REAL PROPERTY AND A PROPERTY OF

श्री महालेखा परीक्षकको विभाग

[9]

२०१८ मा तलव रू ४६८। दोहरो खर्च लेखेको देखिएकोले सो (विगो) रकम दाखिल गर्न लगाई सम्बन्धी पदाधिकारी उपर विभागीय कारवाई भई रहेको छ ।

भव साववधीय वालिस समरको का वांता का दिवयूनकको जिल्हो किवाब समय समय नराखको। २०१९२१६ मा आवर्यक सालसामा । सकाउन यहतूल तिने एकमको उपवस्य नगरा माजला-पनि वरीष गरा आएको असर छुटाउन लागने सहरालनो निकालाई करिबाई गरा निकासा पर्यात्र मात्र माल छुटाउवा रू ११२। डिनरेज लगत गएकोमा पनि वर्थ म शालपवाट निकासा गएका रफमको मेंक प्रान्त हुना साम जुट्टायकोवाट रू १२। वही डिनरेज लगत नगर के पर्यात्र वर्स्या स्थान हुने रहयको राजनाता आक्रांनी जयको से स्ता नराखिको। इने रहयको राजनाता आक्रांनी जयको साम का स्वा मान्स्र का मान्स्र का का स्वान्त्र का साम का स्वान्त्र का स्ता नराखिको।

नाज प्रस्ता संजूल राष्ट्र संगत्नो सेप्रकमा अला लिन सम्म हुं दा संग्रेस संजू लेकके के ज्याय भारत्यका दिलको सम्म सोजको २४ दक्षरते दिने किसोप भारत्येया सो जावनिस्त र स्वयंत्र मिलको कहा जावनु कायनु हुंदा सोगत पुरै दिलको २४ इलारका दले दैलिक साता तर्ज लिसी कर्वा सन्याका निजी सांचवालयको प्रदाक्षत स्वयंत्रा ते वारण व्ययति यहा पर्न हिंदी गरी कर्वा सन्याका निजी सांचवालयको प्रदाक्षत स्वयंत्रा ते वारण व्ययति यहा पर्न स्वरं होता । स्वयंत्र सन्य सार्ग्ता १ र १४४४ प्रेशमा लुवामको दिन्देल यहा गरी प्रदायति यहा पर्न नर्न स्वरं होता । सहायक सन्योग स्वयंत्र क्रिया से सिंकासिलाया यहा प्रावस्त र १०००वर साम्य संवरं होते । सहायक सन्योग सम्बाधी सिंकासिलाया यहा प्रावस्त र १०००वर साम्य संवरंत्वा वर्व संवर्धा स्वरंग्रेस सन्याकी सिंकासिलाया यहा प्रावस्त र १७००वर साम्य संवरंग्रेस संवरंग्रेस संवर्धा स्वरंग्रेस सन्याकी सामानिक सत्र प्रावस्त क्रियो का स्वरं होत्वा सर्व सन्वरं स्वरंग्रेस मन्त्री र दुनैसा की वर्ष्य संवरंग्रेस सार्थते निकासा नहीं सरायनु पन्नी ।

्यांसवनी अवश्यको हैनियलमा फिदरासा तम्बू हु रा कुमा मत्ता दिएको दे यहे व्यातंत नवर्षे अर्थ स्वरूक्षक सन्दी सीत्रम्ता योजना लहावता समिकिसे वैस्कस्त ताग जिन जानु हुँदा पति, जन्म बहुद्दी :

क्लिल्लाकर, मा विक सम्बा घटी क. १, म्हस्त की रिटोमकी अन्ताली विएकी पेट्रोलमा हा. राज्य राजी करियोगा के 2.2221 की रातपूर्वकों जयहरू नमई फलियगित जर्न देखकी, तत्व पर जिन्द्रावर में बारण परामें के पूर्व राजवाद कर करणवे नगरेकी, सहायत्ववद करने कार प्रसर को है अस्तरने जोटरकी त्येर पार्टसकी काल्यानां वालेकी दिसाल नगावादी, जिल्हान केर लेकियान भारत रच्च की विविधन हुई आवश्यम सावाया को लाग र सामगा कर की कि से लिए लाग के समेत किया को मार्ग्रेश कियाम समयोग रही व्यानाम समयोग हो सियान को मार्ग्रे सियान को मार्ग्रे सियान को स्वाय ान्द्र के अर्थने के अर्थने के अर्थने कान कपालकुत्तिक के का अर्थने के प्राप्त के पालस्थन राज्य मुख्य के) अने कोओं ही किस्टानी के ताल्यान्यान्यों साराज स्वार्णके के स्वार्थ प्रति के स्वार्थ के साराजन the and a press of the follow a. You was adde aver with athe then, ्या प्रमार किन के अवस्थित की मात्रामाना जिल्हा को देखें, की विक्रे मा सबस्य वहीं महाद दिन र्वति प्रमाण करता तोवते क अतितिम महिति हिंदी किल्ली कित्या के विभाग साम प्रायिको । feinen inconne and an here the terms in the feel of THE TAR MERCAN PROVIDE ON THE PARTY OF A PARTY AND THE PARTY AND THE PARTY OF A PARTY OF and when she are not in our course through the in the second the second the second second second second second प्रति के प्र के प्रति के प I BE AND THE REAL PROPERTY AND A DESCRIPTION OF

मा प्रति त्यान कर स्वतंत्र मा स्वतंत्र कर करना ती ही कार्यन कर स्वतं अनुरोध प्रति क स प्रति त्यान करना न्यान्यवील की व्यतंत्रा सारकारणा स्वतंत्र पत्नी स्वतंत्र के अनुरोध प्रति क्षेत्र स प्रति त्यान करना न्यान्यवील की व्यतंत्रा सारकारणा स्वतंत्र पत्नी स्वतंत्र के अनुरोध करने क्षेत्र विस्तीतिल

अप्रमाद सामन मिन्द्रांना सन्दर्ग्यमा सिम्प्यून कोरी दिल्लामा दिने तो सामार स्वाय कार्याय

श्री नेपाल लोक सेवा आयोग

ante stan

(5)

२०१७ १८ वढी लिएको टि.ए.स. २६२। अनियमित तरीकाले रू १४,८००। को मालसामान खरीद भएको, सचितकाष दाखिला रू १,४००। को माडचर नमएको. किताव खरीद गरेको रू ४००। को बिल नमएको, आधिक वर्ष मुक्तान भए पहि। बीका हुन आएको मीउदात रू १७४६ स्याद रिाज सर्व संचितकोष दाखिल नगरेको को अतिश्कि रितपूबकको जिन्सो किताब समेत नराखेको ;

२०१८।१९ मा आवश्यक मालसामान ांभकाउन महसूल तिर्ने रकमको ब्यवस्थै नगरी मालसा-मान खरीद गरी आएको भंसार छुटाउन लाग्ने महसूलको निकालालाई कारवाई गरी निकासा भएपछि मात्र माल छुटाउदा रू ११२। डिमरेज लगत गएकोमा पनि अर्थ मन्त्रालयबाट निकासा भएका रकमको चेक प्राप्त हुना साथ नछुटाएकोबाट रू १२। बढो डिमरेज लगत गएको, परीचा दस्तुर आदि आम्दानी हुने रकमको रोजनामा आम्दानी खर्चको से स्ता नराखेको ।

रीहरो सत्तव कार्य क्रिकि जगान कार्य कार्य हा <u>प्रथम प्रवत्न का</u> त्यावने कारको महोताने कर्मनदारोको सन्दर्भ सोयम- गोल्डी होती र भरे। पित्र क्राव्यवस्त्राय प्रमुख उपर तगारेको । वेक्वार- विद्वे लगभको कार्य कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका प्रमुख उपर तगारेको । वेक्वार- विद्वे लगभको कार्य कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका र्मन नहीन्ना गारी कार्यको ! फेल्क्साइन मुलक्स, प्रतान का स्त्र कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कर्म नहीन्ना गारी कार्यको ! फेल्क्साइन मुलक्स, प्रतान का स्त्र कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कर्म नहीन्ना गारी कार्यका अध्यक्ष मुलक्स, प्रतान का स्त्र कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका नहीं नहीं ना गरी कार्यका महान मार्यको । कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका नहीं नहीं ना गरी कार्यका महान मार्यको । कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका निकान कार्यको ! अध्यक कर्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका निकान कार्यको ! अध्यक कर्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका । कार्यको ! अध्यक कर्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका । कार्यका का (भर) कार्यका कार्यका कार्यका कार्यका कार्यकाल कार्यका कार्यका कार्यका निकान कार्यका । कार्यका का (भर) कार्यका निकान कार्यका न कार्यका का (भर) कार्यका निकान कार्यका न

ातिस्त्री कार्यसीयांक जास करते हैं। कि संस्थान के स्थान क इत्यांकी । इत्यांकी दी तर्व विद्यालय कि स्थान की स्थान के स

and have been and the second of the

p - p - a

State of the second of the second of the second sec

the second and the second s

where she was that you'll have shared as an arrest to make

and the state of the second second

State Strain

and the second second

The second second

* Lange and the second

and the second second second

Et wat in the second

The second states and the second second

a set a star a set a

WINTER AND BE STRATE ENDER

April 1 and the second second

at the second states and the second

with the the the second to a lot of the

+ wat in the second part and a

and a the relation of the rela

alter the instance

THE REPORT OF THE REPORT OF

I the strangest of an interest of the second

and many the second second

12 States and States and

A State of the state of

and the state in the

states and second state attacks.

they be an

we were to serve a reading the serve

THE REAL PROPERTY.

श्री मन्त्री-मरडल, मन्त्री-मरडलालय तथा मन्त्री परिषद

२०१७१८ मा श्री निर्माण संचार तथा यातायात सहायक मन्त्रीलाई हेटौंडाको भा. रू. मै दैनिक भ्रमण भत्ता खर्च लेखेको, बाहिर रहनु हुँदाको पनि उपत्यकाको दरबन्दी वमोजिम मन्त्रीहरू-लाई (दिन खुले सम्मको) रू. ८०८। पेट्रोलमा खर्च लेखेको र मन्त्री-मण्डलालयको तलव रकममा ह. ६३६। बजेट भन्दा बढी निकासा दिएको ।

[8]

(?) बढी पांच पोली जिले सन्तर्भवा निया पर्ने नर्षे प्रकृत नगरी फोली नियनी

श्री मन्त्री-मण्डलालयको बजेटबाट महासभाका उपाध्यचको मोटर भाडा रू. ६,४८०। भर्पाई वेगर खर्च लेखेकोमा पनि रु. ३६८ माग भन्दा बढ़ी दिएको ।

२०१८ मा उपत्यका बाहिरको अमण अवस्थाको दरबन्दीको पेट्रोल खर्चमा कुनै कलममा भविष्यमा बन्ने नियमलाई, कुनैमा मासिक दरवन्दीको लगाउ लिई दोहोरी पर्ने गरी दुबै तर्फको दिएको र कुनैमा कटाई दिएको 1 दिन भनी निकासा दिएको 1

अर्थ मन्त्री संयुक्त राष्ट्र संघको बैठकमा भाग लिन जानु हुंदा संयुक्त राष्ट्र संघको बैठकमा भाग लिएका दिनको सम्म रोजको ३४ डलरले दिने निर्णय भएकोमा सो अधिवेशन र अनेत्रको अधिवेशनमा जानु आखनु हुंदा समेत पुरै दिनको ३४ डलरका दर्ले दैनिक भत्ता खर्च लेखेको ।

अर्थ मन्त्रीका निजी सचिवालयको ब्टाफले खाएको तेजारथ सापटीको रू. ४३८ कट्टी गरी बुफाउनु पर्ने नगरको । रु. १४७ पेशगी खुवाएको रिपोर्ट पास गरी फछयौँत गर्नु पर्ने नगरको 1 सहायक मन्त्रीलाई मन्त्रीको सिफारिशमा एक पटकमा र. ४,०००१- सम्म निकासा दिई श्री ४ महाराजाधिराजका हजूरमा जाहेर गर्नु पर्नेमा सो बमोजिम गर्नु नभई कुनैमा अर्थ मन्त्री कुनैमा सहायक मन्त्री र कुनैमा श्री अर्थ सचिव आफैले निकासा गर्नु गराउनु एको 1

श्री ऋर्थ मन्त्रालय

संसदको सदश्यको हैसियतमा विदेशमा जानु हुँदा लुगा भत्ता दिएको ३ वर्भ ब्यतित नहदै अर्थ सहायक मन्त्री कोलम्बो योजना सहायता समितिको बैठकमा भाग जिन जानु हुँदा पनि उक्त एक होदेलको कर ल. ८,०४४ नजुरूाएको देखिएको समेतमा र घर जम्मा वर्फ कर 1 किएडी किम

२०१८ मा बिल भन्दा बढी रू. १,०१६। को पेट्रोलको भुक्तानी दिएको पेट्रोलमा रू. = अध खर्च गरेकोमा रू ४,४४४। को रीतपूर्वकको लगबूक नभई अनियमित खर्च लेखेको, उच्च पदाविकारीहरूको अमरा पेशगी रू. ७६७ फछयौंट गर्ने कारवाई नगरेको, सहायताबाट प्राप्त डलर = को ३ बाकस मोटरको स्पेर पार्टसको आम्दानी खर्चको हिसाब नराखको, ब्याटरी सेट टेलिफोन यान १७ को वर्षोंसम्म कुनै आवश्यक व्यवस्था नमिलाई र टाइपराइटर थान ११ मेच थान ७२ समेत ममत गर्नु पर्न मा मर्मत र नहनेमा लिलाम समेतको दुनै ध्यवस्था नगरी वेहिफाजतसाथ राखेको, संयुक्त राज्य अमेरिकाको सहायताबाट प्राप्त क्यालकुलेटिङ मेशीनको कागज वाकस (एक वाकसमा १०० मुट्ठा हुने) ३३ बांकी देखिएको तर तत्सम्बन्धी लगत नराखेको । रू. १६,४६६१-को मसलन्द खर्च गरको मध्ये ह. ७,४०८१ को एकै मितिमा ह. १००१ भन्दा बढीको घटाघट नगराई खरीद गरेको, सात तमामके दिन रू. १,६३३१ को मालसामान खरीद गरेको, रू. १००१ मा नवढने गरी एकाध दिन विराई मसलन्द खरीद गरेको को अतिरिक्त फर्निचरको रीतपूर्वकको जिन्सी कितावमा नराखेको। २०१६।१७ मा सिराहाको मूखमरीलाई आकस्मिक कोषबाट रू. ४,००,०००।- निर्च्याजी चानटी दिने र २०१७१८ मा रू. २१,००,०००।- सव रकममा सार्ने वीभागीय मन्त्रीबाट सदर गराई आर्थिक वर्षमा मात्र मम्त्री परिवद्बाट समर्थन गराएको देखियो। आकस्मिक कोष ऐन, २०१६ वनोदिन नियम नवनाई संविधान अनुसार श्री ४ महाराजधिराजबाट स्वीकृति नबक्साई उक्त कोष-बाट खर्च गरी कानूनी नियन्त्रण उल्लह्वन गरेको 1 काम काल ७१०

२०१८ को भक्तपुर मालको रू. ७९,७८८ ठाडो बांकीमा कारवाई गर्न अनुरोध गरेको ना इने ठोस कदम नउठाएकोले सी व्यहोरा सरकारमा जाहेर गर्दा तुरून ऐन सवाल बमोजिम कारवाई गर्नुं गराउनू भन्ने निकासा वक्सेकोमा सो कारवाई नदुंग्याएको ।

कतिपय खर्चको निकासा सम्बन्धमा निरूपण नगरी निकासा दिने गरेकोबाट स्वस्थ आर्थिक

केली उन्हाहर सिंह जिस्तीहत

आभार

"लेखापरीक्षण पत्रिका" महालेखापरीक्षकको कार्यालयको नियमित प्रकाशन हो । अर्ध-वार्षिक रुपमा प्रकाशन हुँदै आएको "लेखापरीक्षण पत्रिका"को वर्ष ३२, अङ्ग ७९ यहाँहरूको हातमा छ । यस अङ्गमा सार्वजनिक वित्त व्यवस्थापनका महत्वपूर्ण विषयहरू लेखा, राजस्व, सरकारी लेखापरीक्षण, लेखापरीक्षण मानदण्डका अलावा सार्वजनिक खरिद, सार्वजनिक तथा सामाजिक परीक्षणलगायत सार्वजनिक प्रशासनसँग सम्बन्धित रहेका सान्दर्भिक, अनुसन्धानमुलक, विश्लेषणात्मक तथा उपयोगी हुने विषयवस्तुमा केन्द्रित रहेका लेख रचनाहरू समावेश गरिएको छ ।

पत्रिकामा समावेश गरिएका विषयवस्तुहरूबाट वित्त व्यवस्थापनका क्षेत्रमा संलग्न रहनेलाई नियमित कार्यसम्पादनका सिलसिलामा एवं जिज्ञासु पाठक वर्गका लागि ज्ञान अभिवृद्धिमा सहयोगी सिद्ध हुने आशा लिएका छौ । हाम्रो आग्रहलाई स्वीकार गरी लेख रचना उपलब्ध गराउने विद्वान लेखकहरू प्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दै आगामी दिनमा समेत सहयोग, सदभाव र सहकार्यको अपेक्षा गर्दछौं । पत्रिकामा प्रकाशित लेख तथा रचना सम्बिन्धित लेखकका दृष्टिकोण, धारणा वा निजी विचार भएकोले यसले महालेखापरीक्षकको कार्यालयको प्रतिनिधित्व गर्दैनन् । तसर्थ, लेख तथा रचना सम्बन्धमा प्रमाणको भार (Burden of Proof) सम्वन्धित लेखकमा नै निहित रहनेछ ।

लेखकको विचार तथा पाठकको प्रतिक्रियालाई हामी उच्च मूल्याङ्कन गर्दछौ । भविष्यमा समेत मौलिक, उत्कृष्ट, अनुसन्धानात्मक, विश्लेषणात्मक, एवं ज्ञानवर्द्धक लेख रचनाका साथमा पत्रिकाको परिमार्जन हेतु सुभावहरू प्राप्त भैरहनेमा विश्वस्त छौं । निरन्तरको प्रयास, सजगता एवं क्रियाशिलताका वाबजुद प्रकाशनमा रहेका सिमिततालाई आगामी अङ्कमा सुधार गर्दै जान हामी प्रतिवद्ध छौं ।

धन्यवाद

सम्पादक मण्डल